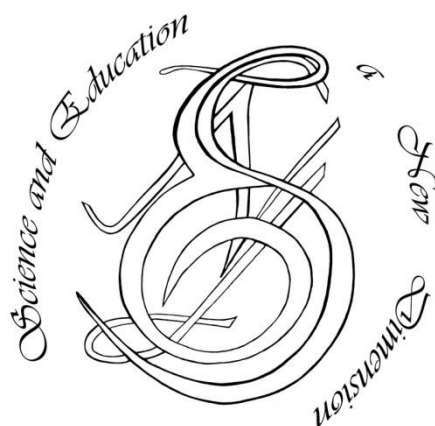

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

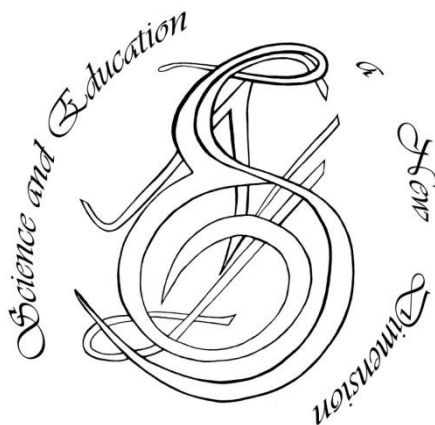
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(20), Issue 85, 2016

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hrachak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
GLOBAL IMPACT FACTOR	2013: 0.545 ; 2014: 0.676 ; 2015: 0.787
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця XX – початку XXI століття) <i>А. А. Берестова</i>	7
Генезис художественной концептуализации в диахроническом аспекте <i>Д. А. Чистяк</i>	12
Інтенсифікатори суб'єктивної та об'єктивної оцінки в українському щоденниковому дискурсі <i>Л. В. Дейна</i>	16
Українська девіатологія: стан і перспективи розвитку <i>Х. Ю. Дяків</i>	20
Сатирично-гумористичні оцінно-характеризувальні власні імена в художньому тексті <i>О. С. Горбач</i>	25
Эволюция концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ и средств их актуализации в американском кинодискурсе <i>И. А. Котова</i>	29
„Mensch-Stadt“ Beziehungen im Roman „Adenauerplatz“ von F. Ch. Delius <i>М. Melnyk</i>	35
Структурно-семантичні особливості латинськомовних сфрагістичних написів <i>Х. В. Мосаковська</i>	39
Семіотичні особливості мовленнєвого жанру «невдоволення» <i>Т. В. Нікітюк</i>	43
Зіставлення основ Шекспірової гри слів в оригіналі та українських перекладах <i>О. З. Олексин</i>	47
Модельовання когнітивної карти матримоніального конфліктного художнього дискурсу <i>І. М. Осовська, А. М. Гуцол</i>	51
Precedent proper nouns in genre twitting in English-language Internet-communication <i>V. V. Samarina, T. L. Polyakova</i>	56
Sound symbolism in female images creation (based on American song folklore) <i>Н. Stashko</i>	60
Контент-анализ конституционного дискурса Германии: диахронический аспект <i>М. Г. Сушко-Безденежных</i>	64
Сільськогосподарська термінологія: етимологія та особливості перекладу <i>К. В. Тішечкіна</i>	68
Від утопії до антиутопії: роман М. Хвильового «Вальдшнепи» у контексті жанрової ідентифікації <i>І. Ткалич</i>	72
Frequency pattern of speech act of categorical/non-categorical consent in business discourse <i>А. А. Yumrukuz</i>	76
Семантичне спотворення слів української мови у XX столітті на підставі семантичного дослідження одиниць <i>площа</i> і <i>майдан</i> <i>О. І. Южакова</i>	80
Інтернетлор Революції гідності: традиція та новаторство <i>Я. А. Закальська</i>	85

Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця XX – початку XXI століття)

А. А. Берестова

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

Paper received 25.03.16; Revised 20.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У пропонованій статті дослідник на матеріалі української художньої прози кінця XX – початку XXI століття здійснює спробу визначити основні функції прецедентних одиниць релігійного походження в художньому дискурсі. Автор розвідки доходить висновку, що прецедентні релігійні феномени, репрезентовані в творах сучасної української художньої літератури, виконують функції налаштування й прогнозування, метафоризації, експресивної насиченості й традиційно-звичайної ідентифікації, а також інформативно-сигнальну, номінативно-інформативну, людичну, персуазивну, повчально-виховну й сюжетно-композиційну функції.

Ключові слова: прецедентний релігійний феномен, прецедентна одиниця, художній дискурс, функція.

Вступ. Складна природа прецедентних феноменів обумовлює особливості їх функціонування загалом і в художньому дискурсі зокрема. Відновлюваність прецедентних феноменів у мовленні та реінтерпретованість в інших знакових системах визначається їхньою здатністю відігравати роль еталону культури, функціонувати у вигляді згорненої метафори і бути символом певного феномена чи ситуації.

Стислий огляд публікацій з теми. Дотепер у науковій літературі розглядалися лише функції біблеїзмів як прецедентних одиниць. Так, О. М. Прибитко, аналізуючи особливості репрезентації біблеїзмів у мові газет, дійшла висновку, що основна функція біблеїзмів, використаних у газетних публікаціях, – номінативна, проте спостерігаються і ситуації вияву персуазивної (функція переконання) й людичної (мовна гра) функцій [6]. У свою чергу, Г. В. Романова зауважує, що у поезіях М. І. Цвєтасової біблеїзми виконують номінативну, референтну функції, а також функцію образних засобів, експресивної насиченості й акцентування тієї чи тієї властивості [7]. Звертаючись до проблеми функціонування біблеїзмів у поетичних творах І. Римука і В. Герасим'юка, Т. Ю. Кальченко наголошує, що прецедентні феномени релігійного походження здатні виконувати організаційну, аксіологічну, характеристичну, експресивну функції [2, с. 120–132]. Л. О. Хрячкова у свою чергу говорить про те, що М. А. Булгаков удається до використання біблійних імен, афоризмів й окремих фрагментів біблійного тексту з метою лаконічного передавання значного обсягу інформації (номінативна функція), обґрунтування авторської думки (персуазивна функція) й обігравання якоїсь ситуації (людична функція) [8].

Оскільки джерелом прецедентних одиниць є не лише Біблія, а й інші релігійні тексти, вважаємо за доцільне розглянути прецедентні релігійні феномени, що виступають органічним складником ідейно-художньої картини, відтвореної у тих чи тих художніх творах сучасної української літератури, з позиції їх функційної актуалізації відповідно до творчого задуму митця.

Мета статті – визначити основні функції прецедентних одиниць релігійного походження в сучасному українському художньому дискурсі.

Матеріали і методи. Матеріал для дослідження був дібраний із романів М. Дочинця «Криничар»,

Р. Іваничука «Євангеліє від Томи» і «Торговиця», А. Кокотюхи «Чорний ліс», «Справа отамана Зеленого» і «Осінній сезон смертей», Б. Коломійчука «Людвисар. Ігри вельмож», В. Лиса «Соло для Соломії» і «Століття Якова», М. Матіос «Нація» і «Черевички Божої Матері», повісті-есея Р. Горакі «Твого ім'я не вимовлю ніколи» та історичних повістей В. Шевчука «Біс плоті» та «Закон зла».

У роботі були застосовані такі **методи дослідження**: описовий (аналіз генетичних і типологічних особливостей прецедентних релігійних одиниць), герменевтичний (дослідження походження релігійних прецедентів), стилістичний (характеристика функціонального навантаження прецедентів), контекстуальний (аналіз мікро- і макрооточення, в якому функціонує прецедентна релігійна одиниця).

Результати та їх обговорення. Розглянемо функції прецедентних релігійних феноменів у зв'язку з особливостями їхньої локалізації у тканині художнього тексту. Досліджувані прецедентні одиниці засвідчені в передтекстовій і внутрішньотекстовій позиціях.

Одним із структурних елементів художнього твору, що займає передтекстову позицію, є заголовок (назва). Однак таке розміщення не вказує на його відокремленість від «тіла» тексту, а навпаки, підкреслює його функційну важливість: на думку С. Д. Крижановського, заголовок – це «не шапка, а голова, яку ззовні до тіла не прилаштуєш» [3, с. 17]. Назва презентує текст і подає першу інформацію про нього.

Так, назва роману В. Лиса «Соло для **Соломії**» містить ім'я, яке неодноразово згадується в Біблії (Мт. 27:56; Мр. 15:40; Мт. 20:20; Мр. 16:1 та ін.) і підтвердження цього припущення знаходимо на сторінках роману, коли сама головна героїня – дівчина Соломія – розмірковувала про свою долю, про те, хто вона є: *По небі й то хмари пливають, а десть там, у незвіданій, недоступній для ока височині – Бог і янголи. І неїн янгол. Чи янголиця. Свята Саломея-мучениця, котра за віру християнську муки й смерть прийняла. Правда, казали батюшка, що була й інша Саломея. Тая, що голову Івана Христітеля захотіла. Чи то не Саломея була? Щось у голові переплуталось. ... Що значить це слово? Що вона сама значить на сім світі?* (В. Лис). Назва ще одного твору цього ж письменника – роману «**Століття Якова**» – підштовхує до роздумів над постаттю апостола Якова – Якова

Алфеїва (Мт. 10:3; Мр. 3:18; Лк. 6:14; Дії 1:13, 15:1–34) – автора Соборного послання до християн з юдеїв і постаті Якова – сина Ісаака (Ім. 25:22, 25:26, 25:29–34, 27:27–29) – третього біблійного патріарха, який після тривалих років розлуки возз'єднався зі своїм сином, як і герой твору В. Лиса наприкінці життя також возз'єднується зі своїм сином Артемом.

Називання творів із використанням прецедентних релігійних одиниць притаманне і Р. Іваничукові. Одним із прикладів є назва його апокрифічного роману *«Євангеліє від Томи»*, яка відразу відсилає читача до неканонізованої офіційною християнською церквою збірки висловлювань, сцен і діалогів з Ісусом *«Євангелія від Томи»*, в якій дванадцятий апостол Тома викладає вчення Христа не через сліпу віру, а через думку й осмислення. А отже, і Тома Р. Іваничука спонукає читача через пошук дійти розуміння, «що всі ми є вічності невід'ємною часткою, яка само-зуживається і відновлюється воскресінням у наступних поколіннях» (Р. Іваничук).

Сказане доводить, що прецедентні релігійні одиниці (здебільшого імена), що є складником назви художнього твору, виконують *інформативно-сигнальну функцію*, тобто не лише називають певне ім'я чи подію, а й подають *сигнал* до сприйняття закодованої в тексті інформації.

Один з історичних романів І. Корсака має назву *«Діти Яфета»*, відсилаючи читача до біблійних оповідей про те, що нащадки Ноевого сина *Яфета* були пращурами європейських народів. Проте прецедентне релігійне ім'я, використане в заголовку твору, не є прямою вказівкою на його можливих персонажів чи події, але виступає засобом створення метафоричного образу: діти Яфета – це український народ, який століттями боровся за волю рідної землі. І в цій боротьбі йому немало допомагав В'ячеслав Липинський, «поляк за походженням, але українець за групою крові», постаті якого і присвячений цей роман і який вірив, що прийде час і «нащадки Яфетові» всі почуватимуться дітьми України й «усі добровільно візьмуть на себе відповідальність за неї». Можливість реалізації прецедентного релігійного імені як потенційного образного засобу вказує на те, що досліджувані одиниці виконують також і *функцію метафоризації*.

Підтвердження правомірності сказаного виявляємо і в основній сюжетній частині художнього твору. Так, у романі Б. Коломійчука спостерігається зразок метафоричного називання представників єврейського народу:

[За мить у корчму вскочив жид.

– Ой, вей! – вирвалось у нього, коли побачив свого відвідувача, що спокійнісінько наминав їжу за обидві чоки.

Слідом зайшли жовніри.]

– Ой, вей! – знову вигукнув нащадок Мойсея до них (Б. Коломійчук). Тут, як і в попередньому прикладі, прецедентне релігійне ім'я виступає компонентом образної назви.

Ще одним знаковим елементом художнього твору, що займає передтекстову позицію, є епіграф. Сучасні майстри красного письменства активно використовують у ролі епіграфів нетрансформовані цитати з

різних релігійних текстів, що потрактовуються в нашій роботі як прецедентні.

Як засвідчили спостереження, прецедентні релігійні тексти як епіграфи можуть нести змістовно-фактуальну та змістовно-концептуальну інформацію.

Прикладом передавання змістовно-фактуальної інформації є рядки з Євангелія від Матвія: *«Віходьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, – і нею багато хто ходить. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, – і мало таких, що знаходять її!»* (Мт. 7:13–14), які В. Шкляр обрав за епіграф до роману *«Ностальгія»*. Тринадцятий і чотирнадцятий вірші сьомого розділу Євангелія від святого Матвія задають тему, яку підхоплює твір, що йде після них: пошук своєї складної дороги в житті головним героєм Миколою і віднайдення себе в цьому пошуку.

Інформацію про концепцію художнього твору дають вірші із Соборного послання апостола Якова, які В. Лис ставить епіграфом до свого роману *«Століття Якова»*: *«Що таке життя ваше? Пара, яка з'являється на хвилину, а потім зникає»* (Як. 4:14). Крім нагадування про минулість життя, прозаїк підказує читачеві, що життя героя його книги, як і кожної людини – то «драма боротьби людини зі світом за власну душу» [1, с. 6].

Як зауважує Н. А. Кузьміна, «епіграф є надзвичайно енергетично потужним знаком і виступає для читача як імпульс, який спонукає до дії широкі сфери індивідуальних асоціацій» [4, с. 147]. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що прецедентний релігійний текст у ролі епіграфа виконує не власне інформативну функцію, подаючи певну змістовну інформацію, а *функцію налаштування* на рецепцію художньої оповіді й *прогнозування* імовірного розвитку тематичної, сюжетної чи концептуальної лінії сприйманого твору.

Прецедентні феномени, джерелами яких є релігійні книги, активно представлені і в «основному тілі» художнього твору, тобто займають внутрішньо-текстову позицію. Вони можуть виступати обов'язковим складником того чи того компонента сюжету як «способу естетичного освоєння й осмислення та організації подій, руху характерів у художньому часі й просторі» [5, с. 666].

У вихідній частині сюжету художнього твору письменники за допомогою прецедентних імен, зокрема агіонів, що входять до складу геортонімів, окреслюють час дії чи події, яка є відправною в розвитку сюжетної лінії, як-от в оповідці М. Матіос *«Юр'яна і Довгопол»*: *«За тиждень до Дмитрія Юр'яна вже знала, що буде мати в хаті гризоту»* (М. Матіос), або романі М. Дочинця *«Криничар»*: *«Спекотного проліття року Божого 1728, на Федора-колодязника ... в князюму городі Мукачеві на торжищі Піяц було здвигнуто залізного боввана»* (М. Дочинець). Таке вживання прецедентних релігійних імен вказує на можливість виконання ними *номінативно-інформативної функції*, оскільки не лише називається певний день, а й подається інформація про час розвитку художньої дії.

Номінативно-інформативну функцію виконують не лише геортоніми але й бібліоніми. Наприклад, Р. Горак в одному з епізодів повісті-есея *«Твого ім'я*

не вимовлю ніколи» пише: *Пан Франко прогнав Целіну з хати. Пані Грозик готова була поклястися на Євангелії, що говорила істинну правду* (Р. Горак) – ужитий тут клерикальним Євангеліє покликаний не лише назвати священну книгу, а підкреслити її важливість у житті кожного християнина: присяга на ній є підтвердженням правдивості його дій і вчинків. В історичній повісті «Біс плоті» В. Шевчук використовує один із депрекатіонізмів: *Потому Климентій звівся на коліна й прочитав молитву «Господи Ісусе Христе, Боже наш, із безначального і за всюдиущого ти отця», силу й міць якого попросив на перемогу та вигнання всілякої диявольської потуги, яка чинить насилля над рабою Божою Тодосією...* (В. Шевчук) з метою поінформування читача про наміри свого персонажа, а не лише для називання молитви як такої, окрім того, письменник вказує на те, що жодна дія справжнього християнина не може бути виконана без відповідної молитви.

Спостереження показали, що в більшості опрацьованих художніх творів письменники зображують життя українського народу як таке, що підпорядковується давнім релігійним звичаям. Це засвідчується не лише прикладами про характерне позначення часу через називання релігійних свят, як-от: *Іванка лежить лицем у траву – плаче. Аби ходила до Богородиці, аби ходила до Покрови, Дмитрія чи й до самого Миколая – але вона його знайде, оте дурне теля Елі...* (М. Матіос); *Нарешті німцям урвався терпець. На початку цієї зими, незабаром після Водохреща, Бунчук поїхав до Здолбунова й не повернувся* (А. Кокотюха), але й іменуванням новонароджених дітей за церковним календарем: *... А погортавши книжницю, прорік, що цей день – то є день **преподобної Руфини**, то так і належить новонароджену назвати. Руфиною. ... – А ни мона якось по-інакшому? / – По-інакшому? – Око батюшки прискалилось, а затам подивилось пильно-зважаюче. – **Василисою** або **Дамною** мона. Бо їх, **великомучениць**, день якраз випадає після Руфини. / – **Хочемо Марією** назвати. На честь **пресвятої Діви Марії**. У котрої завтра іменини. І **Пречистої*** (В. Лис), чи характерною поведінкою в ті чи ті дні релігійних свят: *Пан завжди вітався з Микитой, часом давав п'ятака, коли той запопадливо відчиняв браму, на **Великдень** та **Різдво** обдаровував рублем* (А. Кокотюха); *У них у селі на **першу Пречисту** завжди **храм*** (М. Матіос) та ін. Такий спосіб використання прецедентних релігійних імен дозволяє говорити про виконання ними **функції традиційно-звичаєвої ідентифікації** представників українського народу.

Досліджувані мовні одиниці, засвідчені в такому компоненті сюжету, як *розвиток дії*, вживаються для обігрування певної ситуації, учасниками якої виступають персонажі художнього твору, як-от:

«Хай не лякає нас доля Овідія – цей гріх вартий смерті. На моєму ліжку вночі я шукала того, хто полюбить мене, (Пісн. 3:1 – А. Б.) я чекала тебе, мій Соломоне, слідом ходила за тобою, поки не спіймала у свої руки гарячі...»

«Двоє грудей твоїх, як два оленятка, (Пісн. 4:5 – А. Б.) а любов моєї Суламифі солодила за вино... (Пісн. 1:2 – А. Б.) Став до пальми подібний твій стан, твої

груді до грон виноградних (Пісн. 7:8 – А. Б.). Запах пахоців твоїх, дочко Єрусалима, – понад усі бальзами, (Пісн. 1:3 – А. Б.) очі твої – мов дрозди край весняних потоків...» (Пісн. 12:5 – А. Б.); трансформоване шляхом заміни компонента: в оригіналі – *мов голубки*)

«Ходи, мій коханий, у поле, там я любов'ю тебе обдарую (Пісн. 7:12–13 – А. Б.) ...» (Р. Іваничук). Закохані Корнель і Сальомея у романі Р. Іваничука «Торговиця» висловлюють свої почуття не звичайними, буденними, словами, а вплітають у свої репліки вірші Пісні над піснями: граючи поетичними рядками, «вони у щасливу мить зближення перемінюються враз із замарганих невільників буденної праці у жерців любові» (Р. Іваничук). Це підтверджує можливість виконання прецедентними релігійними текстами **людичної функції**.

В історичній повісті В. Шевчука «Закон зла» спостерігаємо такі рядки:

*... я й так побоююсь, що переобтяжую повість документальним матеріалом, але те вчинити мені потрібно, бо історія, оповідає тут, не просто собі цікавий чи разючий випадок із життя, має вона безсумнівно притчевий підтекст, бо, як сказав ще премудрий Соломон: «**Хай послухає мудрий – і примножить науку, а розумний здобуде хай мудрих думок, щоб пізнати ту притчу та загадкове говорення, слова мудреців та їхні загадки**» (Приповіді 1:5–6). А євангеліст Матвій, пояснюючи, чому ісус Христос говорив до людей, і без притчі нічого Він їм не казав, щоб справдилось те, що казав був пророк, промовляючи: «**Відкрию у притчах вуста Свої, розповім таємниці від почину світу**» (Матвій 13:34–35). Отож і я беру на себе сміливість коли не розкрити, то вказати на одну із таємниць «від почину світу»* (В. Шевчук). За допомогою процитованих прецедентних текстів оповідач аргументує вибір саме такої форми оповіді: художній виклад перемежований документальними «врізками», що допомагають читачеві краще зануритися у відтворений художній час і, маючи «притчевий підтекст», сприяють його повній рецепції. Таке використання прецедентних релігійних одиниць вказує на їхні потенції щодо виконання **персуазивної функції**.

В іншому історичному творі В. Шевчука виявляємо випадок уживання прецедентних релігійних імен як експресивного засобу: *... і зашепотів вірши про імена Бозькі, бо хоча й диявол має різні наймення: **сатана, чорт, щезник, люципер, нечестивий**, – у Бога тих імен куди більше: **Христос, Спас, Збавитель, Скупитель, Світу Творець, Цар Слави, Вседержитель, Недовідомий, Спаситель, Людинолюбчець, Бог, Господь, Тройця, Отець, Святий Дух** – і ніхто не може порахувати тих імен, адже може йменуватися **Тайною, і Природою, і Всесвітом, і Тим, що є все, і Вічністю, і ще, ще – Господи, думав він, який я справді нікчемний, мізерний і малий у цьому світі...*** (В. Шевчук). Створення полярної значеннєвої пари орконім – теонім вже є емоційно-насиченим прийомом, який посилюється нашаруванням синонімічних одиниць. Окрім того, в наведеному уривку є ще одна опозиція Бог – персонаж твору: герой оповіді усвідомлює свою малість на тлі величі Всевишнього. Такий спосіб уживання прецедентних релігійних імен за-

свідчує, що вони можуть не лише декорувати художню оповідь, але й сприяють посиленню емоційної виразності тексту, а отже, виконують **функцію експресивної насиченості**.

У рядках В. Базіва: *Юрба ревіла. Вона це робить завжди однаково і самовіддано. Так само, як вона майже дві тисячі літ тому ревіла на порозі палацу Понтія Пілата: «Розіпни його! Розіпни!»* (В. Базів) і *Велетенську скульптуру Ісуса під хрестом несли до лісового сотні тремтячих – чи то з переполою, чи з відчуття важливості історичного моменту – молодечих. Вічна мелодія злитих воедино сердець народного, сліпого й кровожерного моноліту «Розіпни його!» звучала в оновленій модерній інтерпретації – «Ленін! Партія! Комсомол!»*. Натопи ревів у язичницькому ритмі цю **пресвяту трійцю** матеріалістичної релігії людиноненавистництва й боговідступництва (В. Базів) вбачаємо оновлену інтерпретацію письменником фрази «Розіпни його!», що сприймається по-особливому гірко: люди в ім'я безбожництва прагнуть знищити все, що пов'язане з Богом та й самого Бога. Слово-сполучення «пресвята трійця», у «матеріалістичній релігії» трансформується із священного в саркастичне і звучить в'їдливо, ніби вказуючи, що трійця, в основі якої немає Бога, не може бути пресвятою.

Аналіз опрацьованих художніх творів доводить, що сучасні українські письменники вводять прецедентні релігійні одиниці в мовлення персонажів чи в мовлення оповідача з виховною метою. Такий зразок спостерігаємо в романі В. Лиса «Соло для Соломії», де священик – отець Андроній – наставляє на шлях істини прихожанина, котрий просить дати його доньці гарне ім'я:

– Руфиною? – Антін не на жарт з'явився. Аж всередині похололо. – Змилуйтесь, батюшко. Тож якесь жидівське ім'я.

– Жидівське, кажеш? – отець Андроній примружив око, а потім значливо підняв вказівного пальця. – **У Христа нема ані елліна, ні єврея, а є паства Божя. Отак-то, сину мій** (В. Лис) – прозаїк використовує усічену й трансформовану цитату з Послання святого апостола Павла до галатів: *Немає вже іудея, ані елліна; нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої: бо всі – один у Христі Ісусі* (Гал. 3:28).

Подібні приклади виявляємо в оповідці М. Дочинця «Куполи любові»: *Дві тисячі років тому молода мати у Віфлеємі народила сина. Народила для себе. А його від неї забрали люди, а потім – Бог. Правда, встиг він ще заповісти: **будуйте храми на скелі!*** (М. Дочинець), де сам автор дає цю настанову, апелюючи до Євангелія від Матвія, в якому Господь звернувся до апостола Петра зі словами: *«Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров тобі оце явили, але мій небесний Отець. І кажу тобі, що ти скеля; на скелі оцій побудую Церкву Свою, – і сили пекельні не переможуть її»* (Мт. 16:17-18). У посланні святого апостола Павла до ефесян сказано: *«Отож пам'ятайте, що ви ... збудовані на основі апостолів і пророків, де наріжним каменем є Сам Ісус Христос, що на ньому вся будівля улад побудована, росте в святий храм у Господі, що на ньому і ви разом будується Духом на оселю Божу»* (Еф. 2:11–22). Отже, письменник говорить про створення кожної особистості на основі віри в Бога.

Характерним є те, що наведені ілюстрації не відіграють роль декоративно-образного засобу, за допомогою якого той чи той письменник прикрашає свою художню оповідь, а звернені вони до кожного читача задля його духовного пробудження й удосконалення духовного життя. Це дає підстави говорити про той факт, що прецедентні релігійні тексти в художньому творі виконують **повчально-виховну функцію**.

Усі попередньо наведені ілюстрації, виконуючи відповідне функційне навантаження, так чи так впливають і на сюжетну організацію художнього твору, проте не прямо, а дотично, що не дозволяє нам говорити про безпосередню участь прецедентних релігійних феноменів у сюжетотворенні. Проте в романі А. Кокотюхи «Осінній сезон смертей» були виявлені зразки вживання аналізованих мовних одиниць, які стали основою розгортання головної сюжетної лінії: *... якщо хтось колись прочитає мої нотатки, то зрозуміє, що я не вбивав, а страчував тих, хто порушив найсвятіші закони моралі, хто насміхався з самого поняття Кохання. Чи маю я право страчувати, запитаєте ви? А ті, хто засуджує на смерть, сидючи в суддівських кріслах, хіба безгрішні? **Не судіть, щоб і вас не судили,** – ось мудрість. І коли є на світі люди, які вважають, ніби мають право засуджувати на смерть або милувати, то чим я гірший від людей, що виконують вирoki, очищуючи світ від скверни* (А. Кокотюха). Автор уводить у свій текст елемент Нагірної проповіді *«**Не судіть, щоб і вас не судили;** бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють вам»* (Мт., 7:1), який персонаж твору використовує як підґрунтя для своїх дій і виправдання для себе, оскільки взяв на себе місію Найвищого Судді: *Пекло не квапилося брати до себе тих, хто наплюсив святі почуття людини, яку я люблю більше за життя. Вона хворобливо переживала це все. І тоді я знайшов вихід. Я шукав його дуже довго і ще вагався, чи маю право брати на себе місію **Найвищого Судді**. Зрештою я вирішив: їх усіх треба попередити про кару за земні гріхи* (А. Кокотюха). Саме уривок першого вірша сьомого розділу з Євангелія від Матвія є відправною точкою в розвитку сюжету: аспірант Максим скоює низку вбивств у студмістечку, жертвами яких стають молоді вродливі дівчата, які, на його думку, поводитися не так, як належить. Проте тут спостерігається взаємодія двох протилежних речей: біблійна мудрість вчить *не судити*, а герой роману, апелюючи до неї, навпаки, *виступає суддею, який робить світ чистішим*. Й один із прикінцевих епізодів яскраво ілюструє це: *І я сьогодні покараю її, тільки щоб довести: ніхто не заважатиме мені робити світ таким, яким він має бути. Я звільню його від усякої аморальної гидоти* (А. Кокотюха). Така полярність судження і дії сприяє більш гострому сприйняттю зображуваного читачем. Усе це вказує на те, що прецедентні релігійні феномени, зокрема прецедентні релігійні імена і прецедентні релігійні висловлювання можуть виконувати в художньому тексті **сюжетно-композиційну функцію**, виступаючи основним смисловим осередком, який дає поштовх до розгортання усіх подій твору.

Висновки. Висловлене дає підстави стверджувати, що прецедентні релігійні феномени, репрезентовані в

творах сучасної української художньої літератури, виконують функції налаштування й прогнозування, метафоризації, експресивної насиченості й традиційно-звичаєвої ідентифікації, а також інформативно-

сигнальну, номінативно-інформативну, людичну, персуазивну, повчально-виховну й сюжетно-композиційну функції, а отже, несуть функційне навантаження відповідно до творчого задуму письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Направду добра книжка / О. Забужко // Лис В. Століття Якова / В. Лис. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2014. – С. 5–6.
2. Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римаука і В. Герасим'юка: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Кальченко Тетяна Юріївна. – Харків, 2014. – 187 с.
3. Крижановский С. Д. Поэтика заглавия / С. Д. Крыжановский. – М.: Никитинские субботники, 1931. – 36 с.
4. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: монография / Н. А. Кузьмина. – М.: КомКнига, 2007. – 272 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Прибытько Е. Н. Библизмы в языке современных газет [Электронный ресурс]: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. Н. Прибытько. – Воронеж, 2002. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/bibleizmy-v-yazyke-sovremennyh-gazet#ixzz2omPqtPAg>.
7. Романова Г. В. Использование библеизмов в поэзии Марины Ивановны Цветаевой [Электронный ресурс]: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. В. Романова. – Воронеж, 2003. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/ispolzovanie-bibleizmov-v-poezii-marinny-ivanovny-tsvetaevoy>.
8. Хрячкова Л. А. Отбор и использование библеизмов в художественном наследии Михаила Афанасьевича Булгакова [Электронный ресурс]: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. А. Хрячкова. – Воронеж, 2004. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/otbor-i-ispolzovanie-bibleizmov-v-hudozhestvennom-nasledii-mihaila-afanasievicha-bulgakova#ixzz2omL8hpGh>.

REFERENCES

1. Zabuzhko O. A really good book / O. Zabuzhko // Lys V. Jacob's century / V. Lys. – Kh.: Klub simeynoho dozvillya, 2014. – P. 5–6.
2. Kalchenko T. Yu. Functional and semantic peculiarities of precedent phenomena in poetic texts by I. Rymaruk and V. Herasymyuk: diss. ... cand. philol. sciences: 10.02.01 / Kalchenko Tetyana Yuriivna. – Kharkiv, 2014. – 187 p.
3. Kryzhanovskiy S. D. Headline poetics / S. D. Kryzhanovskiy. – M.: Nikitinskiye subbotniki, 1931. – 36 p.
4. Kuzmina N. A. Intertext and its role in the processes of poetic language evolution: monography / N. A. Kuzmina. – M.: KomKniga, 2007. – 272 p.
5. Literary reference dictionary / R. T. Hromyak, Yu. I. Kovaliv et al. – K.: VC "Academia", 1997. – 752 p.
6. Pribytko Ye. N. Biblicisms in the language of modern newspapers [Electronic resource]: abstract of diss. on a scient. PhD degree: 10.02.01 "Russian Language" / Ye. N. Pribytko. – Voronezh, 2002. – Access: <http://cheloveknauka.com/bibleizmy-v-yazyke-sovremennyh-gazet#ixzz2omPqtPAg>.
7. Romanova H. V. Use of biblicisms in the poetry by Marina Ivanovna Tsvetayeva [Electronic resource]: abstract of diss. on a scient. PhD degree: 10.02.01 "Russian Language" / H. V. Romanova. – Voronezh, 2003. – Access: <http://cheloveknauka.com/ispolzovanie-bibleizmov-v-poezii-marinny-ivanovny-tsvetaevoy>.
8. Khyachkova L. A. Selection and use of biblicisms in the artistic heritage of Mikhail Afanasievich Bulgakov [Electronic resource]: abstract of diss. on a scient. PhD degree: 10.02.01 "Russian Language" / L. A. Khyachkova. – Voronezh, 2004. – Access: <http://cheloveknauka.com/otbor-i-ispolzovanie-bibleizmov-v-hudozhestvennom-nasledii-mihaila-afanasievicha-bulgakova#ixzz2omL8hpGh>.

Functional interpretation of precedent religious phenomena in the artistic discourse (based on Ukrainian prose of the late 20th - early 21st century)

Berestova A.

Abstract. In the paper the author investigates the main functions of precedent units of religious origin in the artistic discourse on the material of Ukrainian prose of the late 20th - early 21st century. The researcher concludes that precedent religious phenomena represented in works of contemporary Ukrainian fiction operate as means of tuning and forecasting, metaphorization, expressive filling, and traditional and customary identification. They also perform informative signaling, nominative and informative, ludic, persuasive, instructive and educational, and plot-compositional functions.

Keywords: precedent religious phenomenon, precedent unit, artistic discourse, function.

Функциональная интерпретация прецедентных религиозных феноменов в художественном дискурсе (на материале украинской художественной прозы конца XX – начала XXI века)

А. А. Берестова

Аннотация. В предлагаемой статье исследователь на материале украинской художественной прозы конца XX – начала XXI века предпринимает попытку определить основные функции прецедентных единиц религиозного происхождения в художественном дискурсе. Автор приходит к выводу, что прецедентные религиозные феномены, представленные в произведениях современной украинской художественной литературы, выполняют функции прогнозирования, метафоризации, экспресивной насыщенности и традиционно-обрядовой идентификации, а также информативно-сигнальную, номинативно-информативную, людичную, персуазивную, поучительно-воспитательную и сюжетно-композиционную функции.

Ключевые слова: прецедентный религиозный феномен, прецедентная единица, художественный дискурс, функция.

Генезис художественной концептуализации в диахроническом аспекте

Д. А. Чистяк

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

*Corresponding author. E-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 26.03.16; Revised 01.04.16; Accepted for publication 10.03.16.

Анотация. Статья посвящена анализу проблемы художественной концептуализации в диахроническом аспекте на материале досократической и классической древнегреческой философии. Установлено, что система эстетических концептов сформировалась из синкретического мифического мироощущения. Вместе с тем, возникают новые авторские философско-эстетические концепты в художественном семиозисе: ДУША у Фалеса Милетского и Парменида Элейского, ЕДИНОЕ, ДУША и НУС у Анаксагора, ЭРОС у Эмпедокла, ВНУТРЕННЯЯ ДУША у Анаксимандра, ДАЙМОН у Гераклита и Платона, ЭЙДОС, ЭРОС, БЛАГО и СОФРОСИНЕ у Платона, а также ДИНАМИС, ФОРМА и ЭНТЕЛЕХИЯ у Аристотеля.

Ключевые слова: художественный концепт, поэтика, символ, авторская картина мира, когнитивная лингвистика.

Актуальность исследования особенностей художественной концептосферы обуславливается все более широкой разработкой проблематики авторских картин мира как в русле когнитивной лингвистики, так и смежных дисциплин в контексте антропоцентрической парадигмы современных филологических исследований. При этом недостаточно исследована проблема соотношения языковой и эстетической сторон художественной концептуализации, а также специфической корреляции образной и когнитивной составляющих художественного семиозиса. В то же время, ключевой особенностью текстового семиозиса нам видится включенность динамических процессов художественной концептуализации в широкий контекст семиосферы языка и культуры, а порождение авторских текстовых концептов неминуемо связано с корреляцией оригинальной концептуализации с предыдущим культурным опытом. Целью настоящей статьи видится нам моделирование проблем художественной концептуализации в диахронической перспективе, что позволит решить такую задачу когнитивистики как формирование основных исторически и культурно маркированных парадигм поэтической концептуализации для их корреляции с современными исследованиями концептуализации в поэтическом тексте.

Исследование также позволит наметить поиск связей между анализируемым текстом (если он представляет собой удаленный во времени культурный продукт) с характерными для определенного исторического момента особенностями концептуализации художественного мышления. Материалом для исследования выступили тексты древнегреческой философской парадигмы до-аристотелевского периода, с опорой на их широкую лингвокультурную интерпретацию, проводимую в современных отечественных и зарубежных исследованиях. Следует отметить, что определенные аспекты анализа художественного мышления в античной эстетике выделялись в работах Дж. Барнета, А. Богомолова, Ж. Зафиропуло, Ф. Кессиди, Ф. Корнфорда, А. Лосева, А. Тахо-Годи, но специального исследования художественной концептуализации еще не проводилось, и в этом состоит определенная новизна нашего анализа. Методологически мы опирались на общенаучные принципы анализа и синтеза, индукции и дедукции, с учетом специальных научных методов сравнительно-описательного и типологического анализа, с учетом специфических методов анализа, присущих лингвистическим исследованиям –

лингво-поэтического, лингвокогнитивного и лингво-мифопоэтического методов исследования философских и художественных произведений.

Самый ранний этап художественной концептуализации в западноевропейском культурном ареале следует связать с наследием древнегреческой философской мысли. При этом важно сделать оговорку, что и в мифопоэтических художественных текстах присутствуют некоторые соображения относительно природы художественного начала, обусловленные прежде всего божественным наитием. Так, в поэме Гесиода «Теогония» творческое мышление связано с мифическим комплексом Музы и соответственно – с Зевсом. Инвокация Гомера к Музе в зачине «Одиссеи» широко известна [6, с. 27]. В 8 песне также подчеркивается связь аэда с мифическим комплексом Музы [6, с. 135]; просматривается также связь героев гомеровских поэм в момент творческого экстаза с мифемами Афины Паллады, Аполлона и Гефеста. Фрагментарность и социально-культурный контекст интерпретаторов не позволяют четко реконструировать концептуализацию художественного в досократической философии. Исключения составляют некоторые характеристики отдельных фактов эстетической деятельности, которые можно свести в определенную систему. Такими можно считать элементы учения Анаксагора о Едином Уме, в которых можно проследить определенный акцент на субъективизме творческого мышления каждого индивида, что можно интерпретировать в качестве факта образного мышления. При этом заслуживает внимание замечание древнегреческого философа о вещи как символе Космоса в целом, а также о внутренней мысли, присутствующей в динамических структурах душ каждого [8, с. 43–64]. Можно предположить, что именно во взаимосвязях внутренней души человека с внутренней душой других структур, которые регулируются в конечном счете Единым, происходит творческая протоконцептуализация у Анаксагора. В принципе, такая интерпретация проблем художественного семиозиса сходна с платоновской концепцией эстетического, но ее также можно соотнести с гиллозоистской идеей о душе как движущей силе материи и духа в философии Фалеса. У Демокрита присутствует двойное рассмотрение процесса порождения художественной концептуализации – в качестве прогрессивного мисесиса в процессе эволюции человечества [11, с. 352], а также в

качестве божественного наития при индивидуальном творческом акте [11, с. 381].

Пифагорейская концепция художественного мышления рассматривает разные виды гносеологических процессов и предлагает развить пропорциональные связи между ними. В интерпретации А. Лосева концепт *эпистема* выступает чистым поэтическим знанием в его непосредственной данности, а концепт *дианойя* связан с дискурсивной обработкой действительности посредством логических умозаключений и доказательств. Концепт *пистис* предполагает непосредственное чувственное ощущение предмета, а концепт *эйкасия* обозначает преобразование самого состояния сознания в плане уподобления его рассматриваемым чувственным предметам. Первые две пары концептов выделяются как виды мышления (*noiesin*), а вторые две – как атрибуты построения мнения (*doxan*). При этом в пифагорейской традиции присутствует следующее рассуждение: «мнение относится к становлению, мышление же – к сущности. И как сущность относится к становлению, так мышление – к мнению, и как мышление – к мнению, так знание – к вере и рассудок – к уподоблению» [9, с. 318].

При реконструкции эстетической платформы Гераклита привлекает внимание выделение древнегреческим философом идеологемы «даймоний», которую можно трактовать как оригинальную интерпретацию концепта «внутренняя душа» у Анаксимандра [5, с. 67] путем выделения ее из индивидуальной души как таковой. Русский комментатор Гераклита кстати отмечал: «Осознавая этого демона, – самого себя, человек собирает свой ум, рассеянный повседневной текучестью, в сухой блеск умозрения; это делает его «мудрым» в творчестве, и он ощущает в своей душе творческий («себя самого умножающий») логос, в котором он узнает логос вселенский (...) не говорит, не скрывает, но «вещает», «рождает символы» [9, с. 384]. Отличительной чертой философии Гераклита также следует отметить апелляцию не к чувственно-разумной (как у *внутренней души* Анаксимандра) структуре даймония, а именно к исключительно разумной. Как верно отмечал Ф. Кессиди, у Гераклита творец путем интуитивного проникновения в элементы природы «символизирует единое и всеобщее целое (...) знаками показывает на сущность всеобщего миропорядка» [7, с. 180]. Схожая концепция познания присутствует во фрагментах Парменида [24]. Такая констатация видится нам принципиальной в плане последующего деления на чувственно ориентированные, чувственно и концептуально ориентированные и исключительно концептуально ориентированные парадигмы художественного семиозиса.

Системные наблюдения над особенностями художественной концептуализации присутствуют в творчестве Платона. В диалогах «Ион» и «Алкивиад», а также в «Государстве» философ отмечает божественное начало творческого процесса. В «Кратиле» он связывает его с вдохновением, а также с приобретением Мудрости в конкретный момент бытия как захватывание порыва сущего. В «Апологии Сократа» философ вводит промежуточное звено при контакте творческого мыслителя с божеством (образ *даймония*). Этот процесс отождествляется у Платона с анамне-

зисом идеологемы Эйдос, в процессе глубокой медитативной рефлексии (концепт *софросине*), «познанием божественного в нас» [9, с. 169]. Феномен любви также связан с этим эстетическим процессом (диалог «Пир»), что может служить модификацией идей орфиков об Эросе, а также о влиянии учения о диалектическом единстве концептов *любовь* и *вражда*, а также концепта *гармония* у Эмпедокла, что дало возможность А. Ж. Фестюжьеру развить идеи о созерцательной сущности платоновской мистической партиципации [20]. Процесс художественной концептуализации у Платона связан с трансцендентной реальностью, с относительной трансмиссией ее путем вдохновенного чувствования, с отпечатком Эйдоса в душе человека (*ноэма*), что транслируется в поэтическом творчестве либо как подражание действительности (тень Эйдоса), либо как вдохновенный контакт с Божеством и Музой. В то же время, не следует отождествлять Эйдос с «общим понятием» [12, с. 24] – речь идет об онтологически самостоятельной абсолютной идеальной форме существования первообразов идей и вещей. Как видно из сказанного, Платон обуславливает примат образного мистического ощущения божественного над чувственным копированием реальной жизни, для осмысления которой необходима творческая медитация в сферах высшего бытия – либо посредством мистической сопричастности единичной души со своим первообразом, либо путем абстрактного выхода очищенного от обыденного сознания разума в созерцание абстрактных идей, коррелятов Эйдосов. В этом плане перспективными выступают идеи о трансцендентальной редукции у Платона, высказанные В. Семеновым [14], а также предложенная Ж. Моро интерпретация идеологемы Душа Мира [22].

Развитие платоновских идей в области концептуализации художественного проведено в работах Аристотеля. Подобно Платону, Стагирит отмечает божественное начало мира, отказываясь признавать существование трансцендентных Эйдосов [23]. В Разделах VII и VIII его «Физики» [2, с. 75–79] он вводит в научный обиход концепт «динамис», первоисточник вечной жизни, который мыслит себя самого, а также «мыслит мышление» («Метафизика», XII, 9 [1, с. 316]), но не вмешивается в жизнь мира людей. Именно многоликая Природа, сотворенная мыслящим божеством, властвует и творит здешнюю жизнь (здесь четко видно влияние концепта Нус у Анаксагора), а также хочет воссоединиться с божественным Логосом в Благе («Никомахова Этика», I, 4 [2, с. 60]). Автор художественного творения выступает частью Природного Логоса, а во время концептуализации человеческая Душа проникает в глубины Эйдосов Природы, таким образом приобщает к энергии Логоса, который в свою очередь выступает проекцией творящего начала Космоса (динамис) [19, с. 120]. Эту идею Аристотеля следует рассматривать при наличии субстанциональных связей между Эйдосами человеческой Души, а также Эйдосами вещей, составных частей Природы во время контакта ее с энергетическими порывами индивидуума, а также энергии Природы (концепт *энтелехия*).

Согласно Аристотелю, основной целью художественной концептуализации для человеческой души

выступает гармонизация материальной жизни путем развития своих форм и логосов (стоит отметить, что тело в метафорическом языке философа называется рабом и орудием в Главе 13 Книги 8 «Никомаховой Этики» [2, с. 236]). При этом следует отметить, что творческая работа души возможна в двух направлениях – путем движения (деятельности) и познания (рассуждения и ощущения) («Метафизика», Книга 7, Раздел 9 [1, с. 199]), которые выступают проекциями эйдосов души на эйдосы природы. Важно обратить внимание на замечание Аристотеля, что человеческая душа «никогда не может мыслить без образов» («О душе», Книга 3, Глава 7 [1, с. 438]), поскольку энергия энтелехий не способна полностью воплотиться в творческом акте без посредства ощущений. Напротив – в искусстве рождаются образы, эйдосы которых уже присутствуют в душе («Метафизика», Книга 7, Глава 7 [1, с. 198]) в качестве их характеристик. Подробно теория мимесиса раскрыта в работах Г. Аренса [16] и П. Обенка [17].

Следует отметить, что эйдетическая основа творческого акта неотделима у Аристотеля от индивидуального процесса. В «Никомаховой Этике» отмечается, что природа творчества связана с природой творящего: «поэзия составляет удел или богато одаренного природой, или склонного к неистовству человека. Первые способны перевоплощаться, вторые – приходить в экстаз» («Поэтика», 17, 1455a [3, с. 664]). Добавим также, что А. Лосев [10] отмечал у одного из учеников Аристотеля, Дикеарха из Мессины, гипертрофированный «индивидуальный идеал» человеческой жизни, который невозможно реконструировать по причине отсутствия источников. Таким образом, согласно Стагириту, художественное познание эйдоса происходит либо путем созерцания разума (концептуализация), либо путем контакта разума с повседневной осязаемой чувствами жизнью (через рассудок, концепт *дианоя*), а также путем фантазии (движение от восприятия отдельных чувств, пропущенных через ощущение в проекции на эйдос). Это диалектическое единство чувственного и рационального начал художественной концептуализации, на наш взгляд, генерирует дихотомию образного и когнитивного мышления в последующей философской и филологической парадигмах. Отметим, что Аристотель пальму первенства отдавал разуму, способному подняться над миром аффектов и осветить их «подобно свету» («О душе», Книга 3, Глава 5 [1, с. 435]), а, как известно, семантика света в качестве божественного начала в древнегреческой философии (к примеру, у Платона)

и в мифологии связана еще со времен анимистического мироощущения сакрального.

Диахронический анализ процессов художественной концептуализации в доплатоновский период развития древнегреческой философии разрешает сделать вывод о постепенном переходе от мифопоэтического синкретизма людского и божественного (мифические комплексы Музы и Олимпийские боги присутствуют у всех философов ранней классики) к развитию авторских концептов, которые выступают медиаторами между миром сакрального и авторским миром творца художественного произведения. Таковы концепт ДУША у Фалеса и Парменида, концепты ДУША, ЕДИНОЕ и РАЗУМ у Анаксагора, концепт ЭРОС у Эмпедокла, концепт ВНУТРЕННЯЯ ДУША у Анаксимандра, концепт ДАЙМОНИЙ у Гераклита и Платона, концепты ЭЙДОС, ЭРОС, БЛАГО и СОФРОСИНЕ у Платона, что позволило сформировать первую классификацию видов художественной концептуализации у пифагорейцев.

Компаративный анализ проблем художественной концептуализации в платоновской и аристотелевской философии языка и культуры дает возможность выделить в их эстетических работах серию культурно маркированных концептов, которые дают системное видение феномена художественного семиозиса. Аристотелевская эстетика развивает концептосферу Платона о *Благе*, *Душе* и *Эйдосах* в концептах *Первоисточника*, *Формы* и *Энтелехий*, существенно расширив интерпретационную систему художественного познания, интегрировав в ней чувственное, мысленное и трансцендентные начала. Перспективным нам видится дальнейшее рассмотрение трансформаций указанных авторских философских концептов в ходе эволюции античной эстетики в пору эллинизма, в неоплатонической (в том числе византийской), а также в средневековой эстетике. Важно проследить за дальнейшей динамической рецепцией этих концептов в эпоху Возрождения, Нового времени, особенно в программных текстах Романтизма и Символизма (в том числе франкоязычного), что для нашего исследования представляет особый интерес. Вместе с тем, следует отметить, что компаративный диахронический анализ явления художественного семиозиса поможет выявить особенности структуры и семантики культурно маркированных авторских концептов в интертекстуальном взаимодействии с эстетически маркированными единицами семиосферы разнообразных национальных культурных традиций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения в 4 томах. Т.1 / под ред. В.Ф. Асмуса / Аристотель. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
2. Аристотель. Сочинения в 4 томах. Т.3 / под ред. И.Д. Рожанского / Аристотель. – М.: Мысль, 1981. – 613 с.
3. Аристотель. Сочинения в 4 томах. Т.4 / под ред. А. И. Доватура / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
4. Асмус В. Ф. Античная философия / Валентин Фердинандович Асмус. – М.: Высшая школа, 2005. – 451 с.
5. Богомолов А.С. Диалектический логос: Становление античной диалектики / Алексей Сергеевич Богомолов. – М.: Мысль, 1982. – 263 с.
6. Гомер. Одиссея / пер. із старогрец. Бориса Тена / Гомер. – К.: Дніпро, 1968. – 464 с.
7. Кессиди Ф. Х. Гераклит / Фофари Харлампиевич Кессиди. – М.: Мысль, 1982. – 200 с.
8. Комарова В.Я. К текстологическому анализу античной философии. Вып. 2 / Вера Яковлевна Комарова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 88 с.
9. Лосев А. Ф. История античной эстетики. – Т. 1. Ранняя классика. – М.: Высшая школа, 1963. – 583 с.
10. Лосев А. Ф. Платон. Аристотель: 2-е изд., испр. и доп. / А.Ф. Лосев, А.А. Тахо-Годи. – М.: Молодая Гвардия, 2000. – 391 с.

11. Лурье С. Я. Демокрит. Тексты. Перевод. Исследования / Соломон Яковлевич Лурье. – Л.: Наука, 1970. – 664 с.
12. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли / Михаил Федотович Овсянников. – М.: Высшая школа, 1984. – 336 с.
13. Платон. Избранные диалоги / сост. В. Ф. Асмус / Платон. – М.: Художественная литература, 1965. – 442 с.
14. Семенов В. Е. Трансцендентальная редукция в метафизике Платона / В.Е. Семенов // Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2011. – Т. 11. – № 1. – С. 34–39.
15. Яковлев В. А. Философия творчества в диалогах Платона / В.А. Яковлев // Вопросы философии. – 2003. – № 6. – С. 142–154.
16. Arens H. Aristotle's Theory of Language and its Tradition / Hans Arens. – Philadelphia: John Benjamins, 1984. – 532 p.
17. Aubenque P. Le problème de l'être chez Aristote / Pierre Aubenque. – P.: P.U.F., 1962. – 551 p.
18. Burnet J. Early Greek Philosophy / John Burnet. – London, A. & C. Black, 1945. – 376 p.
19. De Koninck Th. Aristote, l'intelligence et Dieu / Thomas De Koninck. – P.: P.U.F., 2008. – 205 p.
20. Festugière A.-J. Contemplation et vie contemplative selon Platon / André-Jean Festugière. – P.: Vrin, 1936. – 496 p.
21. Gobry Y. Pythagore / Yvan Gobry. – Paris: Éd. Universitaires, 1992. – 186 p.
22. Moreau J. L'Âme du monde de Platon aux Stoïciens / Joseph Moreau. – P.: Les Belles Lettres, 1939. – 200 p.
23. Robin L. La théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote / Léon Robin. – P.: Alcan, 1908. – 702 p.
24. Zafropulo J. L'école éléate / Jean Zafropulo. – Paris: Les Belles Lettres, 1950. – 303 p.

REFERENCES

1. Aristotle. Works in 4 volumes. Vol. 1. – Moscow: Mysl, 1976, 550 p.
2. Aristotle. Works in 4 volumes. Vol. 3. – Moscow: Mysl, 1981, 613 p.
3. Aristotle. Works in 4 volumes. Vol. 4. – Moscow: Mysl, 1983, 830 p.
4. Asmus V. F. Ancient Philosophy. – Moscow: Vysshaya Shkola, 2005, 451 p.
5. Bogomolov A. S. The dialectic Logos: The Birth of Ancient Dialectic Thought. – Moscow: Mysl, 1982, 263 p.
6. Homer. The Odyssey. – Kyiv: Dnipro, 1968, 464 p.
7. Kessidi F. H. Heraclitus. – Moscow: Mysl, 1982, 200 p.
8. Komarova V. Y. The textological analysis of the Ancient Philosophy. – Leningrad: LGU, 1974, 88 p.
9. Losev A. F. The history of Ancient Aesthetics. Vol. 1. The Early Classics. – Moscow: Vysshaya Shkola, 1963, 583 p.
10. Losev A. F., Taho-Godi A. A. Plato. Aristotle. – Moscow: Molodaya Gvardiya, 2000, 391 p.
11. Lourier S. Y. Democritus. Texts. Translation. Researches. – Leningrad: Nauka, 1970, 664 p.
12. Ovsiannikov M. F. The history of aesthetic thought. – Moscow: Vyschaya Shkola, 1984, 336 p.
13. Plato. Selected dialogs. – Moscow: Hudojestvennaya Literatura, 1965, 442 p.
14. Semenov V. E. The transcendental reduction in Plato's metaphysics // News of Saratov University. Section of Philosophy, Psychology and Pedagogy. – 2011. – Vol. 11. – No. 1. – P. 34–39.
15. Yakovlev V. A. The philosophy of creation in Plato's dialogs. // Questions of philosophy. – 2003. – No. 6. – P. 142–154.
16. Arens H. Aristotle's Theory of Language and its Tradition. – Philadelphia: John Benjamins, 1984, 532 p.
17. Aubenque P. Le problème de l'être chez Aristote. – P.: P.U.F., 1962, 551 p.
18. Burnet J. Early Greek Philosophy. – London, A. & C. Black, 1945, 376 p.
19. De Koninck Th. Aristote, l'intelligence et Dieu. – P.: P.U.F., 2008, 205 p.
20. Festugière A.-J. Contemplation et vie contemplative selon Platon. – P.: Vrin, 1936, 496 p.
21. Gobry Y. Pythagore. – P.: Éd. Universitaires, 1992, 186 p.
22. Moreau J. L'Âme du monde de Platon aux Stoïciens. – P.: Les Belles Lettres, 1939, 200 p.
23. Robin L. La théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote. – P.: Alcan, 1908, 702 p.
24. Zafropulo J. L'école éléate. – P.: Les Belles Lettres, 1950, 303 p.

The genesis of literary conceptualization in the diachronic aspect Chystiak D.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of literary conceptualization in the diachronic approach based on the material of Ancient Greek philosophy. It is shown how the system of philosophical concepts in the field of aesthetics is generated from the worldview of mythic syncretism. Although, there are new philosophical concepts produced in the field of literary conceptualization: SOUL in works of Thales of Miletus and Parmenides of Elea, UNIQUE, SOUL and NOUS in Anaxagoras' work, EROS in Empedocles' works, INTERNAL SOUL in Anaximander's works, DAIMONES in Heraclitus' and Plato's works, EIDOS, EROS, GOOD and SOPHROSUNE in Plato's works and DYNAMIS, FORM and ENTELECHEIA in Aristotle's works.

Keywords: textual concept, poetics, symbol, author's worldview, conceptual linguistics.

Інтенсифікатори суб'єктивної та об'єктивної оцінки в українському щоденниковому дискурсі

Л. В. Дейна

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Paper received 26.03.16; Revised 02.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті інвентаризовано арсенал інтенсифікаторів суб'єктивної та об'єктивної оцінки в українському щоденниковому дискурсі. Проаналізовано комунікативний і прагматичний потенціал підсилювальних засобів, їхнє семантичне наповнення. З'ясовано, що до найпродуктивніших інтенсифікаторів у діаріушах належать підсилювальні, оклично-підсилювальні, вказівні й видільні партикули, суфіксальні й префіксальні морфеми, кількісно-означальні адвербативи.

Ключові слова: адвербатив, афікс, інтенсифікатор, оцінка, партикула, щоденниковий дискурс.

Вступ. Самостійні частини мови не завжди без допоміжних засобів експлікують суб'єктивну та об'єктивну оцінку. Значно частіше специфіка дискурсного середовища вимагає увиразнення авторської оцінки, збагачення її новими семантичними відтінками, акцентування на ній уваги тощо. Реалізацію цих інтенцій уможливорює залучення інтенсифікаторів – модифікаторів змісту висловлення, які збільшують функційне навантаження висловлення загалом і певної оцінки зокрема.

Короткий огляд публікацій. Інтенсивність – це одна з важливих комунікативних, прагматичних, функційно-семантичних категорій. Чимало лінгвістичних студій присвячено її різновекторному вивченню. Як структурний елемент категорії оцінки інтенсивність витлумачують М. Г. Тер-Григор'ян [15], І. В. Удовенко, А. О. Борисова [16], М. Т. Щербань [17] опікується семантичною характеристикою інтенсифікаторів прагматичного значення. Увага О. І. Мокляк [8] прикута до дослідження стилістичної реалізації інтенсифікаторів емоційності ніжних іменувальних. А. Б. Ліхачова [6] вбачає ментальну специфікацію в експлікації інтенсифікації висловлення. Вона слушно зауважує, що посилювачі насамперед залучають адресата в емоційне поле адресанта, виконуючи функцію датчика напруги. Щодо маркерів інтенсивності, то їхній вибір свідчить про мовленнєвий темперамент автора. Комунікативна мета інтенсифікаторів оцінки в діаріушах полягає не тільки в повідомленні реципієнтові, що ознака перевищує норму, а й у збагаченні висловлення афективним компонентом, посиленні інтенційного та емотивного аспекту оцінки.

Мета статті – структурувати континуум засобів інтенсифікації суб'єктивної та об'єктивної оцінки в українському щоденниковому дискурсі.

Матеріали й методи. Матеріалом дослідження слугували щоденники українських письменників другої половини ХХ століття (О. Довженко "Щоденник" [5], Остап Вишня "Думи мої, думи мої..." [3], В. Симоненко "Окрайці думок" [12], В. Стус "Із таборового зошита" [14], Володимир Малик "Синя книга" [7], К. Москалець "Келія Чайної Троянди" [9]). Сформульована мета розвідки зумовила вибір релевантних методів, з-поміж яких описовий та індуктивний, методи прагматичного, контекстуального й дискурсивного аналізу.

Результати та їхнє обговорення. Найпродуктивнішими в спектрі інтенсифікаторів є частки. Тради-

ційно вважають, що "семантичний обсяг часток дуже широкий, їх лексико-граматичні значення дуже мінливі і залежать від синтаксичного слововживання" [4, с. 287]. Одна з основних ознак партикул – здатність утілювати ставлення мовця до повідомлюваного, передавати різні семантичні відтінки тощо. Ця функція зближує частки із категорією оцінки, допомагає першій увиразнювати другу, виконувати роль інтенсифікатора стосовно змісту домінуючого експлікатора оцінки. Із цим завданням якнайкраще здатні впоратися підсилювальні й оклично-підсилювальні (*так, як, такий, який, ще*), вказівні (*от, ось*) й видільні (*тільки*) партикулятиви. Вони уподібнюються функційними властивостями і різняться сполучуваністю:

- частки *такий, який* поєднуються із субстантивами й атрибутивними синтаксемами – носіями оцінного значення: *Нема на світі другого народу з такою безмірно жахливою долею* (Довженко, 30.06.45); *Які простори!* (Вишня, 03.12.51);

- партикули *так, як* інтенсифікують оцінку дії або стану: *Як це трудно!* (Вишня, 03.12.51); *Так болить серце!* (Малик, 06.10.63);

- підсилювальна частка *ще* здебільшого репрезентує ступінь вияву ознаки, вираженої атрибутивною або адвербативною синтаксемою: *Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими* (Симоненко, 03.09.63);

- видільна частка *тільки* маркує ілюктивно важливі компоненти оцінного висловлення [11, с. 125] *Яким же я тільки покірним був щодо світу і всіх його вимог до мене!* (Москалець, 22.08.90); *Все написано тільки півправа* (Малик, 11.09.71).

В одному фрагменті дискурсу часто функціонує два або більше аксіологічних центри, експлікатор кожного з яких посилюється часткою, що створює певний ефект емоційного нагнітання: *Як барвисто, з якими цікавими візерунками виплетена тканина людського буття, а ми такі неувважні до барв і ліній, що складають наші долі й характери, наші народи й країни* (Москалець, 13.04.89).

Займенниковий прикметник *скільки*, партикулюючись, самостійно експлікує квантитативну оцінку, тому не є інтенсифікатором. Аксіологічні параметри цієї частки реалізують семантику гіперболізовано неозначеної кількості оцінюваних об'єктів: *Скільки єсть там людей, скільки єсть там явищ – чудесних, неповторних...* (Вишня, 29.11.51). Увиразненню експресивності контексту з партикулою *скільки* сприяє, крім інтонації, змістового й емоційного акценту,

форма окличного речення: *Потомилися, але скільки вражень!* (Малик, 26.07.60).

Традиційно у вказівних номінативних реченнях вказівні частки *ось, от* репрезентують "раніше згаданий або очікуваний предмет або явище при його появі з метою виділення з-поміж інших предметів або явищ" [13, с. 260]. Але в аксіологічно маркованих називних реченнях ці партикули змінюють свою інтенційну роль – виконують функцію інтенсифікаторів, підкреслюють і впотужнюють висловлену автором оцінку, звертають на неї увагу реципієнта, додають контекстові емоційності: *Книги, читачі – ось нагорода!* (Малик, 21.03.71); *От уже ніяк не сподівався!* (Малик, 23.05.71). Таку ж силу мають у присубстантивній позиції синтаксично-службові сполучення *от і, ось і*, які виконують роль маркера висновковості: *От і щастя! От і радість!* (Малик, 18.01.75). "Емоційно-експресивні аксіологічні значення подиву, захоплення" експлікують фразеологізовані сполуки *оце тобі й, от тобі (от тобі й), от вам і* [11, с. 124]: *От вам і Таранушка!* (Вишня, 05.02.52); *І от вам: інфаркт — і людини нема* (Вишня, 02.08.52); *От вам "чужі" діти* (Вишня, 19.12.54). Подеколи в номінативному реченні за умови відсутності оцінного компонента в семантиці лексеми, яка формує граматичний центр, вказівні частки виражають імпліцитну оцінку, ключем до інтерпретації якої є пре- і постконтекст: *Характерний наказ німців – видавати комуністів і прибічників партизанів... От часи! Мимоволі згадується епоха Богдана і Запорозжя.* (Довженко, 01.04.42).

Діапазон словотвірних засобів інтенсифікації оцінки досить широкий. Аксіологічно марковані лексеми, у складі яких є морфеми суб'єктивної оцінки, вважають одними з найпродуктивніших експлікаторів, такими, що "є більш спеціалізованими для вираження семантики оцінки. Для них контекст суттєвої ролі не відіграє, ці одиниці зберігають оцінність поза мовним оточенням" [10, с. 9]. Найчисленнішу групу підсилювальних афіксів утворюють суфікси, з-поміж яких найбільшу продуктивність демонструють демінутивні й ті, що вказують на ступінь вияву ознаки.

Семи зменшеності й/або пестливості репрезентують суфікси -еньк-, -оньк-, -очк-, -ик-, -ісіньк-, -к-, -ок-: *Маленький, тату* (пор.: малий) (Довженко, червень 1945); *Бідне Галинятко!* (пор.: Галиня) (Малик, 29.12.63); *Голубонька турботлива!* (пор.: голубка) (Малик, 28.09.61); *Дали йому там хибарку при гуртожитку* (пор.: хибару) (Вишня, 9.08.49); *Прийшов дядько Толік, п'яненкокий, вибирав картоплю у сестри, попросив закурити...* (пор.: п'яний) (Москалець, 25.08.99). Демінутиви-інтенсифікатори принципово відрізняються від тих зменшено-пестливих суфіксів, які є безпосередніми носіями оцінного значення, оскільки лексема без такого суфікса втрачає будь-яке аксіологічного забарвлення: *Ніночки вчора виповнилося три роки* (пор.: Ніні) (Малик, 6.03.87); *Бідний хлопчик!* (пор.: хлопець) (Малик, 24.01.70). Натомість якщо позбавити слово підсилювального демінутива, то висловлення все одно збереже оцінну тональність, пор.: *Я – маленький чоловічок, мурашка, комаши́нка в народній величі* (Вишня, 20.10.50) і *Я – малий чоловік, мураха, комашина в народній величі.*

Формально вищий ступінь вияву ознаки репрезентують суфікси -ш-, -іш-. Вони збагачують зміст статичної ознаки семою кількості. Не можемо погодитися із твердженням, що "в прикметниках вищого ступеня порівняння простежується відсутність суб'єктивної оцінки мовця" [2, с. 126], оскільки щоденникар оцінює міру вияву якісних характеристик об'єкта, здебільшого покладаючись на власні відчуття і враження, винятком є лише оцінювання на підставі зіставлення точних фізичних параметрів (ваги, довжини, глибини, температури тощо). В обстежених дискурсах суфікси -ш-, -іш- виражають суб'єктивний ступінь інтенсифікації авторської оцінки: *Я повернувся, ще більш хворий і обтяжений, ще пригніченіший і безпорадніший, немічніший, негодящий для буття...* (Москалець, 16.03.97); *А коли тебе вже визнали таким уже талантом, що талановитішого й у світі не було...* (Вишня, 08.02.52).

Аугментативні й власне-підсилювальні суфікси -езн-, -елезн-, -енн-, -ущ- є семантичними відповідниками прислівника *дуже*. Вони інтенсифікують пейоративне оцінне значення, підкреслюють негативне ставлення автора до оцінюваного об'єкта: *Розмова батька чи діда з синами офіцерами-льотчиками далечезних рейдів, що повернулися з війни* (Довженко, червень 1945); *Розмахуючи довжелезними патлами, я читав тоді вірші про реальну любов до небезпечної вітчизни* (Москалець, 13.04.89); *Полтаву зруйновано страшенно!* (Вишня, 27.12.48); *Тона мій худющий зробився...* (Москалець, 23.10.94).

У дискурсі семантика демінутивних морфем не обмежується зменшено-пестливістю – використання таких словотвірних засобів сприяє утворенню нових емоційно-оцінних відтінків значень. Наприклад, у Остапа Вишні іменник *хлопчики* в поєднанні з риторичним звертанням у межах окличного речення сприяє з'яві у висловленні відтінку іронії, насмішки: *Хлопчики ви мої!* (Вишня, 30.01.49). У Василя Симоненка ад'єктив *звичайнісіньким* так само експлікує не зменшено-пестливу інтенцію, а зменшено-іронічну: *Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером* (пор.: звичайним) (Симоненко, 5.09.63). Для оцінювання одного об'єкта щоденникарі можуть одночасно використовувати кілька лексем із підсилювальними демінутивними суфіксами. Такий прийом у рази посилює саму оцінку об'єкта, а також аксіологічну й демінутивну тональність висловлення загалом, пор.: *Гарненьке, розумненьке дівчатко* (Малик, 6.03.87) і *Гарне, розумне дівча.*

Префіксальні морфеми теж не позбавлені інтенсифікувального потенціалу. Приєднуючись до твірної основи, вони посилюють оцінку. Так, питомо український префікс *за-* репрезентує незначний ступінь вияву ознаки, він є носієм семи "трохи більше, ніж звичайно, потрібно": *Праця на заводі ім. Паризької Комуні (мене взяли туди формувальником) виявилася затяжка для мене: наносившись опок, я ледве що міг ходити (так боліла нога)* (Стус, запис 6). Натомість префіксальна морфема *пре-* експлікує високий ступінь інтенсивності ознаки, оскільки збагачує план змісту похідної лексеми семою "дуже": *Настрій препоганий* (Малик, 29.04.73); *Весна препогана* (Малик,

03.05.71). Найвищий же ступінь інтенсивності ознаки реалізує генетично й формально неоднорідна група префіксів *над-, гіпер-, архі-, екстра-, супер-, ультра-*, які інтегрує інваріантна сема "занадто, надмірно, надзвичайно": *Звідси й наш супер-відчай, кусючість душ, що виявляється і серед найкращих* (Стус, запис 11); *На 10 сторінках оцей ультра-рапід мільйонної долі секунд* (Довженко, 18.10.47).

Незначний сегмент спектра інтенсифікаторів суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі утворюють квантитативно-квалітативні прислівники, основне призначення яких – вираження ступеня інтенсивності дії або міри чи ступеня вияву якісної ознаки. Такі адвербативи позбавлені власного аксіологічного значення, семантичним центром оцінного висловлення, у яких вони функціують, є прикметник або інший прислівник, рідше – субстантив. Кількісно-означальні адвербативи не мають яких-небудь обмежень у плані сполучення із негативно або позитивно обарвленими оцінками. За класифікацією інтенсифікаторів, запропонованою Д. Болінджером і доповненою Н. Д. Арутюною (див.: [1, с. 246]), квантитативно-квалітативні прислівники – посилювачі оцінки диференційовано на такі групи:

1) максимізатори (оприявнюють наближення ознаки до межі, яка є індивідуальною й визначається прагматичними умовами актуалізації слова): *Отсю сцену, що я вам абсолютно точно і правдиво описав, як очевидець, я пригадував два рази* (Довженко, 09.10.45); *Чи не надто дорого обійдеться сії запорізькі їхні кіловати?* (Довженко, 26.10.54);

2) посилювачі (вказують на збільшення ознаки): *Дуже стрімкий рух* (Москалець, 15.09.89); *Співав "Пам'яті Василя Стуса" і "Чернівці", прийняли дуже добре...* (Москалець, 15.09.89);

3) усереднювачі (зміщують значення до центру оцінної шкали, можуть сприяти подвійному інтерпретуванню оцінки: у бік і збільшення, і зменшення ознаки): *Досить цікавий* (Малик, 18.12.65); *Рецензія загалом позитивна* (Малик, 31.01.58);

4) зменшувачі (вказують на спадання ознаки): *...переді мною знову ліричний шанувальник вільного жарту, трохи скептик...* (Довженко, 23.10.54); *Зустріч з президентом Академії архітектури була трохи комедійною* (Довженко, 30.10.54);

5) мінімізатори (зміщують значення оцінки до нижньої межі, межують із запереченням): *Почуваю себе зовсім зле* (Малик, 01.04.67); *Зовсім несподівано для самого себе я подумав...* (Москалець, 16.04.90).

Висновки. Безперечно, оцінне значення підсилює форма тропів, специфічних синтаксичних конструкцій і стилістичних фігур, однак і деякі одиниці дериваційного й морфологічного рівнів здатні увиразнювати аксіологічне забарвлення. Інтенсифікатор сам по собі позбавлений лексичного значення, він лише акцентує увагу на оцінному центрові висловлення. Домінантою підсилювальних засобів є частки, зокрема підсилювальні, оклично-підсилювальні, вказівні й видільні. Зпоміж словотвірних інтенсифікаторів висока продуктивність характерна для демінутивних, аугментативних і підсилювальних суфіксів. Префікси також можуть употужнити аксіологічно конотовану ознаку. Проаналізовані інтенсифікатори слід відмежовувати від тих, які є безпосередніми експлікаторами оцінки, оскільки вони специфіковані різним функційним навантаженням. Підсилювальну й класифікаційну узальність репрезентують кількісно-означальні адвербативи. Виконуючи своє пряме призначення, природно, вони інтенсифікують оцінну семантику лексеми, з якою сполучаються.

ЛІТЕРАТУРА

- Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 338 с.
- Безпояско О. К. Морфеміка української мови / Безпояско О. К., Городенська К. Г. – К.: Наук. думка, 1987. – 211 с.
- Вишня Остап. Думи мої, думи мої... [Електронний ресурс] / Остап Вишня. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=125&bookid=3>.
- Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. – К.: ВЦ "Академія", 2004. – 336 с.
- Довженко О. П. Сторінки Щоденника (1941–1956) / О. Довженко. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2004. – 384 с.
- Лихачева А. Б. Интенсификация высказывания как проявление русского коммуникативного стиля / А. Б. Лихачева // Slavistika Vilnensis. – Вильнюс: Вильнюсский Университет, 2012. – Выпуск 57 (2). – С. 111–126.
- Малик В. К. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1958–1998 / Володимир Малик; [упорядники: О. В. Сиченко, Н. О. Сиченко]. – 2-е вид., без змін. – Полтава: ТОВ "АСМГ", 2011. – 308 с.
- Мокляк О. І. Фігури мовлення як інтенсифікатори емоційності ніжних іменуваль / О. І. Мокляк // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 9. – С. 166–170.
- Москалець К. Келія Чайної Троянди [Електронний ресурс] / К. Москалець. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/691637/>.
- Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Володимирівна Онищенко; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.
- Педченко С. О. Модально-експресивний потенціал видільних та вказівних партикулятивів / Світлана Педченко // Філологічні науки. – 2009. – № 1. – С. 122–129.
- Симоненко В. Окрайці думок // Симоненко В. А.: У 2 т. – Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / В. Симоненко; [упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко]. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – 424 с.
- Сучасна українська літературна мова: В 5 кн. Кн. 3. Синтаксис / Ред.: І. К. Білодід, М. А. Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1972. – 515 с.
- Стус В. З таборового зошита [Електронний ресурс] / В. Стус. – Режим доступу: <http://www.madslinger.com/stus/z-taborovoho-zoshyta/>
- Тер-Григор'ян М. Г. Рівневе вираження оцінки в усному англійському дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / М. Г. Тер-Григор'ян; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 19 с.

16. Удовенко І. В. Інтенсифікація процесуальної ознаки й оцінка / Удовенко І. В., Борисова А. О. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – 2015. – № 14. – С. 212-214.
17. Щербань М. Т. Семантична характеристика інтенсифікаторів прагматичного значення: спроба формалізованого опрацювання / Щербань М. Т. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – Вип. 39. – С. 227-230.

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. Types of linguistic meanings: Assessment. Event. Fact / N. D. Arutiunova. – Moscow : Nauka, 1988. – 338 p.
2. Bezpoiasko O. K. Morphemics of the Ukrainian language / Bezpoiasko O. K., Horodenska K. H. – Kyiv : Naukova dumka, 1987. – 211 p.
3. Vyshnia Ostap The thoughts of mine, the thoughts of mine... [Electronic resource] / Ostap Vyshnia. – Access mode: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=125&bookid=3>.
4. Horpynych V. O. Morphology of the Ukrainian language: Textbook for university students / Horpynych V. O. – Kyiv : VC "Academia", 2004. – 336 p.
5. Dovzhenko O. P. The Pages of Diary (1941–1956) / O. Dovzhenko. – Kyiv : Vyd-vo humanit. l-ry, 2004. – 384 p.
6. Likhachiova A. B. Intensification of Utterance as a Manifestation of the Russian Communicative Style / Likhachiova Alla // Slavistika Vilnensis. – 2012. – Issue 57 (2). – pp. 111-126.
7. Malyk V. The Blue Book: diary (notes for myself) 1958–1998 / Volodymyr Malyk; [uporiadnyky: O. V. Sychenko, N. O. Sychenko]. – 2-e vyd., bez zmin. – Poltava: TOV "ASMP", 2011. – 308 p.
8. Moklyak O. I. The figures of the speech as intensifiers of emotionality of affectionate nominations / Moklyak O. I. // Ukrainoznavchyi almanakh. – 2012. – Issue 9. – pp. 166–170.
9. Moskalets K. The Cell of Tea Rose [Electronic resource] / K. Moskalets. – Access mode: <http://www.twirpx.com/file/691637/>.
10. Onyshchenko I. V. The category of evaluation and means of its expression in the publicistic and informative texts. Thesis for scientific degree of Candidate of Philological sciences, speciality 10.02.01. – Ukrainian language. – Dnipropetrovsk National University. – Dnipropetrovsk, 2005.
11. Pedchenko S. The Modal and Expressive Potential of Denotative and Distinctive Particlatives / Svitlana Pedchenko // Filolohichni nauky. – 2009. – No. 1. – pp. 122-129.
12. Symonenko V. The scraps of thoughts / V. Symonenko // Symonenko V. A. : U 2 t. – T. 1 : Poezii. Kazky. Baiky. Z neopublikovanoho. Proza. Literaturni statii. Storinky shchodennyka. Lysty / V. Symonenko; [uporiad. H. P. Bilous, O. K. Lyshchenko]. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2004. – 424 p.
13. The modern Ukrainian literary language : V 5 kn. Kn. 3. Syntaksys / Red. : I. K. Bilodid, M. A. Zhovtobriukh. – Kyiv : Naukova dumka, 1972. – 515 p.
14. Stus V. From prison's notebook [Electronic resource] / V. Stus. – Access mode: <http://www.madslinger.com/stus/z-taborovoho-zoshyta/>.
15. Ter-Grigoryan M. G. Level Manifestation of Evaluation in Oral English Discourse: (a Study of Modern English). Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Odesa Il'ia Mechnikov National University, Odesa, 2009.
16. Udovenko I. Processual adverbial intensifiers and appraisal / Udovenko I., Borysova A. // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohiia. – 2015. – No. 14. – pp. 212-214.
17. Scherban' M. T. Semantic Characteristic of Intensifiers of Pragmatical Meaning: an Attempt of the Formalized Procedure / Scherban' M. T. // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. – 2008. – Issue 39. – pp. 227-230.

The intensifiers of subjective and objective assessment in the Ukrainian diary discourse

Deina L.

Abstract. This article deals with an arsenal of intensifiers of subjective and objective assessment in the Ukrainian diary discourse. Communicative and pragmatic potential of amplifying means and their semantic content is also analyzed. Author finds out that the most productive intensifiers in diaries are amplifying, exclamatory-amplifying, distinctive and denotative particles, suffixal and prefixal morphemes, quantitatively-determinative adverbs.

Keywords: *adverb, affix, assessment, diary discourse, intensifier, particle.*

Интенсификаторы субъективной и объективной оценки в украинском дневниковом дискурсе

Л. В. Дейна

Аннотация. В статье инвентаризован арсенал интенсификаторов субъективной и объективной оценки в украинском дневниковом дискурсе. Проанализирован коммуникативный и прагматический потенциал усилительных средств, их семантическое наполнение. Установлено, что к наиболее продуктивным интенсификаторам в диариушах принадлежат усилительные, восклицательно-усилительные, указательные и выделительные частицы, суффиксальные и приставочные морфемы, количественно-определятельные адвербатывы.

Ключевые слова: *адвербатив, аффикс, дневниковый дискурс, интенсификатор, оценка, частицула.*

Українська девіатологія: стан і перспективи розвитку

Х. Ю. Дяків

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Paper received 24.04.16; Revised 29.04.16; Accepted for publication 01.05.16.

Анотація. У статті представлено розвиток девіатологічних ідей в Україні. Встановлено міждисциплінарний і спеціалізований підходи, запропоновано перспективи розвитку девіатологічних досліджень. Міждисциплінарний підхід знайшов відображення девіатологічних студій у філософії, психології, педагогіці, міжкультурній комунікації та журналістиці, а спеціалізований – у системно-теоретичному, когнітивному, дискурсно-текстовому, комунікативному, дидактичному і контрастивному напрямках досліджень. Така тенденція становить спробу комплексного комунікативно-функціонального підходу до явища девіацій.

Ключові слова: девіатологія, девіація (невдача), українська лінгвістика, тенденції дослідження, перспективи розвитку.

Постановка проблеми. Зміна сучасної дослідницької парадигми у лінгвістиці в останні десятиріччя продиктована глобалізацією суспільства, а тому усе більше сприяє зв'язку лінгвістики з прикладними і суміжними дисциплінами. Відтак можемо говорити про тривалу тенденцію дослідження мови і її феноменів у плані спрямованості на причини і створення мовних явищ у комунікації (чому, звідки і як) та їх функціональності і важливості (для чого, з якою метою). Відповідно, спостерігаємо інтенсивний розвиток когнітивної, прагма-, нейро- і психолінгвістики, етнолінгвістики, контрастивної, комунікативної і лінгвістики тексту та дискурсу, лінгвістичної генетики тощо.

Аналіз останніх досліджень. Вже майже два десятиріччя спостерігаємо в Україні підвищений інтерес науковців до проблем (не)успішності та (не)нормативності в комунікації, тобто до досліджень у сфері комунікативної девіатології. Такі розвідки відомі у західноєвропейській лінгвістиці дещо в інших аспектах. Наприклад, у німецькомовній лінгвістиці знаходимо праці, в яких девіації розглядаються з позицій когнітивістики (R. Bartsch, W. Falkner, E. Lavric, U. Wirth), психології (R. Fiehler), комунікативної лінгвістики (D. Cherubim, S. Goes, J. Engl, F. Thurmaier), прагматики (F. Gustav), соціолінгвістики (V. Hinnenkamp), культурології (W. Krämer, G. Trenkler), лінгвістики тексту (K. Peter), методики і дидактики вивчення іноземної мови (K. Bremer, R. Caspary, H. Fervers, B. Kielhöfer). На етапі зародження і формування української девіатології простежуємо тенденцію дослідників опиратися на праці переважно російських мовознавців у сфері девіатології (Н. Арутюнова, О. Земська, О. Кукушкіна, В. Богданов, Б. Воронін, Б. Городецький, Є. Ключев, О. Кубрякова, Т. Ушакова, Н. Формановська, С. Цейтлін). Безперечно, дослідження девіацій в українській лінгвістиці скромніше. Однак сьогодні вважаємо можливим говорити вже про створення наукових шкіл і традицій у галузі девіатології і в Україні. Детальний огляд досліджень власне з комунікативної девіатології ми запропонували у статті «Комунікативна девіатологія в Україні: огляд проблематики».

Мета цієї статті – визначити теоретичні засади і тенденції вивчення девіацій у сучасній українській науковій думці з урахуванням різноманітності аспектів їх висвітлення у суміжних з лінгвістикою дисциплінах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Темі девіацій присвячена низка дисертацій у філософських дослідженнях. В аспекті соціальної філософії та філо-

софії історії Д. Горdevський досліджував девіантне мислення як фактор культурної динаміки, С. Ключев зосередив увагу на девіантності творчої особистості, а В. Довгополук аналізує передумови, різновиди та регулятиви соціальної девіантності у молодіжному середовищі. Також В. Бут досліджує девіацію як соціальний феномен, Л. Котляров – девіантність як предмет соціально-філософського аналізу, а В. Білецький вважає виправлення девіантної особистості предметом філософського дослідження. В аспекті філософської антропології і філософії культури К. Мальцева займалася питанням міжкультурного непорозуміння і проблемою міжкультурного перекладу. Л. Бондажевська зосередила увагу на особливості визначення поняття помилка в прагматодіалектиці та концепції Вудса-Волтона. У психології М. Дорошенко досліджує психологічні особливості розуміння слова першокласниками в структурі усного мовлення.

У педагогіці девіації досліджуються перш за все в теорії і методиці навчання української мови в аспекті інтерференції у працях «Педагогічні засади подолання фонетичної інтерференції у тюркомовних студентів в умовах вищого навчального закладу» Т. Кірик, «Просодична інтерференція в англomовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження мовлення арабо-англійських білінгвів)» Ю. Захарової, «Помилки іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю, пов'язані із засвоєнням граматики російської мови» З. Гирич, «Коммунікативные неудачи в педагогическом общении» А. Габідуллої, «Інтерференційні помилки при вивченні німецької мови українськомовними студентами» Н. Головач та О. Кушнірчук та «Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови в арабськомовних студентів» Н. Василенко. Особливостями дитячого мовлення займалися К. Климова у роботі «Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів в умовах говірок Житомирщини» та Н. Савінова у праці «Коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності».

У плані досліджень з методики викладання іноземної мови у статті «ГраMATика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів)» А. Кравчук [9] аналізує граматичні явища, які можуть ставати причиною комунікативно небезпечних помилок у польському мовленні українців, що вивчають польську мову як іноземну. Авторка розглядає як граматичні (морфологічні) категорії, так і синтаксичні відмінності в українській і польській

мовах. Окрім аналізу мовносистемних помилок українських користувачів польської мови важливими для успішної комунікації дослідниця називає рівень знання польськомовними адресатами граматичної норми польської мови, суб'єктивне ставлення адресата до адресанта – трактування його як іноземця або ж як «рівного» собі партнера діалогу, соціолінгвістичного статусу учасників комунікації.

М. Попович у навчальному посібнику «Основи міжкультурної комунікації» зосереджує увагу на проблемі невдач власне у *міжкультурній комунікації*. У подібному напрямку М. Котов досліджує комунікативні невдачі у ситуації міжкультурного спілкування. Т. Степикіна встановила способи попередження невдач у процесі формування міжкультурної компетенції і класифікує словесні комунікативні невдачі з урахуванням невербальних сигналів для уникнення збоїв у спілкуванні.

В аспекті *конфліктології* девіації досліджують такі науковці: Л. Ажнюк («Про правові наслідки мовних непорозумінь»), Н.Тарабріна («Конфлікт як різновид комунікативних невдач», «Комунікативні невдачі та основні принципи їх класифікації»), І. Колесникова («Крос-культурний конфлікт як наслідок лінгвальної помилки (на матеріалі рекламних назв)»), І. Мельник («Причини комунікативних невдач у провокаційному мовленні»), Я. Бондаренко («Дискурс акцентуованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі)»). Ця тематика відображена також у збірнику матеріалів наукової конференції «Мовні конфлікти і гармонізація суспільства» і навчальному посібнику «Конфліктологія» В. Нагаєва.

М. Стахів, яка займається українським *комунікативним етикетом*, запропонувала шляхи усунення комунікативних девіацій в педагогічному спілкуванні, С. Дзячук досліджує орфоепічні помилки в мовленні студентів технічних спеціальностей, а В. Черниш – порушення правильності та типові помилки в англомовному професійно орієнтованому говорінні майбутніх учителів. Л. Михайлець виявила та проаналізувала граматичні помилки в усному діловому мовленні державних службовців, а О. Проценко концентрує увагу на прагматичній самокорекції комунікантів в українському спонтанному мовленні. Відомими є праця О. Пономаріва «Культура слова. Мовно-стилістичні поради», присвячена ортологічним дослідженням та нормативній українській мові, та Я. Радевича-Винницького «Етикет і культура спілкування».

У *журналістиці* основні праці з девіатології зосереджують увагу на культурі мовлення, орфографії і пунктуації у мас-медіа. Вагомий внесок у цій сфері зробив А. Капелюшний, досліджуючи типові помилки в мовленні ведучих (серед яких і логічні), росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті [8]. У журналістиці фактично дослідження спрямовані на стилістичні особливості, редагування в засобах масової інформації, на типологію журналістських помилок. Також Т. Бондаренко розробляє типологію мовних помилок та способи їх усунення під час редагування журналістських матеріалів. П. Куляс розробив курс до дисципліни «Типологія помилок у письмовій

комунікації» [10], де запропоновано послідовність роботи редактора над помилкою й акцентовано увагу на генезі помилок – історичному підході та актуальному аналізу сьогоденних мовних проблем з наведенням прикладів. Автор пропонує таблицю девіацій; методи, прийоми, алгоритми; редакторський практикum; словник найпоширеніших помилок у ЗМІ з варіантами їх виправлення, а також таблицю типів помилок у письмовій комунікації за групами: вади слововживання (комунікативні неточності); вади зв'язку слів (синтаксичні помилки); логічні помилки. О. Цапко досліджує пунктуаційні помилки в інтернет-виданнях, а Л. Гриднєва – логічні помилки в дипломних роботах студентів-редакторів.

У технічному плані методом вилучення помилкових збігів текстів в електронних документах займаються А.Білощицький, С. Криштоф, С. Білощицька й О. Діхтяренко.

Нижче пропонуємо короткий огляд досліджень у власне *комунікативній* девіатології [пор. 7], основоположник якої в Україні – Ф. Бацевич. Розвідки у даній галузі лінгвістики автор відобразив у низці праць [пор. 7], що свідчить про тривале зацікавлення автора даною проблематикою і дослідження комунікативних невдач (далі – КН) у різних лінгвістичних аспектах. У праці «Основи комунікативної девіатології» автор розглядає комунікативні девіації (далі – КД) в художніх текстах в аспекті породження мовлення і вважає головними причинами виникнення різних типів КД порушення вербалізації та процесів комунікації, пропонуючи два підходи до вивчення КД: апіорний (узальний) і апостеріорний (актуальний) [4, с. 16]. Особливо важливою вважаємо класифікацію девіацій, пов'язану з мовною і комунікативною компетенцією мовців [5, с. 32].

У «Нарисах з комунікативної лінгвістики» Ф. Бацевич розрізняє КД, пов'язані з формуванням і сприйняттям як мовленнєвих жанрів, так і мовленнєвих актів. Серед таких КД автор розрізняє девіації, пов'язані з лінгвокогнітивною діяльністю адресанта й адресата, його орієнтаціями на особу адресата та процес спілкування. У цій же роботі автор пропонує типологію девіативних випадків у межах лексичних параметрів у спонтанному мовленні (коментарі футбольних матчів), а саме порушення словесної реалізації цих параметрів на поверхневому рівні побудови семантико-синтаксичної структури повідомлень [3]. У праці «Основи комунікативної лінгвістики» Ф. Бацевич подає розширену типологію КД, враховуючи також причини і «механізми» їх виникнення в динамічних процесах породження складових дискурсу (КД, створені адресантом та адресатом, спричинені процесом комунікації (контактом) і КД, пов'язані з мовним кодом) [5].

У підручнику «Вступ до лінгвістичної генології» [1] дослідник аналізує проблеми породження і сприйняття мовленнєвих жанрів і їх можливі КН і пропонує практичний аналіз КН мовленнєвих жанрів різних дискурсів. Особливу увагу Ф. Бацевич зосереджує на КН побудови мовленнєвого жанру «утішання» та на мовленнєвих девіаціях у прямому спортивному теле-репортажі, враховуючи в останньому КД на всіх етапах породження мовлення. У підручнику «Вступ до

лінгвістичної прагматики» науковець досліджує загальні умови успішності як мовленнєвих актів, так і дискурсів. Під умовами успішності спілкування Ф. Бацевич розуміє сукупність когнітивно-психологічних, поведінкових, лінгвістичних чинників, які є основою дієвого, кооперативного, недевіативного спілкування [2]. Узагальнюючи здобутки дослідника, приходимо до висновку, що Ф. Бацевич керується у дослідженні девіацій *функціонально-комунікативним* підходом, враховуючи також специфіку *системно-теоретичного, когнітивного і дискурсно-текстового*.

Відомими є також роботи О. Селіванової, яка досліджує комунікативний шум як перешкоду комунікації [13, с. 157-239]. *Когнітивно-комунікативний* підхід у дослідженнях КН застосовують Л. Славова (аналіз причин порушення акту комунікації та створення типології КН на КН мовного, мовленнєвого та лінгвокогнітивного характеру на матеріалі сучасного англійського мовлення) та О. Руда (природа і причини виникнення девіацій в аспекті українсько-російської двомовності, КД в аспекті міжкультурної комунікації у жанрі анекдоту). А *функціонально-комунікативний* підхід представлено у праці О. Почепинської (КН як складник непідготовленого живого мовлення, спричинені насамперед спонтанністю останнього, та КН обробленого автором запланованого художнього діалогу, де їм надано особливих функцій; КН в єдності з їх корегуванням, поділ КН на мовні та мовленнєві).

Н. Печко [12] досліджує *лінгвокогнітивні* та *дискурсивні* аспекти непорозуміння як типу інтерпретації на матеріалі англійського діалогічного мовлення, випрацювавши модель ментальної репрезентації дискурсу для вивчення непорозуміння як типу інтерпретації на матеріалі англійських діалогічних єдностей. О. Дубцова висвітлює лінгвокогнітивну природу комунікативних невдач на матеріалі американського кінодискурсу спираючись на когнітивну теорію динамічного конструювання значення та дослідження концептів і фреймів [6]. Дослідниця встановлює причини виникнення комунікативних невдач з урахуванням контекстуальних особливостей, розробляє класифікацію лінгвокогнітивних причин комунікативних невдач, аналізує вплив лінгвальних, лінгвокогнітивних та екстралінгвальних чинників на виникнення КН.

О. Мільченко, керуючись *дискурсивно-текстовим* підходом, створила у своїй дисертації класифікацію семантичних девіацій у нормативно-правових текстах і рекомендації щодо семантико-синтаксичного оформлення текстів нормативно-правових актів відповідно до рівнів текстової організації із метою пропедевтики семантично аномальних слововживань. Дослідниця класифікує девіативи на лінгвотекстові (лексико-семантичні, граматико-семантичні та функціонально-семантичні девіації) та логіко-семантичні девіації (логіко-лінгвістичні й онтологічні девіації) [11]. Також цей підхід застосовують у своїх працях Д. Кононова (засоби запобігання КН у вираженні каузації у комунікативних ситуаціях офіційного та неофіційного спілкування на матеріалі сучасної англійської мови), Г. Васильєва (причини комунікативних девіацій,

пов'язаних із мовленнєвим жанром застереження), К. Дубовий (помилки і втрати в закадровому перекладі художнього фільму), Х. Дяків (умови (не)успішності відеоінтерв'ю і комунікативні девіації в інтерв'ю на матеріалі німецької та української преси), І. Карпа (причини виникнення комунікативних девіацій в інтерактивній віртуальній комунікації).

Семантичним девіаціям присвячені праці С. Борщевського («Семантична девіація історичних номінацій в англійському художньому дискурсі (на матеріалі романів В. Скотта)») і С. Швачко («Сяйво забутих слів»). Н. Акімова розглядає варіативність розуміння як мовну норму і зараховує до лінгвістичних механізмів виникнення варіативності розуміння тексту такі девіантні мовленнєві одиниці, як омоніми, полісемантичні слова, скорочення, маловідомі запозичення (особливо представлені латиницею), екзотизми, прецедентні тексти тощо.

Системно-теоретичний підхід відображено у працях Г. Бардукової («Норма і девіація у сучасній фраземіці»), С. Єрмоленко («Літературна норма і мовна практика»), Г. Джунусалієвої і Н. Ковальської («Комунікативні девіації в контексті теорії мовної комунікації»), Н. Голікової («Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі»).

У *контрастивному* напрямі Л. Чернюх аналізує свідомі та несвідомі мовні девіації в словацьких рекламних текстах на різних рівнях, виокремлюючи таким чином орфоепічні, орфографічні, лексико-семантичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні девіації, разом з тим досліджуючи явище мовної гри та її прийомів [14].

Висновки і перспективи дослідження. Аналіз наукової літератури з проблеми девіатології дозволив встановити два головні підходи: міждисциплінарний і спеціалізований. *Міждисциплінарний* підхід, який виходить за межі власне лінгвістики, знайшов відображення девіатологічних студій у філософії, психології, педагогіці, методиці і дидактиці, міжкультурній комунікації, конфліктології, комунікативному етикеті й ортології, журналістиці. А завдяки *спеціалізованому* підходу виокремлюємо такі напрями дослідження девіацій: системно-теоретичний, когнітивний, дискурсно-текстовий, комунікативний і контрастивний. Така тенденція з урахуванням особливостей як міждисциплінарного, так і спеціалізованого напрямів становить спробу комплексного підходу до явища девіацій, а саме – *комунікативно-функціонального*.

Перспективним вбачаємо аналіз комунікативних девіацій у плані контрастивних досліджень і міжкультурної комунікації, враховуючи особливості саме української та німецької мов, та дослідження мовних і комунікативних універсалій. Зацікавлення науковців може бути сфокусовано також на діалектних розбіжностях і психолінгвістичних особливостях виникнення й усунення девіацій, а також на специфіці КН у різних типах текстів і дискурсів. Результати дослідження девіацій відіграють вагомий роль у перекладознавстві, методиці викладання іноземної мови, ортології і культурі мовлення, що підтверджує їх практичне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 248 с. – Сер. «Альма-матер».
2. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики. Підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: ВЦ „Академія”, 2011. – 304 с. – (Серія «Альма-матер»).
3. Бацевич Ф. Нариси з комунікативної лінгвістики. Монографія / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: Видавничий центр при ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 281 с.
4. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. – 236 с. (Монографія).
5. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. (Серія «Альма-матер»).
6. Дубцова О. В. Лінгвокогнітивна природа комунікативних невдач (на матеріалі американського кінодискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Дубцова. – Х., 2014. – 21 с.
7. Дяків Х. Комунікативна девіатологія в Україні: огляд проблематики / Х. Дяків // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2016. – (У друці).
8. Капелюшний А. О. Девіатологія мас-медіа: Практикум з «Редакційної майстерності» / А. О. Капелюшний. – Л.: ПАІС, 2000. – 208 с.
9. Кравчук А. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів) / А. Кравчук // Проблеми слов'янознавства : зб. н. пр. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 61. – С. 111-128.
10. Куляс П. Теорія помилок і практика редагування: про курс корисний не лише для журналістів [Текст] / Куляс П. // Вища освіта України. – 2006. – №1. – С.80–88.
11. Мільченко О. С. Семантичні девіації в нормативно-правових текстах : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ольга Сергіївна Мільченко. – Київ : Б.в., 2011. – 20 с.
12. Печко Н. М. Лінгвокогнітивні та дискурсні аспекти непорозуміння як типу інтерпретації (на матеріалі англійського діалогічного мовлення) : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. М. Печко. – Львів : Б.в., 2011. – 20 с.
13. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
14. Чернюх Л. Д. Лінгвальні особливості сучасної словацької реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Л. Д. Чернюх; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. – Київ, 2014. – 20 с.

REFERENCES

1. Batsevych F. Introduction to linguistic genology: textbook / Floriy S. Batsevych. - K.: Publishing Center "Academy", 2006. - 248 p. - Ser. Alma Mater.
2. Batsevych F. Introduction to linguistic pragmatics. Textbook / Floriy S. Batsevych. - K.: EC "Academy", 2011. - 304 p. - (Ser. "Alma Mater").
3. Batsevych F. Essays on communicative linguistics. Monograph / Floriy S. Batsevych. - Lviv: Publishing center at LNU. Franko, 2003. - 281 p.
4. Batsevych F. Fundamentals of communicative deviatology /Floriy S. Batsevych. - Lviv, Lviv National University. Ivan Franko, 2000. - 236 p. (Monograph).
5. Batsevych F. Fundamentals of communicative linguistics: Textbook / Floriy S. Batsevych. - K.: Publishing Center "Academy", 2004. - 344 p. (Ser. "Alma Mater").
6. Dubtsova O. V. Lingua-cognitive nature of communicative failures (on the material of American cinema discourse). – Thesis : 10.02.04 “Germanic languages” / O. V. Dubtsova. – Kharkiv., 2014. – 21 p.
7. Dyakiv Kh. Communicative Deviatology in Ukraine: a Review of Issues / Kh. Dyakiv // The Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka East European National University. – Luzk, 2016. – (In print).
8. Kapelushnyi A. O. Deviatology of media: Workshop on "Editorial Excellence" / A. O. Kapelushnyy. – Lviv.: PAIS, 2000. – 208 p.
9. Kravchuk A. Grammar and effective communication (some Polish-Ukrainian grammar contrasts) / Alla Kravchuk // Problems of slavonic studies. - Lviv : Lviv Ivan Franko National University, 2012. – Vol. 61. – P. 111-128.
10. Kulias P. The theory and practice of editing errors: About course useful not only for journalists / Kulias P. // Higher education in Ukraine. – 2006. – №1. – P. 80–88.
11. Milchenko O. S. Semantic deviations in the text of laws: thesis for a candidate degree in philology: 10.02.01. – Ukrainian language. – O. S. Milchenko. – Taras Shevchenko's National University of Kyiv, Philological Institute. – Kyiv, 2011. - 20 p.
12. Pechko N. M. Linguo-cognitive and discursive aspects of misunderstanding as interpretation type (on the corpus of the English dialogic speech): thesis for a candidate degree in philology. Speciality 10.02.04 – Germanic Languages / Nina Mykolzivna Pechko. – Lviv National University named after Ivan Franko, 2011.- 20 p.
13. Selivanova E.A. Fundamentals of linguistic theory of text and communication: monographic study guide. - K.: Brahma, Ed. Vovchok O., 2004. - 336 p.
14. Cherniukh L. D. Lingual features of modern Slovak advertising: thesis for a candidate degree in philology: 10.02.03 / L.D. Cherniukh; Ukraine National Academy of Sciences, O. O. Potebnya Institute of Linguistics. - Kyiv, 2014. - 20 p.

Українська девіатологія: стан і перспективи розвитку.

Х. Дяків

Анотація. В статті представлено розвиток девіатологічних ідей в Україні. Установлено міждисциплінарний і спеціалізований підходи, пропонується перспективи розвитку девіатологічних досліджень. Міждисциплінарний підхід набув відображення девіатологічних досліджень в філософії, психології, педагогіці, міжкультурної комунікації і журналістиці, а спеціалізований - в системно-теоретичному, когнітивному, дискурсно-текстовому, комунікативному, дидактичному і контрастивному напрямках досліджень. Така тенденція складає спробу комплексного комунікативно-функціонального підходу до явища девіацій.

Ключові слова: девіатологія, девіація (невдача), українська лінгвістика, тенденції дослідження, перспективи розвитку.

Ukrainian deviatology: current state and research perspectives.

Dyakiv Khr.

Abstract. This paper traces the development of ideas on deviatology in Ukraine. An interdisciplinary and specialized approaches to the study of communicative failures and prospects of the research of deviatology are offered. An interdisciplinary approach is the one that is reflected in the studies of deviatology in philosophy, psychology, pedagogy, intercultural communication and journalism. It is, however, a specialized approach which enables to separate such groups within the areas of research of deviations: systematical and theoretical, cognitive, discursive-textual, communicative, didactic and contrastive. This tendency comprises the attempt of a comprehensive approach to the phenomena of deviations, i.e. communicative and functional.

Keywords: *deviatology, deviation (failure), Ukrainian linguistics, research tendency, research perspectives.*

Сатирично-гумористичні оцінно-характеризувальні власні імена в художньому тексті

О. С. Горбач

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

*Corresponding author. E-mail: southl@mail.ru

Paper received 24.04.16; Revised 30.04.16; Accepted for publication 01.04.16.

Анотація. У статті досліджуються сатирично-гумористичні оцінно-характеризувальні власні імена у творах кінця XX – початку XXI століття. Визначаються їх структурно-семантичні й виражальні можливості, сатиричний потенціал, несподівані авторські експерименти. Сатирично-гумористичні власні імена класифіковано відповідно до характеристики персонажа за його індивідуальними ознаками

Ключові слова: сатирично-гумористичні власні імена, літературні антропоніми, сатирична експресія, оцінний потенціал.

Вступ. Провідне місце в онімному просторі сатирично-гумористичних творів кінця XX – початку XXI століття належить стилістично-маркованим літературним антропонімам (ЛА). Вони вдало дібрані письменниками і тому яскраво характеризують головних та другорядних персонажів, дають можливість скласти уявлення про них, передають риси характеру, вдачі, змальовують деталі портрету. З-поміж стилістично-маркованих ЛА провідне місце займають сатирично-гумористичні оцінно-характеризувальні власні імена (СГОХВІ), які у своїй структурі й семантиці мають характеризувальний елемент.

Публікації. Літературні антропоніми й прізвиська як їх різновид досліджували Л. Белей, А. Вереш, Г. Лукаш, В. Калінкін, Л. Колоколова, В. Лучик, Т. Ковалевська, М. Мельник, Н. Попович, О. Усова, Г. Шотова-Ніколенко та ін. Функціонування власних імен (ВІ) у сатирично-гумористичному жанрі студіювали мовознавці: Л. Кричун та А. Попович.

Мета статті – встановити й охарактеризувати типові особливості авторських літературних антропонімів (ЛА), їх виражальні можливості та сатиричний потенціал.

Матеріалом для дослідження є тексти сучасних українських сатирично-гумористичних творів, авторами яких є М. Гримич, В. Даниленко, Л. Денисенко, Ірена Карпа, В. Кожелянко, М. Матіос, М. Меднікова, Сашко Ушкалов, О. Черногуз, а також прозові сатирично-гумористичні оповідання зі збірок «Веселий ярмарок», «З ким сміється Україна», «Опудало».

Вибір методів дослідження зумовлено загальною метою та завданнями роботи. Провідними у роботі будуть загальнонаукові методи *спостереження* (для фіксації загальних тенденцій функціонування аналізованих одиниць у площині художніх творів), *індукції* та *дедукції*, залучені для систематизації та виокремлення спільних і специфічних характеристик онімів у художньому дискурсі. Використовуватимуться й спеціальні методи дослідження, з-поміж яких традиційний для мовознавства *описовий метод* з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Широко застосовуватиметься *контекстуально-інтерпретаційний* та *компонентний аналіз* для з'ясування семантичного навантаження онімів у художніх творах та їхньої функційно-стилістичної оригінальності.

Результати та їх обробка. Щодо СГОХВІ, то їх провідною ознакою є етимологія власних назв, через яку можна встановити тісні зв'язки між персонажами

та змістом їхніх учинків. Динаміку образного функціонування імені в текстовій структурі тексту визначає авторське бачення персонажа в стосунках з іншими героями, з огляду на характер поведінки персонажу за тих чи інших обставин.

Оцінно-характеризувальні найменування виникають завдяки наявності асоціацій із колишнім апелятивним (доонімним) значенням назви. Саме цей прийом використовує В. Даниленко. Семантика таких оцінно-характеризувальних антропонімів, їхнє емоційне забарвлення дуже показові. За їх допомогою подається зовнішня та внутрішня характеристика персонажів. Залежно від персонажа вона може бути біполярною. Семантика слів, від яких утворені ЛА досить прозора, а характеристична спрямованість – виразна. В основному оцінно-характеризувальну потенцію містять красномовні прізвиська персонажів сатирично-гумористичних творів, які є частинами усіх антропоформул. Це підтверджують такі приклади: *Дурієв* [4, с. 246], *Півобо* [4, с. 410], *Микола Заколотенко* [12, с. 75], *Микола Всез'імвсевин'ю* [4, с. 186], *Петро Хамло* [4, с. 442], *Ганя Халеп* [4, с. 442], *Микола Мостіпан* [4, с. 233], *Станіслав Западловський* [4, с. 205], *Сашко Щур* [6, с. 122], *Микола Дубина* [10, с. 297], *Василь Пильний* [10, с. 35], *Григорій Зубодер* [5, с. 146], *Костик Нерідний* [2, с. 15], *Едуард Пупець* [2, с. 54], *Петро Куцперденко* [3, с. 37], *Коля Шпунда* [3, с. 147], *Петро Балабуха* [9, с. 4], *Панас Невеселогородич* [9, с. 133], *Хома Юдинеєко* [9, с. 133], *Іван Христофорович Цидулка* [1, с. 30], *Вітя Болт* [11, с. 29].

Вважаємо, що усі СГОХВІ є okazіональними, у їх семантиці чітко простежується стилістична оцінка персонажа, яка у складі цих антропонімних одиниць набула переносного значення. У доборі й створенні таких лаконічних прізвиськ-характеристик виявилася індивідуально-авторська винахідливість, письменницький талант. Наприклад, характеризувальність може бути закладена в авторському одночленному ЛА-імені персонажа (*Кет'я* [11, с. 18], *Душман* [9, с. 4], *Любеночок* [3, с. 109], *Зюзік* [3, с. 118], *Ідея* [3, с. 39], *Пашок* [3, с. 26], *Вовко* [2, с. 17]), ЛА-прізвиська (*Дуплоїд* [1, с. 96], *Бугай* [12, с. 285], *Дуся-Занадтий* [9, с. 14], *Колосальний* [3, с. 34], *Печеніг* [3, с. 36], *Пупець* [2, с. 55],); двочленному ВІ (*баба Сашка Коломбо* [9, с. 49], *Душман Батькович* [9, с. 4], *Петро Куцперденко* [3, с. 37], *Коля Шпунда* [3, с. 147]); тричленному ЛА (*Бара Сидорівна Бугай* [12, с. 285], *Махатма Лі Коваленко* [8, с. 66], *Б. Ф. Стрганов*

[8, с. 89], *Теодора Семенівна Марципан* [1, с. 79], *Онисько Миколайович Онисько* [9, с. 88] та ін.).

Варто відмітити, що актуалізація оцінного елемента в ЛА відбувається через мовні проєкції та асоціативний потенціал. Особистісна характеристика персонажа, яка виражається в семантиці оніма, доповнюється й корегується внутрішньотекстовими периферійними зв'язками. Гумористична сема, закладена в прізвисьці, розкодовується письмєнниками в мікроконтексті твору: «*Костик Нерідний*. Прізвисьце повністю відповідало його суті: нікому він був не потрібен. Кацук розгледів за прищами і сколіозним худорлявим тільцем справді аналітичний гострий розум. Він пригрів безрідного *Нерідного*, дав йому зарплату, і той на знак удачності пече для нього економічні статті, до речі, досить професійні» [2, с. 87]; «найнормальніший із нормальних пацанів – *Григор Зубодер* (сподіваюся, що ви зрозуміли, що Зубодером його звали не тому, що він був дантистом)» [7, с. 103]; «*Сашико Щур* він ніколи не конфліктував напям, а діяв крадькома» [6, с. 127].

Спостерігаємо, що в сатиричних творах власне характеризувальний аспект ЛА інтегрується з гумористичним (комічним) у прізвиськах, які складаються з двох або більше основ (асоціація з козацькими прізвиськами), до прикладу: *Перебийніс* [9, с. 59], *Неплюйвборц* [4, с. 113], *Побийбатька* [4, с. 113], *Підіпріклуня* [4, с. 113], *Куроцупенко* [4, с. 295], *Півобо* [4, с. 410], *Петро Відірвуха* [4, с. 113], *Петро Куцперденко* [3, с. 37], *Младоцвях* [10, с. 92], *Хочубей* [10, с. 92], *Панас Невеселогородич* [9, с. 133], *Динис Стріляйбаба* [9, с. 133], *Сидор Каленикович Чорноіванько* [1, с. 24], *Іван Ціпов'яз* [12, с. 333].

Імена й прізвиська персонажів твору В. Даниленка семантично вмотивовані, й для глибшого їх розуміння автор майстерно вводить у канву твору характеристику кожного ЛА. Наприклад, «*Міністр Хрунь*. *Хрунь* був надутий і поважний. Коли *Хруня* призначили міністром, він думав стати першим державним службовцем, який своїм прикладом покаже, що в цій країні можна займати високі посади й жити скромно на свою зарплату» [4, с. 299]; «*Куроцупенко* з господарсько-фінансового департаменту Він усе розбиває на пункти й параграфи. В його особі світ втратив великого законотворця» [4, с. 295].

Вчинки, переконання персонажів виступають додатковим конотаціями, які підкреслюють гумористично-іронічну основу ВІ. Наприклад, працівник Кабміну «*Пампуха* був дебелим вусатим гяуром, що любив казати: «До обіду в Кабміні борешся з голодом, а з обіду зі сном»» [4, с. 281].

Найбільшу частину антропонімного доробку письменника становлять двочленні найменування, більшість із яких стилістично навантажена і є засобом авторської характеристики. Ми виявили, що В. Даниленко вживає одну антропоформулу «ім'я та прізвисько»: *Інеса Дзензелівська*, *Едуард Жомплек*, *Едуард Бумсик*, *Степан Прищик*, *Олеся Дзудзило*, *Ганя Халена*, *Микола Хробак*, *Юрко Притика*, *Вітько Моцний* та ін. [4].

Найменування персонажів вдало дібрані В. Даниленком, вони дають можливість скласти уявлення про персонаж, влучно передають риси його

характеру, вдачі, змальовують деталі портрету. Вони є оцінно-характеризувальними. Семантика таких антропонімів, їхнє емоційне забарвлення дуже різноманітне. Деякі найменування вживаються із негативною семантикою (*Амвросій Чмирук*, *Станіслав Западловський*, *Петро Костогриз*, *Жора Кнур* тощо) для підкреслення зневажливого ставлення до персонажа; інші – з позитивною (*Ромцьо Копійка*, *Мотря Бублик*, *Інеса Дзензелівська* та ін.) для створення комічного образу.

Кожна власна назва має вагоме смислове навантаження й у відповідному контексті воно додатково підкреслюється. Наприклад, без контексту семантика прізвиськ «*Попик*», «*Відірвуха*», «*Всез'їмівсевин'ю*», «*Пацан*» уже апелює до певних асоціацій, а подальший контекст підтверджує типові характеристики літературних образів, що є носіями цих онімів: «*Антон Попик*, який був молодим тьоре з розжевими щічками ти охайним пухким пузцем» [4, с. 306]; «короткострижений гяур із розчепіриними пальцями, схожими на ноги селезня, *Петро Відірвуха*» [4, с. 113]; «*Петро Пацан*, – простягнув могутню долоню здоровий батир» [4, с. 201].

В. Даниленко часто не обмежується кпинами, його цікавить ще й другий, невидимий бік сміху, коли він апелює до наших моральних переконань. Наприклад, зображуючи ректора університету – *Броніслава Ананійовича Конхвету-Задунайського* [4, с. 165] та його велику кількість коханок, автор підкреслює дисонанс між «солодкістю» прізвиська поважної особи та його аморальною поведінкою.

Сатирично-гумористичні ЛА, які апелюють до читача своєю своєрідною семантично-структурною будовою, фіксуємо в романі В. Кожелянка «Дефіліада в Москві» [8]. Виокремлюємо індивідуально-авторські прийоми створення СГОХВІ:

- створення прізвиськ, які є тавтологіями (*Б. Стар* [8, с. 89] з англ. star – зірка) та трансформоване російською прізвисько *Б. Звезда* [8, с. 89] від рос. «звезда», *Б. Стелла* [8, с. 88] від лат. stella – зірка); *Черевичник* [8, с. 77], *Башичник* [8, с. 77];

- поєднання іноземного імені з прізвиськами, які мають у своїй структурі типові різнонаціональні форманти: *Махатма Лі Коваленко* [8, с. 66], *Махатма Робіндранат Джексон* [8, с. 66], *Махатма Ятамато Хиро* [8, с. 66], *Махатма Конрад Алі-заде* [8, с. 67], *Махатма Авраам Бродські* [8, с. 67], *Махатма Юра Чорноконський* [8, с. 67], *Махатма Готенштауфен* [8, с. 67];

- утворення прізвиська та ініціалів від загальної назви: *Б. Ф. Строганов* [8, с. 89];

- використання імен-аббревіатур, які є похідними від вигуків: *У-Га* [8, с. 67], *К'Ногу* [8, с. 77], *Йойлик* [8, с. 71];

- побудова штучностворених okazіональних ВІ: *Мордахай Шляпінтох* [8, с. 94]; *Гюнтер Шуллер* [8, с. 138].

Типовим для творчої манери створення СГОХВІ є контраст, який побудований на ефекті неочікування, який сприяє різкому збільшенню інформативності ВІ. Саме цей прийом використовує М. Меднікова в одному із уривків роману «Тю», де сатирично та з алегоричною сутністю зображуються кандидати в депу-

тати, душі яких «у хвості комети Хеліопса проходять досконалий гарт для земного втілення» [9, с. 133]. Оцінка, яка закладена в апелятивній основі ЛА має дуальний характер: негативна – «В осаді залишаються **Панас Невеселогородич і Хома Юдинеюко з Кузьмою Таксобі, Іськом Сраєм, Кіндратом П'яницею, Уласом Матюком і Динисом Стрілябабою**» [9, с. 133]; «дано тобі і твоєму народові кращу ділянку в центрі Європи, природу, дай, Боже, кожному, омріяну Незалежність. То можеш ти їх приохотити щось зробити для себе самим? Бо **Іван Бардак і Марко Шушваль, любителі Чорних Рад і безликої «слави!» та «ганьби!»**» [9, с. 133]; позитивна – «Думай, Янголе, думай. Є ще **Кіндрат Умний, Грицько Писаний, Василь Вродливець, Іван Нетаврований, Матвій Безпечальний, Ярема Вічний, Клим Великий, Лесько Залізний, Кіндрат Здоровенний, Терешко Бистрий, Петро Моторний, Панько Велетень**. Мо' хоч їхнє сім'я стрепенеться? Зараз слушна нагода викохати **Такого Щоб Зміг!**» [9, с. 134].

З метою створення гумористичного ефекту письменники-сатирики поєднують іноземні імена з українськими прізвищами. Наприклад, емігранта із Західної України та його дружину, які проживають в Нью-Орлеані, В. Даниленко номінує такими антропонімами: **Джон Кукурудзяк** [4, с. 430] та **Гелен Бурулько** [4, с. 432]. Наведемо ще приклади: **Хуан де Кортесюк** [8, с. 70], **Лі Коваленко** [8, с. 66], **Теодор Кукурудза** [9, с. 119], **Едуард Пупець** [2, с. 54].

Використання таких власних назв дозволяє створювати ефект насмішкватості й певною мірою зневажливості стосовно їхніх носіїв, водночас досягається й високий рівень комічності.

Характеризувальний семантичний і прагматичний аспект ВІ значно підвищує експресивність ЛА: **Коля Шпунда** [3, с. 147], **Вероніка Пуговка** [3, с. 41], **Саня Теленко** [4, с. 242], **Грицько Президент** [9, с. 133], **Кіндрат П'яниця** [9, с. 133], **Микола Недобий** [вес, 134], **Семен Кабанячий** [9, с. 84], **Едуард Пупець** [2, с. 54], **Віктор Лопата** [10, с. 291], **Вован Косий** [11, с. 75] тощо. Актуалізація мотивованості ЛА спрямована на реалізацію сатирично-гумористичного ідейного задуму.

Висновки. Отже, усі ЛА, які письменники-сатирики використали у своїх літературних творах, є стилістично маркованими й емоційно навантаженими й характеризують персонажа за його індивідуальними ознаками:

– за національністю – *«український винахідник Іван Дригало»* [4, с. 179], *«білоруський винахідник Алесь Мажейка»* [4, с. 180], *«засмаглий американець Джордж Бакс»* [4, с. 180], *«німець Отто Штрудель»* [4, с. 181], *«француз Мішель Круасан»* [4, с. 180], *«носатий англієць лорд Гамільтон»* [4, с. 181], *«ірландець Шон О'Брайн»* [4, с. 182], *«поляк Марек Дримба-Гнюшовський»* [4, с. 184], *«російський винахідник Рюмочкін»* [4, с. 184], *«Ціля Циферблат – громадянка Ізраїлю»* [4, с. 142], *«Ізабела фон Дрінкен Шнабс – громадянка Німеччини»* [4, с. 143], *«Любов Кобиліна-Забабашикіна – громадянка Росії»* [4, с. 143], *«Дарка Зедерхвіст – громадянка України»* [4, с. 143], *«Анне Лоо була доглянутою білявою естонкою середнього віку»* [4, с. 186], *«росіянин Паша Кораблєв»* [6, с. 35],

Йооста Ван Лоо [6, с. 111], *Авраам Варнер* [13, с. 37];

– зовнішнім виглядом – *Вітько Моцний* [4, с. 442], *«майор СБУ Бодня повний здорового нахабства чоловік. Колишній чемпіон України з бодібілдингу»* [4, с. 144], *«Петро Пацан – простягнув могутню долоню здоровий багатир»* [4, с. 201], *«Юрко Мелесик – подав кволу ручку худий гяур»* [4, с. 201], *«Віль Йосипович Порохня. Йому 82 роки. Він колишній полковник НКВС.»* [4, с. 301], *Люська Синьогуб* [4, с. 254] *Ванда Круглобочиха* [7, с. 142], *Павло Капловух* [9, с. 59], *Кирик Зубко* [9, с. 59], *Пацан* [3, с. 150], *Кіндрат Здоровенний* [9, с. 134], *Клим Великий* [9, с. 134], *Панько Велетень* [4, с. 134], *Петро Чуприна* [1, с. 28], *Олена Кудря* [1, с. 88];

– за схожістю із тваринним і рослинним світом – *Станіслав Комар* [4, с. 268], *Оксана Опенько* [4, с. 171], *Микола Хробак* [4, с. 253], *Жора Кнур* [4, с. 254], *Яків Перчик* [4, с. 62], *Мифодій Оселєдчик* [4, с. 83], *Микола Печериця* [4, с. 186], *«пані Жабенко – працівниця прес-служби міністерства»* [4, с. 278], *Андрій Курочка* [10, с. 85], *Сашко Щур* [6, с. 122], *Галька Курка* [7, с. 186], *Наташа Карасьова* [7, с. 161], *пан Суслик* [10, с. 13], *Вася Соловейчик* [10, с. 37], *Бур'ян* [10, с. 146], *Кіндрат Конопляний* [1, с. 36], *Антоніна Степанівна Качур* [3, с. 107], *Тамара Іванівна Синіцина* [3, с. 119], *Горобець* [1, с. 57], *Варечка Сорока* [11, с. 286] тощо;

– за вчинками й переконаннями – *Аркадій Нудельман* [4, с. 40], *Станіслав Западловський* [4, с. 205], *Петро Костогриз* [4, с. 233], *Петро Хамло* [4, с. 442], *Грицько Перебийніс* [9, 59], *Микола Заколотенко* [13, с. 75], *Доброчух* [10, с. 92], *Хочубей* [10, с. 92], *Микола Дубина* [10, с. 297] тощо;

– за характерною рисою поведінки – *Семен Цикало* [4, с. 233], *Грицько Квоктунець* [4, с. 191], *«Брати Побрехенські»* [4, с. 326], *«Працівники протокольно-організаційного відділу Пиркало, сектора тиражування документів Цмокало, сектора забезпечення протокольних заходів Гамкало, відділу інституційного забезпечення європейської інтеграції Шокало»* [4, с. 337], *Об'їдайло* [10, с. 80], *Обиивайло* [10, с. 80] тощо;

– іншими асоціаціями – *Ганя Халєпа* [4, с. 442], *Юрко Притика* [4, с. 442], *Микола Мостіпан* [4, с. 233], *Степан Мицюк* [4, с. 324], *Едуард Жомпльак* [4, с. 72], *Едуард Бумсик* [4, с. 102], *Михайло Чингачук* [9, с. 33], *пан Бомблик* [10, с. 13], *Олекса Біда* [10, с. 106], *Коля Шпунда* [3, с. 147].

Отже, СГОХВІ в сатирично-гумористичних творах кінця ХХ – початку ХХІ століття є невичерпним джерелом комічного, за сприяння якого письменники мають змогу донести свої сатиричні інвективи до читача. Найпродуктивнішими вважаємо найменування, які допомагають яскравіше, більш образно відтворити сутність конкретного персонажа, його характер, влучно змалювати зовнішність останнього, передати ставлення до нього автора та інших героїв твору. Семантика лексеми, яка в основі власної назви, її певні структурно-морфологічні особливості, допомагають письменникам реалізувати експресивність антропоніма, актуалізувати його потенціал. Письменники вміло поєднують у ЛА сатиру, сарказм, гірку іронію, скепсис і дотепність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселий ярмарок. Гумор і сатира. Випуск перший / [упорядкув. А. С. Крижанівський, І. О. Немирович, передм. О. Ф. Черногуз]. – К. : Радянський письменник, 1983. – 319 с.
2. Гримич М. Егоїст : [роман] / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
3. Гримич М. Варфоломієва ніч : [роман] / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
4. Даниленко В. Газелі бідного Ремзі : [роман] / В. Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 488 с.
5. Денисенко Л. Корпорація ідіотів : [роман] / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2006. – 276 с.
6. Денисенко Л. Нова стара баба : [роман] / Л. Денисенко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 272 с.
7. Карпа Ірена. З роси, з води і з клабані : [роман] / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с.
8. Кожелянко В. Дефіліада в Москві : [роман] / В. Кожелянко. – Львів : Кальварія, 2001. – 196 с.
9. Меднікова М. Тю! : Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки [роман] / М. Меднікова. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
10. Опудало: українська прозова сатира, гумор, іронія 80-90-х років двадцятого століття / [упорядкув., передм., літ ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – 384 с.
11. Ушкалов Сашко. БЖД : [повість] / Сашко Ушкалов. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 240 с.
12. Чемерис В. З ким сміється Україна. Антологія українського сміху / В. Чемерис. – К. : Український фітосоціологічний центр, 2009. – 660 с.
13. Черногуз Олег. Ремезове болото : [роман] / Олег Черногуз. – К. : КИТ, 2007. – 284 с.

REFERENCES

1. Happy market. Humor and satire. Number one / [A. S. Ktyzanyivskyi, I. O. Nemerovych, preface by O. F. Chornoguz]. – K. : Soviet writer, 1983. – 319 p.
2. Grymych M. Egoist : [novel] / M. Grymych. – Lviv : Kalvaria, 2003. – 228 p.
3. Grymych M. Varfolomii's night : [novel] / M. Grymych. – Lviv : Kalvaria, 2002. – 160 p.
4. Danylenko V. Gazeli of poor Remzi : [novel] / V. Danylenko. – Lviv : LA «Piramids», 2008. – 488 p.
5. Denysenko L. The corporation of idiots : [novel] / L. Denysenko. – K. : Nora-Druk, 2006. – 276 p.
6. Denysenko L. New old granny : [novel] / L. Denysenko. – Kharkiv : Book club «The club of family leasure», 2013. – 272 p.
7. Karpa Irena. From the dew, from the water and from the puddle : [novel] / Irena Karpa. – Kharkiv : Book club «The club of family leasure», 2012. – 320 p.
8. Kozelianko V. Defiliada in Moscow : [novel] / V. Kozelianko. – Lviv : Kalvaria, 2001. – 196 p.
9. Mednikova M. Tju : Roman freestyle with aerial elements : [novel] / M. Mednikova. – Lviv : Ralvaria, 2003. – 228 p.
10. Scarecrow: Ukrainian prose satire, humor, irony 80-90 twentieth century / [Organise., Preface., Eds years. Vladimir Danilenko]. – K.: Genesis, 1997. - 384 p.
11. Ushkalov Sasha. BZD: [novel] / Sasha Ushkalov. - Kharkiv: Book Club "Family Leisure Club", 2013. – 240 p.
12. Chemeris V. Somebody laughs Ukraine. Anthology of Ukrainian laughter / V. Chemeris. - Kyiv: Ukrainian fitosotsiologichnyy Center, 2009. – 660 p.
13. Chornoguz Oleg. Remez's swamp: [novel] / Oleg Chernoguzov. – K: KIT, 2007. – 284 p.

Satirical-humorous value-characteristic proper names in artistic texts

Gorbach O.

Abstract. The article is devoted to satirical-humorous value-characteristic proper names of the texts of the end of XX - beginning of XXI century. Analyze their structural and semantic expression, satiric potential and author's experiments. Satirical humorous personal names classified according to the characteristics of the characters in his individual characteristics.

Keywords: Satirical-humorous names, literature antroponyms, satiric expressions, evaluation potential.

Сатирически-юмористические оценно-характеризующие собственные имена в художественном тексте

О. С. Горбач

Аннотация. В статье исследуются сатирически-юмористические оценочно-характеризующие имена в произведениях конца XX - начала XXI века. Определяются их структурно-семантические и выразительные возможности, сатирический потенциал, неожиданные авторские эксперименты. Сатирически-юмористические имена классифицированы в соответствии с характеристикой персонажа с его индивидуальными признаками.

Ключевые слова: сатирически-юмористические имена, литературные антропимы, сатирическая экспрессия, оценочный потенциал.

Эволюция концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ и средств их актуализации в американском кинодискурсе

И. А. Котова*

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина

*Corresponding author. E-mail: iryna.kotova@gmail.com

Paper received 27.03.16; Revised 04.04.16; Accepted for publication 15.04.16.

Аннотация. В статье рассматривается эволюция культурных концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ в виде трех их составляющих: понятийной, ценностной и образной. Концепты представлены в американском кинодискурсе как наиболее репрезентативной среде объективации. Эволюционные тенденции в репрезентации концептов в дискурсе анализируются в рамках микродиахронического подхода в период до 2001 г. и после 2001 г.

Ключевые слова: герой, антигерой, кинодискурс, концепт, понятие, эволюция.

Введение. В масштабах глобального культурного пространства удельный вес продукта, производимого США, постоянно растет [25, с. 36-37]. При этом особое место в американском кинематографе занимают фильмы, сюжет которых разворачивается вокруг фигуры (*супер*)героя, который является отражением определенных культурных ценностей. [16, с. 16-17]. Не последнюю роль в развитии сюжета в таких фильмах играет взаимодействие героя и злодея (в данном исследовании – антигероя) как образа, также представляющего свой набор ценностей [там же]. Объективные элементы культуры находят своё отражение в сознании её носителей в виде соответствующих концептов, которые, в свою очередь, актуализируются в языке и речи [10, с. 24]. Это справедливо и для представлений о героях и их антиподах.

Краткий обзор публикаций по теме. Образы героя и антигероя как объекты исследования представляют интерес для ряда направлений в современной науке. Их репрезентации в современной культуре и в кинематографе в частности изучаются с точки зрения психологии [20; 26], а также культурологии и политологии [9; 11]. В области интересов исследователей также оказались характерные особенности нарратива в жанре героического кино в современном американском кинематографе [24]. Анализ языковых средств актуализации соответствующих концептов на сегодняшний день представляет собой незаполненную нишу в исследовании современной американской героики.

В рамках лингвистических исследований кинематограф можно рассматривать как особый вид дискурса [14; 15; 21]. При этом дискурс «часто [...] концентрируется вокруг некоторого опорного концепта; создаёт общий контекст, описывающий действующие лица, объекты, обстоятельства, времена, поступки и т.п., определяясь не столько последовательностью предложений, сколько тем общим для создающего и его интерпретатора миром, который “строится” по ходу развёртывания» [3, с. 7]. Концепты ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ являются опорными для кинодискурса, поскольку персонажи, в которых они актуализируются, являются одним из ключевых элементов киноповествования [13, с. 130]. Лингвокультурологическое описание концептов предполагает выделение их понятийной (ядерной), ценностной и образно-перцептивной (периферийных) составляющих [6, с. 27]. Динамичность концепта как перцептивно-когнитивно-аффективного образования [5, с. 39] обуславливает

интерес исследователей к эволюции концептов и эволюционным тенденциям в их актуализации [2; 12].

Таким образом, интерес современной науки к когнитивным процессам и их результатам, отражённым в языке и речи, а также их динамическая природа определяют актуальность исследования особенностей объективации концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ в американском кинодискурсе в рамках микродиахронического подхода.

Целью данного исследования является изучение изменений в содержании понятий, находящихся в ядре концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ, а также анализ эволюционных тенденций в актуализации ценностной и образной составляющих концептов в американском кинодискурсе.

Материалы и методы. Для установления эволюционных тенденций в понятийной составляющей изучаемых концептов применялся метод этимологического, дефиниционного и компонентного анализа, в образной и ценностной – семантический анализ лексических единиц и когнитивно-дискурсивная интерпретация средств актуализации концептов на уровне фразы, предложения или текстового фрагмента. Для реконструкции образной составляющей концептов применяем методику семантики лингвальных сетей [4], поскольку используемые в ней базисные пропозиции, объединенные в концептуальную сеть, «имеют наивысший уровень обобщения, или схемности, и представляют изначальные категории мышления и типы реляций между ними [там же, с. 59]. Типы пропозициональных схем рассматриваем в рамках пяти базисных фреймов – предметного, акционального, посессивного, идентификационного и компаративного [там же]. Гипотеза нашего исследования состоит в том, что в разные периоды времени в центре внимания оказываются разные характеристики образов героя и антигероя. В связи с этим считаем целесообразным говорить о том, что в результате когнитивной операции высвечивания [23, с. 66] при актуализации образной составляющей концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ в американском кинодискурсе наблюдается варьирование *отмеченности* разных признаков. Под отмеченностью понимаем степень конвенциональности и частотность референции к определенному концептуальному признаку, используя в качестве основы теорию градуированной отмеченности значения языкового знака [17] и ее модификацию для ментальных сущностей [19]. Для определе-

ния степени отмеченности используется количественный анализ.

Материалом исследования послужили соответствующие дефиниции толковых и этимологических словарей, а также дискурсивные фрагменты из сценариев кинофильмов, отражающих современную американскую киногероиню («Batman», «The Dark Knight», «Star Wars: Episode V – The Empire Strikes Back», «Star Wars: Episode II – Attack of the Clones», «Superman II», «The Avengers»), отобранные методом сплошной выборки.

Результаты и их обсуждение. Эволюция концепта «неразрывно связана с семантическим развитием имеющего его слова» [1, с. 143], при этом начальным пунктом такого развития является этимон, то есть «вполне реальный, хотя и реликтовый (остаточный) элемент в лексическом значении слова» [там же]. Имя концепта ГЕРОЙ – лексема *hero* – имеет корни в греческом языке (*heros* – ‘*demi-god*’ (OED, Skeat)) и затем латинском (*heros* – ‘*hero*’ (Weekley), ‘*demi-god*’, ‘*illustrious man*’ (OED)), либо, возможно, берет начало от праиндоевропейского корня **ser-* со значением ‘*to watch over, protect*’ (OED), как и латинский глагол *servare* со значением ‘*to safeguard*’ (Partridge). Таким образом, на основании изначальных значений для лексемы *hero* можно выделить этимоны ‘*demi-god*’ и ‘*protector*’. В свою очередь, первое упоминание лексемы *antihero* датируется 1714 г., она была сформирована при помощи словообразующего префикса *anti-* в качестве семантического антипода для лексемы *hero* (OED). Так, на начальном этапе своей эволюции концепт АНТИГЕРОЙ на понятийном уровне представлял собой противоположность концепта ГЕРОЙ.

На сегодняшний день содержание понятий «герой» и «антигерой» как составляющих соответствующих концептов претерпело изменения. Словарные дефиниции лексем *hero* и *antihero* (CDO; CAED; DC; LDCE; MD; MW; OAAD; OALD) показывают, что в интенционале значения лексемы *hero* (то есть, в понятийном ядре соответствующего концепта) [8, с. 105] идентификаторами служат гиперсемы ‘*person*’, ‘*character*’, ‘*man*’, позволяющие говорить о том, что на первый план в содержании понятия выходит не изначально предназначенная функция (‘*protector*’) и не религиозное происхождение (‘*demi-god*’), а его антропная природа и сфера бытования – художественный текст (дискурс). При этом в XIV в., с появлением соответствующей лексемы в английском языке, идентификатором является гиперсема ‘*man*’, но конкретизируют ее гипосемы ‘*[of] superman strength*’/‘*physical courage*’ (OED) – то есть, герой на этом этапе уже не соотносится с божественной силой, но все еще представляется носителем неких сверхъестественных характеристик. К середине XVII в. (1660-е гг.) в структуре значения для гиперсемы ‘*man*’ появляется гипосема ‘*who exhibits great bravery*’ (OED), которая демонстрирует еще большую степень соотношения понятия «герой» с поведенностью, поскольку он является таковым благодаря своим личностным характеристикам. Практически одновременно (1690-е гг.) в английском языке возникает компонент значения лексемы *hero*, где идентификатором является гиперсема ‘*character*’ (OED), отражающая представление о вымышленности героя. Таким образом, поня-

тие, берущее своё начало в мифологическом мышлении, в котором человек не выделял себя из окружающей природы [7, с. 164-165], подверглось переосмыслению в последующие периоды. Благодаря этому процессу разграничивается понимание героя как художественного персонажа и героя как реального человека, наделенного определенными характеристиками. Более того, поскольку на сегодняшний момент в интенционале значения имени концепта ГЕРОЙ находятся гипосемы, конкретизирующие содержание гиперсемы ‘*person*’, ‘*character*’, ‘*man*’: ‘*admired*’ / ‘*honored*’; ‘*distinguished for*’ ‘*doing something brave*’/ ‘*brave deeds*’ / ‘*courage*’ / ‘*bravery*’; ‘*doing something good*’ / ‘*having*’ ‘*good / noble qualities*’ (CDO; CAED; DC; LDCE; MD; MW; OAAD; OALD), можно говорить о появлении нового компонента в структуре значения соответствующей лексемы – сема положительной оценки.

Сравнение содержания современного понятия «антигерой» с содержанием соответствующего этимона также свидетельствует об определенной эволюции. Хотя в семантическом комплексе имени концепта интенционал по-прежнему составляет сема противопоставления значению лексемы *hero*, его структура расширилась за счёт импликационала, в котором появились такие компоненты значения как ‘*ordinary*’; ‘*morally bad*’; ‘*unpleasant*’; ‘*having*’ ‘*a weakness of ... character*’; ‘*admired*’ (OALD; OAAD; CDO; LDCE). Помимо компонента, отражающего представление о моральных качествах антигероя (‘*morally*’), в структуре значения появляется сема оценки, где, помимо негативной оценки (‘*bad*’, ‘*unpleasant*’), которая соответствует пониманию понятия «антигерой» как антипода понятия «герой», возникает также компонент значения с положительной оценкой – сема ‘*admired*’. Таким образом, в процессе эволюции понятия «антигерой» произошло не только расширение его содержания, но и частичная переоценка.

В актуализации ценностной и образной составляющих концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ также прослеживаются эволюционные тенденции. Рассмотрим их в рамках микродиахронии, в сравнении периодов до и после террористических атак 11 сентября 2001 г. Культурологическим основанием для выбора таких рамок является общепризнанный факт, что теракт «лишил американцев чувства безопасности и стабильности» (пер. мой – И.К.) [22, с. 313] и считается «переломным моментом, разделяющим абсолютно различные эпохи – до и после» [18, с. 281].

Ценностную составляющую концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ, актуализированную в американском кинодискурсе, возможно реконструировать на основе лексических единиц с семой оценки. В кинофильмах, выпущенных как до, так и после 2001 года для актуализации действий и характеристик героя используются лексемы и фразы как с положительной коннотацией (*to do good, to idolize, to be proud, to be a huge honor, to be glad, to be thankful, to love, cool, sweet, remarkable, wonderful, incorruptible, decent, not to do anything wrong, friend, way to go, thank God*), так и с отрицательной (*foe, phony, freak, awful, unethical, wrong, to shake one's head* (неодобрение, выраженное при помощи невербального кода)). Поскольку в кинодискурсе концепты ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ

объективируются в образах соответствующих персонажей, то, с одной стороны, это можно объяснить необходимостью создать привлекательный для зрителя и динамичный образ героя, который меняется и развивается в рамках сюжета. С другой стороны, в неоднозначности оценки может проявляться двойственность образа героя, его внутренний конфликт и сложность в отношениях с окружающим миром.

Первую из обозначенных тенденций можно проиллюстрировать следующим примером из кинофильма «Batman» (1989). Жители города изначально напуганы появлением Бэтмена и практически единодушно относятся к нему с недоверием. Тем не менее, с настоящей угрозой они сталкиваются, когда антигерой – Джокер – распространяет по городу смертельный яд, механизм действия которого неизвестен и который приводит к летальному исходу. Бэтмену удается выяснить, какое сочетание товаров, используемых жителями и содержащих в себе яд, вызывает отравление, и он передает соответствующую информацию в СМИ. Ведущий теленовостей (в примере Peter) зачитывает предоставленные Бэтменом сведения, завершая свое сообщение фразой, которая свидетельствует о том, что в общественном мнении происходит переоценка действий героя. Двойственное отношение выражается при помощи номинаций с противоположными коннотациями, *friend* и *foe*:

(1) *PETER: Avoid the following combinations: deodorants with baby-powder, hair spray, and Odor-eaters. Safe products are flying in as Gotham City goes on a forced fast. And all of Gotham is wondering what to make of Batman. Friend or Foe?* (Batman).

В фильме «The Dark Knight» (2008), героем в котором также является Бэтмен, в рамках развития сюжета также происходит смена оценки, но на этот раз с положительной на отрицательную. Риз, сотрудник компании, которой владеет богатый бизнесмен Брюс Уэйн (он скрывается за маской героя и использует доступные ему ресурсы для разработки необходимой в борьбе с преступностью технической базы), догадывается о настоящей личности Бэтмена, и подтверждением его подозрений служат найденные чертежи используемого Бэтменом уникального автомобиля Tumbler. Его оценка меняется с положительной на отрицательную, поскольку у него возникает уверенность, что для Уэйна роль Бэтмена – просто развлечение (*playing dress up*). Положительная оценка актуализируется при помощи глагола *to love*, прилагательного *cool*, модифицированного наречием *pretty*. Изменение оценки выражается при помощи глагола *to change*.

(2) *REESE (CONT'D): My kids love the Batman. I thought he was pretty cool, too. Out there, kicking some ass.*

Fox picks up the piece of paper. Unfolds it. It's an old BLUEPRINT. The image is unmistakable: THE TUMBLER.

REESE (CONT'D): Changes things when you know it's just a rich kid playing dress up (The Dark Knight).

Тенденция, при которой в образе героя актуализируются противоположные оценки как отражение сложности и определенной противоречивости образа героя, наблюдалась в обоих сравниваемых периодах. Например, храбрость – положительная характеристика, которая находится в понятийном ядре концепта ГЕРОЙ. Тем не менее, готовность подвергнуть себя

риску, предпринять сложный шаг может оцениваться и негативно. В фильме «Star Wars: Episode II – Attack of the Clones» (2002) в одной ситуации готовность Энакина Скайуокера, героя, вступить в неравный бой с гораздо более опытным и умелым бойцом для спасения своего учителя вызывает уважение противника. Хотя он и считает, что попытки героя противостоять ему обречены на неудачу, что выражается при помощи прилагательного *foolish*, тот факт, что Энакин рискует жизнью ради другого человека, он считает проявлением храбрости, о чем говорит использование прилагательного *brave*:

(3) *COUNT DOOKU: (continuing) That's brave of you, boy – but foolish. I would have thought you'd have learnt your lesson.*

ANAKIN: I'm a slow learner (Star Wars: Episode II – Attack of the Clones).

В иной ситуации в том же кинофильме учитель Энакина, Оби-Ван Кеноби, выражает недовольство тем, что в ходе преследования подозреваемого в преступлении герой ведёт себя безрассудно и подвергает себя и его ненужному риску. Негативное суждение выражено в существительном *suicide*:

(4) *As this conversation is going on, ANAKIN deftly moves in and out of the oncoming traffic, across lanes, between buildings, and miraculously through a construction site. ZAM WESELL continues firing at them.*

ANAKIN: Sorry, I forgot you don't like flying, Master.

OBI-WAN: I don't mind flying... but what you're doing is suicide! (Star Wars: Episode II – Attack of the Clones)

Таким же образом, в фильме «Star Wars: Episode V – The Empire Strikes Back» (1980) действия и личность героя, Люка Скайуокера, обычно оцениваются положительно. Это выражается в отношении к нему иных положительных персонажей кинофильма, выраженном как вербально в их репликах (*take good care of Master Luke*), так и невербально, например, в желании друга Люка защитить его, находящегося без сознания, от холода (*Han's concern is with Luke, and he shakes him urgently*). Люку свойственно проявлять храбрость – он постоянно участвует в боевых операциях повстанцев и всегда готов помочь тому, кто в этом нуждается. Он оказывается перед нелегким выбором – либо закончить обучение и получить шанс в будущем принести свободу галактике, свергнув тирана, либо отправиться на помощь своим друзьям, которым угрожает смерть, если он не появится. Решение Люка отправиться на помощь друзьям, несмотря на незавершенное обучение, вызывает негативную оценку его учителя, что выражается в прилагательном с отрицательной коннотацией *reckless* и негативной оценке динамики сложившейся ситуации при помощи прилагательного *bad* в сравнительной степени:

(5) *YODA: Strong is Vader. Mind what you have learned. Save you it can.*

LUKE: I will. And I'll return. I promise.

Artoo closes the cockpit. Ben and Yoda stand watching as the roar of the engines and the wind engulf them.

YODA: (sighs) Told you, I did. Reckless is he. Now matters are worse (Star Wars: Episode V – The Empire Strikes Back).

Следующая тенденция наблюдается в актуализации ценностной составляющей концепта АНТИ-

ГЕРОЙ. В то время как в период до 2001 г. антигерой-персонаж, в образе которого объективируется концепт АНТИГЕРОЙ, оценивается отрицательно, в период после 2001 г. окказионально присутствуют также средства выражения положительной оценки. Это связано главным образом с тем, что такие средства используются для описания личности не самого антигероя, а, скорее, того имиджа, который он выстраивает для достижения своих целей и который является лишь фасадом. В следующем примере из кинофильма «Star Wars: Episode II – Attack of the Clones» персонажи говорят о канцлере Палпатине, который является антигероем, но успешно скрывает это. Его манипуляции позволяют ему поддерживать имидж политика, который заботится о Республике, а отсутствие прогресса в решении насущных проблем объясняется либо кознями врагов государства (действиями которых он сам тайно руководит при помощи своего ученика, графа Дуку), либо отсутствием умения и опыта в управлении работой Галактического Сената. Последнее объяснение используется как аргумент графом Дуку, который должен дестабилизировать политическую ситуацию таким образом, чтобы в этом нельзя было обвинить канцлера. В результате создается общественное мнение, что намерения канцлера неизменно благие, но привести Республику к процветанию он пока не может, хотя на самом деле в его планах разрушение существующей системы и установление абсолютной монархии. Положительная оценка, к формированию которой стремится Палпатин (и ему это по большей части удается), выражается при помощи фраз *to put things right* и *to mean well*:

(6) *DOOKU: You believe in the same ideals we believe in! The same ideals we are striving to make prominent.*

PADMÉ: If what you say is true, you should stay in the Republic and help Chancellor Palpatine put things right.

DOOKU: The Chancellor means well, M'Lady but he is incompetent. He has promised to cut the bureaucracy, but the bureaucrats are stronger than ever, no? (Star Wars: Episode II – Attack of the Clones)

Средства актуализации ценностной составляющей концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ содержат эксплицитно выраженную оценку, хотя признаки концептов, реализованные в образной составляющей, могут также носить имплицитный оценочный характер.

В образной составляющей концептов разные характеристики отличаются степенью отмеченности [17; 19] в сравниваемые периоды. Соответствующие выводы делаем на основе частотности использования языковых средств, при помощи которых в дискурсе актуализируется определенный признак.

Так, в период до 2001 г. наибольшая степень отмеченности установлена для следующих признаков в рамках соответствующих базисных пропозиций: ГЕРОЙ есть БОЕЦ (идентификационный фрейм, схема классификации, 12% всех случаев актуализации концептуальных признаков для образной составляющей концепта в этот период), ГЕРОЙ есть ДРУГОЙ, ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ (предметный фрейм, качественная схема, 6% и 8% соответственно), ГЕРОЙ имеет (ТЯЖЕЛУЮ) ОБЯЗАННОСТЬ (посессивный фрейм, схема инклюзив-

ности, 7%), В период после 2001 г. наибольшая отмеченность характерна для следующих признаков: ГЕРОЙ ЗАЩИЩАЕТ/СПАСАЕТ/ПОМОГАЕТ (акциональный фрейм, схема контактного действия, 11% случаев актуализации признаков из образной составляющей в этот период), ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ, (предметный фрейм, качественная схема, 10%), ГЕРОЙ имеет (ТЯЖЕЛУЮ) ОБЯЗАННОСТЬ (посессивный фрейм, схема инклюзивности, 8%), ГЕРОЙ ЖЕРТВУЕТ (акциональный фрейм, схема состояния/процесса, 8%). Таким образом, два признака имеют стабильно высокую степень отмеченности – ГЕРОЙ имеет (ТЯЖЕЛУЮ) ОБЯЗАННОСТЬ и ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ, тогда как такие признаки как ГЕРОЙ есть БОЕЦ, ГЕРОЙ есть ДРУГОЙ имеют высокую степень отмеченности лишь до 2001 г., а признаки ГЕРОЙ ЗАЩИЩАЕТ/СПАСАЕТ/ПОМОГАЕТ и ГЕРОЙ ЖЕРТВУЕТ – лишь после 2001 г.

Актуализацию признака ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ ЛОВКИЙ в период до 2001 г. можно проиллюстрировать следующим примером из фильма «Superman II» (1980). Персонаж Лоис Лейн не обращает внимания на красоту Ниагарского водопада, что удивляет ее собеседника. Из ответа Лоис следует, что впечатление от мощи водопада не может сравниться с впечатлением от действий героя Супермена. Вербальными средствами актуализации являются фразы *not impressed* и *to leave someone cold*, относящиеся к нижестоящему в сравниваемой паре элементу:

(7) *CLARK: No. I mean here you stand with one of nature's most awesome spectacles and the whole time you've had your back to it. Aren't you impressed?*

LOIS: Frankly, once you've seen Superman in action, Niagara Falls tends to leave you cold (Superman II).

Для иллюстрации того же признака в период после 2001 г. обратимся к фильму «The Avengers» (2012). Признак ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ ЛОВКИЙ также актуализируется при помощи сравнения. Антигерою Локи, желающему поработить человечество, противостоит команда героев, среди которых доктор Бэннер – гениальный ученый, который в результате неудачного эксперимента получил способность превращаться в неуязвимое существо, наделенное огромной силой и названное Халком. Локи, желая продемонстрировать свое преимущество, заявляет, что в его распоряжении целая армия. В ответ один представитель команды героев, Тони Старк, используя параллелизм, приравнивает силу одного Халка к силе целой армии:

(8) *LOKI: I have an army.*

TONY: We have a HULK (The Avengers).

Для образной составляющей концепта АНТИГЕРОЙ также выявлена тенденция, при которой ряд признаков имеет стабильно высокую степень отмеченности. И до, и после 2001 г. среди наиболее отмеченных признаков выделены следующие: АНТИГЕРОЙ есть НЕЗДОРОВЫЙ/БОЛЬНОЙ (предметный фрейм, качественная схема, 9% случаев актуализации образной составляющей концепта в период до 2001 г. и 10% – после), АНТИГЕРОЙ ДЕЛАЕТ/ПРИВОДИТ К БЕСПОРЯДКУ/РАЗРУШЕНИЯМ/СМЕРТИ/КАТАСТРОФЕ/ВОЙНЕ (акциональный фрейм,

схема каузации, 20% случаев до и 8% – после 2001 г.), АНТИГЕРОЙ УГРОЖАЕТ/ПУГАЕТ (акциональный фрейм, схема контактного действия, 15% случаев до и 10% случаев после 2001 г.), АНТИГЕРОЙ имеет АМБИЦИИ (посессивный фрейм, схема инклюзивности, 10% случаев до и 11% – после 2001 г.), АНТИГЕРОЙ ИСПОЛЬЗУЕТ ДРУГИХ (акциональный фрейм, схема контактного действия, ДРУГИЕ – малефактив, 8% случаев в оба периода).

Помимо перечисленных, в период до 2001 г. высокой степенью отмеченности характеризуется признак АНТИГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ (предметный фрейм, качественная схема, 11% случаев актуализации образной составляющей концепта). Например, в следующем примере из кинофильма «Batman» (1989) Брюс Уэйн, который использует маску Бэтмена для борьбы с преступностью, изучает досье на антигероя Джека Напье (Джокера), чтобы лучше узнать своего врага. Помимо очевидной склонности к насилию, которая проявилась у Джека уже в подростковом возрасте, для него также характерны незаурядные умственные способности, что выражается в использовании фраз *high intelligence, aptitude [for] science, chemistry and art*.

(9) *Alfred ENTERS, adds something to the folder in front of Bruce. Bruce reads.*

BRUCE: Assault with deadly weapon age 15. Nice guy. (continues looking) Psychological testing – high intelligence, unstable, aptitudes science, chemistry and -- art. Chemistry? (Batman)

В период после 2001 г. высокая степень отмеченности установлена также для признака АНТИГЕРОЙ есть как ИГРОК (компаративный фрейм, схема сходства/аналогии, 10% случаев актуализации образной составляющей концепта). Например, в фильме «The Avengers» (2012) герои, пытаясь понять, каковы мотивы и планы антигероя Локи, говорят о его действиях как об игре, используя лексику *play*:

(10) *BANNER: He really grows on you, doesn't he?*

STEVE: Loki's gonna drag this out. So, Thor, what's his play? (The Avengers)

Среди менее отмеченных характеристик для концепта ГЕРОЙ в оба периода выделены следующие: ГЕРОЙ есть как бы СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННАЯ СУЩНОСТЬ (компаративный фрейм, схема подобия/метафоры, 5% до и 4% после 2001 г.), ГЕРОЙ ДВИГАЕТСЯ ВПЕРЕД/РАЗВИВАЕТСЯ/УЧИТСЯ (акциональный фрейм, схема состояния/процесса, 4% в оба периода), ГЕРОЙ имеет ПРИВЯЗАННОСТИ, ГЕРОЙ имеет НЕДОСТАТКИ (посессивный фрейм, схемы партитивности и инклюзивности, 4% до и 5% после 2001 г. и 3% в оба периода соответственно).

Так, в следующем примере из кинофильма «Batman» (1989) в беседе, происходящей до того, как герою Бэтмену пришлось действовать более открыто, репортер Нокс спрашивает у окружного прокурора Харви Дента, верит ли он в существование героя. Из ответа прокурора следует, что Бэтмен – выдумка (*we have enough real problems*, то есть, Бэтмен – проблема нереальная). Это также подчеркивается сравнением героя с потусторонним существом (*ghost*). Таким образом актуализируется признак ГЕРОЙ есть как бы СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННАЯ СУЩНОСТЬ:

(11) *KNOX: Mr.Dent. Commissioner Gordon and I were just talking about winged vigilantes, what's your stand?*

DENT: Mr. Knox, we have enough real problems in this city without worrying about ghosts (Batman).

Таким же образом, среди характеристик образной составляющей, имеющих более низкую степень отмеченности в оба периода для концепта АНТИГЕРОЙ, можно выделить следующие: АНТИГЕРОЙ есть БОЕЦ, АНТИГЕРОЙ есть ПРЕСТУПНИК (идентификационный фрейм, схема классификации, 5% до и 4% после 2001 г. и 3% в оба периода соответственно).

В некоторых случаях признаки концептов, актуализированные в один из сравниваемых периодов, отсутствовали или встречались лишь окказионально в другой период. Например, признак ГЕРОЙ УГРОЖАЕТ/ПУГАЕТ (отражающий некую симметричность образов героя и антигероя, хотя в случае героя малефактивом обычно выступает злоумышленник) актуализирован в 4% случаев в период до 2001 г. и всего в 1% случаев – после, а для признака ГЕРОЙ ДЕЙСТВУЕТ/СУЩЕСТВУЕТ из-за (стимул) НЕОБХОДИМОСТИ (акциональный фрейм, схема состояния/процесса) обнаруживается противоположная тенденция (1% случаев до 2001 г. и 4% – после). Таким же образом, признак АНТИГЕРОЙ есть ТЕМНЫЙ (предметный фрейм, качественная схема) характеризуется большей отмеченностью в период до 2001 г. (4% до и 1% после 2001 г.), а случаи актуализации признака АНТИГЕРОЙ ДЕЙСТВУЕТ ради (стимул) РАЗВЛЕЧЕНИЯ (акциональный фрейм, схема состояния/процесса) встречались только в период после 2001 г.

Выводы. Исследование изменений в понятийной, ценностной и образной составляющих концептов ГЕРОЙ и АНТИГЕРОЙ и их актуализации в американском кинодискурсе позволило установить, что изучаемые концепты развиваются в рамках микродиахронии. Содержание соответствующих понятий расширилось. В ходе эволюции понятия «герой» в его содержании акцент сместился с происхождения и функции на его антропность и сферу бытования, в семантическом комплексе имени концепта появилась сема оценки. О расширении содержания понятия «антигерой» свидетельствует увеличение компонентов значения в импликационале имени соответствующего концепта, поскольку помимо семы отрицания свойств своего семантического антипода он стал включать компоненты, связанные с конкретными характеристиками и их оценкой ('bad', 'unpleasant', 'admired'). Изучение средств актуализации соответствующих концептов в кинодискурсе в рамках микродиахронического подхода позволило выявить различия в вербализации ценностной и образной составляющих. Образ героя, в котором объективирован соответствующий концепт, в оба периода оценивается двояко. Это объясняется и дуальностью самого концепта, и необходимостью создания динамики в сюжете. Антигерой характеризуется лексемами с негативной коннотацией в период до 2001 г., а в последующий период коннотация бывает и положительная, что отражает оценку имиджа, созданного антигероем в общественном мнении для достижения своих целей. В образной составляющей наблюдается варьирование в степени отмеченности одних характеристик в сравниваемые периоды при

неизменной степени отмеченности других. Так, неизменно высокой отмеченностью характеризуются следующие признаки концепта ГЕРОЙ: ГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ и ГЕРОЙ имеет (ТЯЖЕЛУЮ) ОБЯЗАННОСТЬ. При этом до 2001 г. высокая степень отмеченности характерна также для признаков ГЕРОЙ есть БОЕЦ, ГЕРОЙ есть ДРУГОЙ, а после 2001 г. – ГЕРОЙ ЗАЩИЩАЕТ/СПАСАЕТ/ПОМОГАЕТ и ГЕРОЙ ЖЕРТВУЕТ. Для концепта АНТИГЕРОЙ неизменно высокая степень отмечен-

ности наблюдается у признаков АНТИГЕРОЙ есть НЕЗДОРОВЫЙ/БОЛЬНОЙ, АНТИГЕРОЙ ДЕЛАЕТ/ПРИВОДИТ К БЕСПОРЯДКУ/РАЗРУШЕНИЯМ/СМЕРТИ/КАТАСТРОФЕ/ВОЙНЕ, АНТИГЕРОЙ УГРОЖАЕТ/ПУГАЕТ, АНТИГЕРОЙ имеет АМБИЦИИ, АНТИГЕРОЙ ИСПОЛЬЗУЕТ ДРУГИХ. До 2001 г. в фокусе внимания также находился признак АНТИГЕРОЙ есть СИЛЬНЫЙ/ИСКУСНЫЙ/ЛОВКИЙ, а после – АНТИГЕРОЙ есть как ИГРОК.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бондаренко Е.В. Эволюционные тенденции объективации понятия времени в английском языке и дискурсе (VII-XXI ст.) [Электронный ресурс] // Когниция, коммуникация, дискурс, 2013. № 7ю Сю 8-22ю – Режим доступаЖ <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013/bondarenko-e-vio>
3. Демьянков В.З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. – М.: ВЦП, 1982. – 288 с. – (Тетради новых терминов; № 39, вып. 2).
4. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) [Электронный ресурс] // Когниция, коммуникация, дискурс, 2013. № 6, С. 47-76. – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/zabotinskaa-s-a>.
5. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / [под ред. И.А. Стернина]. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 36-44.
6. Карасик В.И. Языковые ключи. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
7. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – [2-е изд., репринтное]. – М.: Восточная литература; Школа «Языки русской культуры», 1995. – 408 с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: учебное пособие. – [2-е изд., доп. и испр.]. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 819 с.
9. Петухов В.Б. Образы «героя» и «антигероя» в информационном пространстве противодействия терроризму / [под. науч. ред. Т.В. Петуховой]. – Ульяновск: УлГТУ, 2014. – 400 с.
10. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». – Волгоград, 2004. – 314 с.
11. Шарапова М.А. Архетипические основы образа героя в драматургии отечественного кино (на материале кинематографа 1986-2012): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.03 «Кино-, теле- и другие экранные искусства». – М., 2013. – 28 с.
12. Шевченко И.С., Ваховская О.В. Историческое развитие концептов этики: концепт ГРЕХ в английской лингвокультуре // Современные подходы к изучению единиц языка и речи и вопросы лингводидактики: сб. науч. трудов памяти д.ф.н., проф. Н.А. Кобриной. – Белгород, 2012. – С. 122-126.
13. Abbott H. Porter. The Cambridge Introduction to Narrative. – [2nd ed.]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 252 p.
14. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film. – Ithaca & London: Cornell University Press, 1980. – 277 p.
15. Dynel M. Stranger than Fiction? A Few Methodological Notes on Linguistic Research in Film Discourse [Электронный ресурс] // Brno Studies in English, 2011. Vol. 37, No.1, P. 41-61. – Режим доступа: [http://www.phil.muni.cz/plondata/wkaa/BSE/BSE%202011-37-1/BSE%202011-37-1%20\(041-061\)%20Dynel.pdf](http://www.phil.muni.cz/plondata/wkaa/BSE/BSE%202011-37-1/BSE%202011-37-1%20(041-061)%20Dynel.pdf)
16. Fingerioth D. Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society. – New York & London: Continuum, 2004. – 192 p.
17. Giora R. Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis // Cognitive Linguistics, 1997. 8(3), P. 183-206.
18. Glassmeyer D. Ridley Scott's Epics: Gender of Violence // Heroes of Film, Comics and American Culture: Essays on Real and Fictional Defenders of Home / [ed. by L.M. DeTora]. – Jefferson, NC; London: McFarland & Company, 2009. – P. 281-300.
19. Huang M.Z. Solving the riddle of metaphor // New Directions in Cognitive Linguistics / [Ed. by V. Evans, S. Pourcel]. – Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. – P. 107-126.
20. Indick W. Movies and the Mind: Theories of the Great Psychoanalysts Applied to Film. – Jefferson, NC; London: McFarland & Company, Inc., 2004. – 227 p.
21. Janney, R. Pragmatics and Cinematic Discourse // Lodz Papers in Pragmatics, 2012. 8(1), P. 85-113.
22. Jewett, R. & Lawrence, J.S. Captain America and the Crusade Against Evil: The Dilemma of Zealous Nationalism. – Grand Rapids & Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2003. – 392 p.
23. Langacker R.W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. – New York: Oxford University Press, 2008. – 562 p.
24. Lawrence J.S. & Jewett R. The Myth of the American Superhero. – Grand Rapids & Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2002. – 416 p.
25. Ritzer G. & Stillman, G. Assessing McDonaldization, Americanization and Globalization // Global America?: The Cultural Consequences of Globalization / [ed. by U. Beck, N. Sznaider & R. Winter]. – Liverpool: Liverpool University Press, 2003. – P. 30-48.
26. Trice A.D. & Holland S.A. Heroes, Antiheroes and Dolts: Portrayals of Masculinity in American Popular Films, 1921-1999. – Jefferson, NC & London: McFarland & Company, Inc., 2001. – 243 p.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Batman (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sfy.ru/?script=batman_production.
2. Cambridge Dictionary Online (CDO) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dictionary.cambridge.org/>
3. Collins American English Dictionary (CAED) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/american/>
4. Dictionary.com (DC) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dictionary.reference.com/>

5. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ldceonline.com/dictionary/>
6. Macmillan Dictionary (MD) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.macmillandictionary.com>
7. Merriam-Webster (MW) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/>
8. Oxford Advanced American Dictionary (OAAD) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oaadonline.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/hero>
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com>
10. Online Etymology Dictionary (OED) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etymonline.com>
11. Partridge E. Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English. – [4th ed.]. – London & New York: Routledge-Taylor & Francis Group, 2006. – 992 p.
12. Skeat W.W. A Concise Etymological Dictionary of the English Language [Reprint]. – London: Forgotten Books, 2013. – 668 p.
13. Star Wars: Episode II – Attack of the Clones (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imsdb.com/scripts/Star-Wars-Attack-of-the-Clones.html>
14. Star Wars: Episode V – The Empire Strikes Back (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imsdb.com/scripts/Star-Wars-The-Empire-Strikes-Back.html>
15. Superman II (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scifiscripts.com/scripts/superman_II_shoot.txt
16. The Avengers (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imsdb.com/scripts/Avengers,-The-%282012%29.html>
17. The Dark Knight (script) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Dark_Knight.HTM
18. Weekley E. An Etymological Dictionary of Modern English. – London: John Murray, Albemarle Street, W., 1921. – 1660 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Alefirenko, N.F. Outstanding Questions in Semantics. – M.: Gnozis Publ., 2005. – 326 p.
2. Bondarenko, E.V. Evolutionary tendencies of implementing the notion of time in the English language and discourse (7th-21st cent.) // Cognition, Communication, Discourse, 2013. № 7. P. 8-22. Available at: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no7-2013/bondarenko-e-v>
3. Dem'jankov, V.Z. English and Russian terms in applied linguistics and automatic text processing. – M.: VCP Publ., 1982. – 288 p. – (New term workbooks; № 39, Iss. 2).
4. Zhabotinskaja, S.A. The name as a text: conceptual network of lexical meaning (analysis of the name of emotion) // Cognition, Communication, Discourse, 2013. № 6, P. 47-76. Available at: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/zabotinskaa-s-a>
5. Zalevskaja, A.A. A psycholinguistic approach to the concept issue // Methodological questions of cognitive linguistics / [ed. by I.A. Sternin]. – Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta Publ., 2001. – P. 36-44.
6. Karasik, V.I. Linguistic Keys. – Volgograd: Paradigma Publ., 2007. – 520 p.
7. Meletinskij, E.M. Poetics of the Myth. – [2nd edn., repr.] – M.: Vostochnaja literatura; Shkola «Jazyki russkoj kul'tury» Publ., 1995. – 408 p. – (Oriental mythology and folklore studies).
8. Nikitin, M.V. A Course in Linguistic Semantics: study guide. – [2nd edn, revised]. – SPb.: Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena Publ., 2007. – 819 p.
9. Petuhov, V.B. The Hero and Antihero Images in the Counter-Terrorism Information Space / [supervised by T.V. Petuhova]. – Ulyanovsk: UIGTU Publ., 2014. – 400 p.
10. Slyshkin, G.G. Linguo-cultural concepts and metaconcepts: thesis for a doctoral degree in philology: specialty 10.02.19 "Theory of Language". – Volgograd, 2004. – 314 p.
11. Sharapova, M.A. Archetypal underpinnings of the hero's image in the dramatic composition of the national cinema (a case study of films in the time span 1986-2012): abstract of a thesis for a Candidate degree in art: specialty 17.00.03 "Film, Television and Other Screen Arts". – M., 2013. – 28 p.
12. Shevchenko, I.S., Vahovskaja O.V. Historical development of the concepts of ethics: concept SIN in the English linguistic culture // Modern approaches in the study of language and speech units and linguistic didactics problems: collection of treatises in memoria of prof. N. Kobrina – Belgorod, 2012. – P. 122-126.

Evolution of the HERO and ANTIHERO Concepts and Their Implementation Means in American Film Discourse Kotova I.

Abstract. The article analyzes the evolution of the cultural concepts HERO and ANTIHERO viewed as combinations of their notional, evaluative, and figurative constituents. The concepts are studied in the American film discourse as their most representative implementation sphere. Evolutionary tendencies in the discursive implementation of the concepts are analyzed using the microdiachronic approach within the periods preceding and following 2001.

Keywords: *hero, antihero, film discourse, concept, notion, evolution.*

„Mensch-Stadt“ Beziehungen im Roman „Adenauerplatz“ von F. Ch. Delius

M. Melnyk

Iwan-Franko-Universität Lwiw, Lwiw, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: mira.starster@gmail.com

Paper received 15.04.16; Revised 23.04.16; Accepted for publication 02.05.16.

Zusammenfassung. In der vorliegenden Untersuchung wird die Analyse der Beziehungen zwischen dem Romanhelden und dem dargestellten Stadtraum durchgeführt. Der Stadtraum wird hier als eine Art des literarischen Raums betrachtet. Als Untersuchungsmaterial wurde der Stadtroman von F. Ch. Delius „Adenauerplatz“ ausgewählt. An Textbeispielen wird gezeigt, wie der Stadtraum dargestellt ist und wie er von dem Haupthelden wahrgenommen ist.

Schlüsselwörter: literarischer Raum, Stadtroman, Mensch-Stadt Beziehungen, Großstadtdarstellung.

Einleitung. Die rasche Entwicklung des Stadtromans am Ende des 20. Jahrhunderts ist vor allem mit der steigenden Rolle der Stadt als politisches, soziales und kulturelles Phänomen verbunden. Von einem Stadtroman spricht man in der deutschen Literatur seit der Zeit des Realismus, der vor allem durch die Werke von Th. Fontane vertreten ist. Im Laufe der Zeit wurde dieser Roman zum einheitlichen Genre nicht nur in der deutschen Literaturwissenschaft sondern im Allgemeinen herauskristallisiert. So versteht man unter dem Stadtroman jene Texte, „zu denen die modernen Großstädte der Zeit den Stoff der Erzählung, den Schauplatz der Handlung geliefert haben“, d.h. den Stadtraum zusammen mit der Handlung des Romans [8, S.27]. Die Stadtromane dienen als die Darstellung der Motive, Konzepte und Ideen von einem realen Stadtleben, die, einerseits, in einem vom Autor dargestellten Modell der Welt ausgestaltet wird, andererseits mithilfe des Erfahrungshorizontes von Lesern rezipiert wird.

Laut der anthropozentrischen Theorie von M. Bachtin ist der literarische Raum (besonders der Stadtraum) immer von einem Menschen wahrgenommen [2]. Diese Verbindung mit dem Menschen ist eine wichtige Besonderheit des literarischen Raums: Der objektive physische Raum bekommt im Text einen subjektiven Charakter durch die Vorkenntnisse und Erfahrungen, spezifisches Weltbild, individuelle Werte und Vorstellungen sowie des Autors als auch der Leser [1]. Die Wahrnehmung des Stadtraums im Text verursacht die Entstehung von verschiedenen Heldentypen des Stadtromans, welche die Stadt akzeptieren oder der Stadt Widerstand leisten können.

Forschungsstand. Das Problem des literarischen Raums ist bis jetzt nicht gelöst und bleibt offen, deswegen findet man in der theoretischen Literatur verschiedene Definitionen dieses Begriffes. Den Begriff „Raum“ kann man aus verschiedenen Gesichtspunkten betrachten: als theoretischer Denkraum der Philosophie, als Lebensbereich und soziales Milieu, als Landschaft, als episches Element, als mathematische und physische Kategorie, als sinnlicher Wahrnehmungsraum der Psychologie, als Element der Textkohärenz usw. Deswegen gibt es unterschiedliche Meinungen zur Natur, Struktur und zum Charakter des Raums, und auch des literarischen Raums.

Die Forschung dieser Frage war am Anfang engst mit den philosophischen Ideen des objektiven Raums und seiner Beziehung zu den Menschen verbunden (M. Heidegger, I. Kant, G. Lessing, O. Bolnow u.a.). So sprach man vor allem über den erlebten bzw. gelebten Raum als

Gegensatz zu einem objektiven Raum. Dieser Raum hat viele Gemeinsamkeiten mit dem literarischen, und zwar seine Verbindung zum denkenden Subjekt. So laut O. Bolnow „weist [der erlebte Raum] bestimmte bevorzugte Richtungen und bestimmte bevorzugte Orte auf, und jede Stelle in ihm ist durch bestimmte Qualitäten, durch eigene Bedeutsamkeiten, durch menschliche Charaktere gekennzeichnet“ [4, S.1].

Seit den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts zeichnet sich die Entwicklung der Raumdarstellung durch eine gründliche Erforschung des kulturellen Aspekts aus. So wurde die Kategorie „Raum“ auch zum konstitutiven Bestandteil der Kulturtheorie, weil er in literarischen Texten nicht nur Ort der Handlung, sondern auch ein kultureller Bedeutungsträger ist (W. Hallet und B. Neumann, G. Hoffmann, D. Bachmann-Medick u.a.). Man spricht auch später von einem *spacial turn* in der Raumforschung, die Raumperspektive des *spacial turn* „entfaltet sich über die konzeptuelle Neubestimmung einer kultur- und sozialwissenschaftlichen Kategorie bis hin zur Ebene der Raum-Repräsentation“ [3, S.285]

Aber im Kontext der literarischen Perspektive sind die Ideen von sogenannten *linguistic turn* der Raumforschung besonders wichtig. Zu den Wissenschaftlern, die sich mit der literarischen Raumforschung befassten, zählen vor allem B. Assert, G. Bachelard, H. Meyer, R. Ingarden, M. Bachtin, J. Lotman, O. Bolnow, K. Brynhildsvoll, L. Babenko, E. Kubrjakova, N. Kopystjanska, H. Vater, N. Reichel u.a. Diese Wissenschaftler beschäftigen sich mit dem Begriff „literarischer Raum“, seinen Eigenschaften, Textfunktionen und seiner Struktur. Die wichtigsten Ideen kann man in folgenden Thesen zusammenfassen:

- Der literarische Raum ist durch anthropozentrischen Charakter gekennzeichnet, d.h. im Text entstehen zweiseitige Beziehungen zwischen dem Menschen und dem Raum: einerseits, ist die Welt von außen als die Umgebung des Menschen dargestellt, andererseits – von innen als Gesichtskreis des Menschen [1].

- Im Zentrum jedes literarischen Raums steht ein Mensch, so kann man über eine Feldorganisation des Raums im Text sprechen.

- Der literarische Raum ist auch durch die Eigenschaften des physischen objektiven Raums gekennzeichnet: er ist dreidimensional, ausgedehnt und kontinuierlich. Er ist immer mit Gegenständen und Objekten gefüllt und kann verschiedenen Grad der Entlegenheit haben. Außerdem ist der Raum in der zeitlichen Bewegung eingeschlossen, deswegen sind beide Kategorien oft untrennbar analysiert als Bestandteile des Chronotopos eines Werkes [1].

- Im Text unterscheidet man zwischen einem offenen (äußeren) und einem geschlossenen (inneren) Raum, so laut J. Lotman ist die Unterscheidung von beiden literarischen Räumen durch eine Grenze möglich. Den literarischen Raum versteht er als „ein von einem Autor dargestelltes Modell der Welt, das aufgrund von seinen räumlichen Vorstellungen ausgedrückt ist“ [7, S.252-253].

- Der objektive Raum als Wirklichkeit hat einen subjektiven Charakter, weil er mit dem denkenden Subjekt, sowohl dem Autor als auch dem Leser, verbunden ist, und deswegen von den Ideen, Werten, Gedanken und Blickpunkten beeinflusst ist.

Die Erforschung des literarischen Raums erlaubte die weitere Entwicklung der Theorien des Stadtraums, die vor allem in Arbeiten von V. Klotz, T. Beatrix, M. Smuda, K. Scherpe, K. Riha, M. Pike, H. Neumeyer, M. Lueger, Ch. Forderer, A. Corbineu-Hoffmann, W. Toporow, D. Lichatschow, K. Lintsch, u.a. dargestellt sind.

V. Klotz versteht den Stadtraum mehr als „ein Schauplatz, wo [sich] irgendein Geschehen dauernd oder zeitweilig abspielt; und [er] ist mehr als eine gesellschaftliche Macht neben andern, die auf die Personen einwirken“, und den Stadtroman als solches Genre, das auf die Stadt selber zielt und sie „mehr oder minder ausschließlich verschreibt“ [6, S.10]. In seiner Arbeit versucht der Autor die Stadt als Modell der Gesamtgesellschaft anhand verschiedener Stadtromane der Weltliteratur zu beschreiben.

In ihrer Arbeit versucht Ta Beatrix am Material der lateinamerikanischen Literatur des 20. Jahrhunderts aus der semiotischen, kulturologischen, sozialen und medienwissenschaftlichen Perspektive das Verhältnis zwischen den literarischen Großstadtdarstellungen und der Entwicklung der realen Metropolen zu verfolgen. Es geht mehr darum, die narrativen Techniken zu analysieren, nach den Kriterien Raum-Zeit-Perspektive, Erzähler, Semantik, Themen und Darstellungstechniken [10].

Über die Veränderung der Raumbedeutung in modernen Stadt spricht E. Schütz, der den Stadtraum als „der Raum von Erfahrbarkeit und Beobachtbarkeit von Gesellschaft, als Archiv sozialer Strukturen, ... als Ort der Konkurrenz, Besonderheit und Einmaligkeit“ versteht [9].

Der Stadtraum ist eigentlich ein gemeinsamer Erfahrungsraum sowohl der Autoren als auch der Lesenden: Trotz des fiktiven Charakters eines Stadtromans bleibt die darin dargestellte Stadt als jene, die jeder Leser tatsächlich besuchen kann. Wichtig in einem Stadtraum ist das Kennzeichen der Objekte, die einen bestimmten Raum um den Protagonisten herum ausfüllen.

Die Stadträume in der Literatur sind vor allem menschlich erlebte Räume, in denen räumliche Gegebenheiten, kulturelle Bedeutungszuschreibungen und individuelle Erfahrungswissen zusammenwirken. Die Raumwahrnehmung bedeutet, dass etwas in ganz bestimmter Hinsicht aufgenommen wird, sie impliziert immer ein Individuum, das mit seinen subjektiven Kriterien eine objektive Wirklichkeit empfindet und erklärt, aber auch nicht akzeptiert oder einschränkt.

So wird es klar, dass der Stadtraum sogar mehr mit dem denkenden Subjekt bzw. einem Romanhelden verbunden ist, so dass im Text „Mensch-Stadt“ Beziehungen entstehen. Die unterschiedlichen Beziehungen zwischen dem wahrnehmenden Subjekt, der erzählenden Figur, und

dem Wahrnehmungsobjekt, der Stadt, sind eine wichtige typologische Besonderheit des Genres.

Das Ziel. Das Ziel der vorliegenden Untersuchung besteht darin, die Beziehungen zwischen der im Roman dargestellten Stadt und dem Haupthelden zu zeigen, an Textbeispielen seine Wahrnehmung des Stadtlebens zu analysieren.

Das Material und die Methoden der Analyse. Die stilistische Textanalyse wird aufgrund des Romans „Adenauerplatz“ von F. Ch. Delius durchgeführt. Die hier verwendete Methode ist kontextual-beschreibende. Der Roman behandelt das Schicksal Felipe Gerlachs, der Deutsch-Chilene, der aus den politischen Gründen nach Deutschland emigriert. Hier findet er eine Stelle als Nachwachmann bei der Firma „Secura“. Seine Aufgabe besteht darin, in der Nachtzeit nach den vorgeschriebenen Weg verschiedene Objekte und Geschäfte in der Stadt auf ihre Sicherheit zu prüfen. Thematisch berührt der Roman die Lebensgeschichte Felipe Gerlachs, die mögliche Heimrückkehr, „die Möglichkeiten einer Einbürgerung im 'ewigen Manövergebiet Deutschland', die Tragfähigkeit der Liebe zu seiner deutschen Freundin und der kleine Kampf gegen die Südamerika-Spekulanten“ [5].

Ergebnisse der Analyse. Die Analyse der Heldenwahrnehmung zeigt, dass der Stadtraum verschiedene Textfunktionen erfüllen kann, die wichtigsten davon sind:

- Lebensraum – die Stadt gibt dem Haupthelden Unterkunft und Arbeit, sie gilt als Lebensort, deswegen ist diese Funktion wichtig im Text. Aus politischen Gründen emigrierte Felipe nach Deutschland, und obwohl er Sehnsucht nach seiner Heimat hat, ist er jetzt ein Teil der deutschen Gesellschaft und ein Stadtbewohner.

Felipe verbringt viel Zeit an seinem Posten als Nachwachmann, und er wird sogar als ein Deutscher auf den Straßen wahrgenommen:

Der Ausländer aus Südamerika kam sich wie ein Deutscher vor den Ausländern vor; er durfte das [Funksprech]Gerät bedienen, er hatte Arbeit, er hatte die nützliche Sprache, er trug das Kleid einer Autoritätsperson. [5, S.49]

Dank der Spezifik seiner Arbeit verbringt er nicht so viel Zeit mit anderen Menschen. Man darf nicht sagen, dass er ein Außenseiter ist, aber er verfügt über keine festen Sozialkontakte:

An einem freien Abend in eine der Kneipen gezogen, in denen die politisch bewegten jungen Leute sich wärmen, ist Felipe zufällig auf Andreas und die anderen aus der Lateingruppe gestoßen, in der er seit längerem nicht mehr mitarbeitet. [5, S.77]

Nur manchmal versucht Felipe mit den anderen Ausländern aus Lateinamerika gegen die Bodenspekulanten zu kämpfen, und vor allem gegen Kurt Ellerbrock, der das Land und die Felder in Chili verkauft:

Diesen Traum verkaufte Kurt Ellerbrock, ein Meister der Abschreibungskunst, ein gefragter Anlageberater, der Wert darauf legte, als Steuerberater angesprochen zu werden. Er saß in seinem Büro in der Beckstraße mitten in Deutschland und trieb die Herden über das Weideland auf dem anderen Kontinent. [5, S.29]

Trotzdem will Felipe abseits von allen politischen Aktionen stehen, denn er hoffte darauf, dass sein Einreiseverbot aufgehoben wird. Er denkt ständig darüber nach:

Einreiseverbot. *Wie ein Fallbeil hängt über allen*

Grenzstationen seines Landes das **Einreiseverbot**. [5, S.11]
 - Stadt als Stimmungsvermittler – im Großen und Ganzen, ist die allgemeine Stimmung des Helden im Roman negativ konnotiert – das kann durch seine negative Einstellung zur neuen Heimat erklärt werden. Sogar die Stadtlandschaft stimmt ihn deprimiert:

Das Abendlicht war von den Straßenlaternen schon fortgeschoben, der Himmel mit scharzen Wolken gefleckt, und die dunklere Dämmerung rückte Schritt um Schritt näher. [5, S. 7]

Der Stadtraum beeinflusst die Stimmungen Felipes, und das hängt auch mit den engen Straßen, dunklen Winkeln und schmutzigen Plätzen zusammen, die in der Nacht die Gefahr heraufbeschwören:

Der Platz war leer und darin lag die Gefahr [5, S.26]

Die Gefahr, immer sprunghaft, lauerte überall, von der Haustür, auf der Straße, erst recht in der Stadt. [5, S.14]

- Stadt als Entfremdungsgrund – Diese Funktion ist eigentlich die wichtigste für diesen Roman. Der Held akzeptiert seine neue Heimat nicht, und er fühlt sich immer fremd und allein. Obwohl er keine Sprachprobleme, eine sichere Arbeitsstelle und eine deutsche Freundin hat, kann er sich in die deutsche Gesellschaft nicht einleben.

Die wichtigsten Ursachen sind die Stadt und ihre Einwohner, die ihm nicht gefallen, sein innerer Protest gegen die Mängel der Gesellschaft. Er sieht die Stadt nur von der negativen Seite her, alles ist ihm fremd:

Warum den Deutschen der Wunsch abgestorben war, sich abends auf Straßen und Plätzen promenierend zu treffen, hatte Gerlach nie verstanden. ... Die Stadt hatte wenig schöne Seiten, aber allein das konnte kein Grund sein. [5, S. 14]

Er mochte die Eiligen nicht, die Gehetzten, die Galoppmensen, die Blitzmädel, die Terminboys, die Windhunde, die nichts verpassen wollen. [5, S. 15]

Der Adenauerplatz gilt im Stadtraum als ein Symbol der Unheimlichkeit und Hässlichkeit der ganzen Stadt, was die Entfremdung des Helden motiviert:

Der Adenauer, wie die Einheimischen sagten, bot kein Denkmal zum Anschauen und keine Bank zum Sitzen. Die Bäume waren längst aus der Erde gerissen, das Gesträuch in der Mitte des Verkehrsknotenpunkts weggehackt. Hier pflegten die städtischen Gärtner die Steine und die

Blumenklübel am Anfang der Fußgängerstraßen. Der Platz was scheußlich, sonst nichts. [5, S. 24]

Auf seine Entfremdung übt einen Einfluss auch der immer wieder auftauchende Gedanke an seine Rückkehr in die Heimat.

- Identitätsraum – Seine Entfremdung von der Stadt führt zu der Identitätssuche. Die Beziehungen zwischen der Stadt und dem Menschen sind oft dadurch gekennzeichnet, dass ein Individuum seine Identität im Stadtraum findet. In diesem Roman kann der Hauptheld keine Identität erlangen, deswegen fühlt er sich fremd:

In jeder Minute die Frage, wo bin ich hier. Tröste dich, du bist nur einer von Millionen, die ihr Land verlassen. [5, S. 109]

Man kann durch den ganzen Roman die Sehnsucht Felipes verfolgen: die Sehnsucht nach seiner Familie, nach seiner Heimat. Er denkt an seine Familie sehr oft während seiner Nachtschicht:

Mit den Schritten kommt das Erinnern und durchdringt Verkleidung, Haut und Schädeldecke. ... auf deren Familienfoto er [Felipe] wieder einmal fehlen wird und bei denen er nichts mehr zu suchen hat. [5, S. 62]

Da ist die symbolische metaphorisierte Bedeutung der Erinnerung besonders aussagekräftig:

Der Schatten der Erinnerung fällt weit, dringt durch Jahre und Wände und Bildschirme [5, S.67]

Er fühlt sich, als ob er seine Identität in dieser Stadt verliere:

Du bleibst was du bist, ein verlorener Sohn im Schweinestall Europa, du bist kein Sohn mehr, es gibt kein Zurück und keine Reue, und die ganze Hoffnung passt in eine Faust, es gibt nur die harten Bürgerplatten und das Laufen, das Laufen, bis das Rätsel gelöst ist, trägt die Erde dich, oder trägst die Erde du? [5, S.265-266]

Schlussfolgerungen. Der Stadtraum als eine Art des literarischen Raums ist immer auf Bezug auf den Menschen dargestellt, so entstehen im Roman enge „Mensch-Stadt“ Beziehungen. Die Analyse hat gezeigt, dass die Beziehungen zwischen dem Haupthelden des Romans „Adenauerplatz“ von F.Ch. Delius und der darin dargestellten Stadt negativ sind und zu Felipes Entfremdung führen. Er kann sich nicht in die neue Gesellschaft einleben: Die Stadt entspricht seinen Lebensvorstellungen, Gefühlen und Wünschen nicht.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Бабенко Л. Г., Казарин Ю.В. Филологический анализ текста. Учебное пособие для высшей школы. М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2004. — 464 С.
2. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе// Вопросы литературы и эстетики, М., 1975. — С. 234-407.
3. Bachmann-Medick, D. Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Reinbek, 2006.— 409 S.
4. Bollnow O. Der Mensch und der Raum, 1963. Zugang: http://www.wernerloch.de/09mensch_raum.html
5. Delius F.C. Adenauerplatz. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1984. — 280 S.
6. Klotz V. Die erzählte Stadt. Ein Sujet als Herausforderung des Romans von Lesage bis Döblin. München, 1969. — 576 S.
7. Lotman J. M. Die Struktur literarischer Texte. Übersetzt von Rolf-Dietrich Keil, 4. unveränderte Aufl.// München, 1993. — 430 S.
8. Riha K. Die Beschreibung der „Großen Stadt“. Zur Entstehung des Großstadtmotivs in der deutschen Literatur (ca. 1750- ca. 1850). Bad Homburg v.d.H., Berlin, Zurich: Gehlen, 1970. — 182 S.
9. Schütz E. Text der Stadt – Reden von Berlin// Literatur und Metropole seit 1989, (Hrsg.) E. Schütz, J. Dörind, Weidler Buchverlag, Berlin, 1999. — S.7-16.
10. Ta Beatrix. Von Städten des Realen zu Städten des Imaginären: Entwicklungstendenzen im hispanoamerikanischen Stadtroman des 20. Jahrhunderts. München, 2007. — 366 S.

REFERENCES

1. Babenko L.G., Karasin Y. V. Philological text analysis. Theoretic fundamentals, principles and aspects of analysis M.: Academic project; Ekaterinburg: Business book, 2004. — 464 p.

2. Bakhtin M.M. Form of time and chronotope in the novel// Questions of Literature and Aesthetics. Moscow, 1975. — pp. 234-407.
3. Bachmann-Medick, D. Cultural Turns. New orientations in the study of culture. Reinbek, 2006. — 409 p.
4. Bollnov O. Human and space, 1963. Access: http://www.wernerloch.de/09mensch_raum.html
5. Delius F.C. Adenauer Square. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1984. — 280 p.
6. Klotz V. Narrated city. Plot as a challenge of the novel organisation from Lesage till Döblin. Munich, 1969. — 576 p.
7. Lotman Y. Structure of the artistic text. Translated by Rolf-Dietrich Keil, 4 unchanged publ. Munich, 1993. — 430 p.
8. Riha K. Description of a big city. To the appearance of big city motive in the German literature (ca. 1750- ca. 1850). Bad Homburg v.d.H., Berlin, Zurich: Gehlen, 1970. — 182 p.
9. Schütz E. Text of the city – Talks about Berlin// Literature and Metropolis since 1989, (Publ.) E. Schütz, J. Dörind, Weidler Buchverlag, Berlin, 1999. — pp.7-16.
10. Ta Beatrix. From real cities till imagined cities: development tendencies in Spanish American urban novel of the 20th century. München, 2007. — 366 p.

„Human-City“ relations in the novel „Adenauerplatz“ by F. Ch. Delius

Melnyk M.

Abstract. The following research is based on the analysis of the relations between a main character and a depicted city in the novel. Urban space presented by the city is considered here as a kind of literary space. The material used for the analysis is the novel „Adenauerplatz“ („Adenauer Square“) by F. Ch. Delius. With the help of text examples it was illustrated how the urban space is presented in this novel and how is it perceived by the main character.

Keywords: *literary space, urban space, human-city relations, big city illustrations.*

Отношения «человек-город» в романе „Аденауэрплац“ Ф. К. Делиуса

М. Мельник

Аннотация. В представленном исследовании проведен анализ отношений между героем романа и представленным городским пространством. Городское пространство рассматривается тут как вид литературного пространства. Материалом для анализа служит роман Ф. К. Делиуса „Аденауэрплац“. С помощью примеров из текста романа показано, как городское пространство представлено в тексте и как оно воспринимается главным героем.

Ключевые слова: *литературное пространство, городское пространство, отношения «человек-город», изображения большого города.*

Структурно-семантичні особливості латинськомовних сфрагістичних написів

Х. В. Мосаковська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 05.04.16; Revised 12.04.16; Accepted for publication 20.04.16.

Анотація. У статті визначаються структурно-семантичні особливості латинськомовних сфрагістичних написів на матеріалі папських печаток-булл IX – XIV ст. Вказано зміни, які відбулися у структурі папських булл, зокрема: у розміщенні зображення та напису, протягом п'яти століть.

Ключові слова: сфрагістика, булла, печатка, епіграфіка, латинськомовний сфрагістичний напис, лексико-семантичні особливості.

Разом із писемністю в людській цивілізації починають з'являтися і письмові документи. Згодом з'явилася потреба в особливому засобі для надання документу достовірності та для його автентифікації. Таким засобом стали печатки, які і в наш час, і багато століть тому, були одним із найбільш поширених засобів підтвердження достовірності документа.

Наука, яка займається систематизацією та аналізом давніх печаток, називається сфрагістикою. Сфрагістика, яка почала формуватися у XVII ст., спочатку обмежувалася датуванням документа та встановленням його автентичності (за допомогою печаток, що були на ньому). Із кінця XIX ст., коли в науковий обіг було введено велику кількість печаток, що були віднайдені в результаті розкопок і втратили свій зв'язок з документом, почався новий етап розвитку сфрагістики як дисципліни, що вивчає історію формування і розвитку давніх державних інститутів на основі хронологічної класифікації печаток, які чітко вказували на зміни державного апарату.

Біля витоків сфрагістики як науки у 1709 році стояв Михайло Гейнецький, а Йоганн Гейманне дав їй грецьку назву – сфрагістика (гр. *σφραγιστική* – печатка) [1, 876]. Особливий інтерес для сфрагістики становлять вислі печатки – булли, які головним чином використовувалися у Ватикані і булли, що використовувалися венеціанськими дожами.

Мета нашого дослідження – з'ясувати структурно-семантичні особливості латинськомовних сфрагістичних написів. Матеріалом дослідження стали латинськомовні написи на папських буллах XI– XIV ст., буллах венеціанських дожів.

Поява булл (так званих вислих пломб) була спричинена спекотним кліматом Півдня. Науковці сперечаються щодо того, яке походження має це слово – латинське чи грецьке. Один з відомих італійських лексикографів Е. Форчелліні у праці "Lexicon totius latinitatis" [2, 123] пише: "...bulla – nomen, qua significatur tumor ille globulosus, qui in aqua ex ebullitione producitur"¹. Так само в творах Ісидора "Origines" зустрічається фраза: "Bullae, quod sint similes rotunditate bullis, quae in aqua verto inflantur"² [3, 224].

Важливе й досить розповсюджене в Римській імперії значення слова "булла" стосувалось оберегу, який

носили римські юнаки на шиї, поверх одягу, для вказівки на своє благородне походження. Е. Форчелліні вказує, що "Bulla dicta est globus aureus, qui velut insigne quoddam, a pueris Romanis e collo ante pectus loro suspensus gestabatur vel signum ingenuitatis et fortunae"³. На думку Плінія, цей римський звичай зародився ще в часи Тарквінія Старшого, після того як той "filium suum, quod adhuc praetextatus hostem in bello occidisset, aurea bulla donavit"⁴.

Поява терміна "булла" в значенні "печатка" датується римським періодом, але в загальний вжиток з таким значенням він увійшов у період Візантійської імперії [4, 86]. Булла – це висла печатка з металу або воску (у випадку, якщо вона проставлялася на самому папері), тому інколи значення булли переносилось і на печатку з воску.

Точний час, коли римська папська канцелярія почала використовувати вислі металеві печатки невідомий. Деякі дослідники вважають, що їх появу можна датувати другою половиною II ст. н. е., епохою римського імператора Марка Аврелія. Так, Карло Серафіні, аналізуючи печатки, які йому були доступні для безпосереднього вивчення, виділив три періоди в історії папських печаток: перший – від Адеодата I (615–618) до Дамасія II (1048), другий – від Лева IX (1049–1054) до Пія II (1458–1464), третій – від Павла II (1464–1471) до наших днів [3, 56].

У перший період на металевих папських печатках, як правило, не було ніяких зображень, а писалися латиною тільки ім'я і титул папи. Спочатку на титульній стороні у два рядки писалося ім'я папи в родовому відмінку, на зворотному боці також у два рядки слово "папа" в родовому відмінку – "papae"; потім протягом десяти років на печатках Лева IV (847–855) і Бенедикта III (855–858) ім'я папи зазначалося у вигляді монограми 5, а з часів понтифікату Миколая I (858–867) ім'я папи писалося по колу (за годинниковою стрілкою). За перебування на престолі папи Стефана VI (885–891) відбулася спроба повернутися до лінійного напису – ім'я папи на лицьовій стороні печатки писалося у три рядки, але потім до кінця періоду напис вже писали по колу. На всіх відомих папських печатках перед написом ставився простий або "лапчастий" рівнокінецьний хрест, який

¹ Лат.: Булла – це назва, що позначає випуклість округлої форми, яка з'являється внаслідок кипіння води.

² Лат.: Булли є подібними своєю округлістю до бульбашок, які виникають на воді.

³ Лат.: Як кажуть, що булла - це золота куля, яку носили римські юнаки на шиї на ланцюжку на грудях і була знаком походження і знаком вдачі.

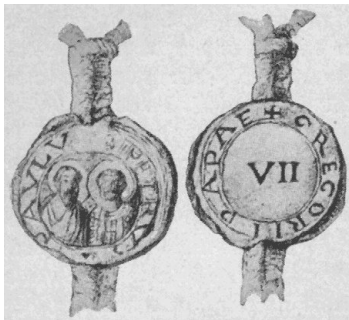
⁴ Лат.: Його син, що загинув на війні, отримав золоту буллу.

позначав інвокацію (закликання) Христа.

Відомі також три печатки із зображеннями: печатка Адеодата I має на титульній стороні зображення "доброго пастиря" між літерами "A" і "ω" і на зворотному боці напис "DEUSDEDIT PAPAE"; на титульній стороні печатки Павла I (757–767) зображені апостоли Петро і Павло; у середині печатки Миколая I в ободку була зображена восьмикутна зірка. На початку другого періоду (1825–1855) до імені папи додається порядковий номер, написаний римськими цифрами, слова 5 Монограма (грец. *μόνος* – один + *ὑράκις* – літера) – максимально стисла позначка перших літер імені та прізвища особи, іноді тільки імені відокремлюються одне від одного крапками. Чіткість і послідовність напису з часом порушується: або розетками чи ліліями замість крапок (печатка папи Лева IX і антипапи Климента VII з роду графів Савойських), або семикутною ("віфлеємською") зіркою над верхнім рядком напису, або "всевидячим оком".

У першій половині XI ст. відбуваються пошуки виду і типу зображення на титульній стороні, ймовірно, так чи інакше пов'язані з подією, яка сталась 1054 р., – поділом церков на Західну і Східну. На печатці Віктора II (1054–1057) зображується погруддя апостола Петра, першого римського першосвященника, який приймає ключі, що даруються з небес божественною правцею, а на зворотному боці знаходиться краєвид міста Риму і напис "aurea Roma" – золотий Рим. Відомо, що в короткий понтифікат наступного папи – Стефана X, на печатці був зображений "добрий пастир", як 400 років тому при Адеодаті I.

Пізніше, за Миколая II (1059–1061), на титульну сторону знову повертається фігура апостола Петра, а через кілька років, за часів Григорія VII (1073–1085), поруч з нею з'являється постать апостола Павла, іноді ця сцена супроводжується словами з Євангелія, які вказують на першість апостолів. Прикладом може послугувати зображення печатки папи Георгія VII:

На десять років – при Урбані II (1088–1099) – зображення зникає з печатки, поступившись місцем хресту з іменами апостолів Петра і Павла, але вже з наступного понтифікату – Пасхалія II (1099–1118), правління якого прийшлося на час успіхів хрестових походів на Сході, знову з'являється і вже не зникає аж до XX ст. тип папської металевої печатки із зображенням голів обох апостолів, розділених хрестом [3, 58].

Петро, апостол іудейський, і Павло, апостол язичників, зображувалися на папських печатках у канонічному вигляді: перший – мужнім старцем з високим чолом і різкими рисами обличчя, короткою сивою бородою з дрібними завитками, другий – з худорля-

вим, овальної форми обличчям, високим чолом, носом з горбинкою, удавано блискучими очима і спадаючою клином бородою, зображеною однаковими лінійними штрихами [6, 156]. На полі печатки зображення голови Петра розташовувалось (по відношенню до того, хто дивиться), не ліворуч, як йому належить за апостольським старшинством (*primate Petri*), а праворуч, зображення ж голови Павла – ліворуч. Між зображеннями голів апостолів на полі печатки розміщувалось зображення хреста, який стоїть на невеликому виступі з крапкою посередині – умовному зображенні Голгофи з розташованою усередині "печерою Адама", у якій, за переказами, був похований біблійний праотець; крапка означає "череп Адама". Над хрестом між зображеннями голів апостолів скорочено в рядок написані їхні імена: "S PA" і "S PE" – *Sanctus Paulus et Sanctus Petrus*, але існує також припущення, що ці скорочення розшифровуються, як *Sanctus Paulus episcopus et Sanctus Petrus apostulus*. На зворотному боці печатки в два лінійні рядки написано ім'я папи в називному відмінку, у третьому рядку – скорочення "PP" слова «Пара» і порядковий номер понтифіка, якому належало це ім'я.

У третій, виділений Карло Серафіні, період зберігається попередній тип печатки, з деякими удосконаленнями, зокрема зображення голів апостолів стають більш реалістичними, древко хреста подовжується, імена апостолів пишуться в два стовпчики вздовж хреста. У той же час з'являються і деякі "вольності": на титульній стороні в підніжжі хреста з часом зображуються фамільні герби тих родів, до яких належали папи; на зворотному боці з початку XVIII ст. на зворотній стороні напису зображувався хрест, який позначав інвокацію Христа, іноді оточений променями, а пізніше ободком з листя, а слова напису були розділені замість крапок або зірочками, або ліліями з фамільного герба [8, 243].

Не схожою на інші печатки є печатка Павла II, на титульній стороні якої зображені апостоли Петро і Павло на престолах, кожен зі своїми канонічними атрибутами – ключами і мечем відповідно, а на зворотному боці представлена сцена, в якій папа головує у колегії кардиналів. Зображення обох сцен виконані настільки ретельно і майстерно, що печатка виглядає швидше як твір ренесансного медальєрного мистецтва, ніж як строгий канцелярський атрибут. Існує також думка, що печатка цього папи, венеційця за походженням, була створена під впливом венеційського зразка – доживської печатки [3, 63]. Епіграфіка папських булл і церковних печаток у цілому є закономірною і звичною для свого часу: всі елементи й особливості латинського письма легенд цих пам'яток сфрагістики враховані і систематизовані Ю. Пфлугк-Хартінгом у його монографії про папські булли XII ст., а потім І.-М. Міхаель-Шведер, дослідження якої залишається й дотепер незамінним посібником з епіграфіки булл.

Письмо написів майже в усіх випадках маюскульне, окремі мінускульні літери з'являються на буллах лише з середини XIV ст. В архаїчних типах папських булл написи виконані грубувато, з нерівними літерами, часто чергуються з уніфікованими, більш правильними і чіткими. З XII ст. деякі букви

капітульного письма стають криволінійними – аж до перетворення в уніфіковане письмо; у деяких примірниках письмо виконане витриманим унціалом з елементами готики. З приходом у письмо готичного міноскула вплив готики проникає і в епіграфіку печаток – літери написів, особливо маюскульні, набувають готичного характеру. З XV ст. під впливом ренесансної культури з її спрямуванням до античної спадщини в епіграфіку церковних печаток приходять і закріплю-

ється в письмі написів витончений лапідарний маюскул [5, 250]. У результаті структурно-семантичного аналізу написів на 47 папських буллах, які охоплюють період від IX ст. до сер. XIV ст., було визначено, що семантичне наповнення булл протягом семи століть не змінилося, тобто спостерігається однотипне використання номену (імені Папи) в *Nominativus Singularis*, а сама назва титулу папи вживається в синтаксичній функції *Genetivus Possessivus*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – М. : ЛКИ, УРСС Эдиториал, 1999, Т. 5. – 876 с.
2. Egidio Forcellini. Lexicon totius latinatis. – Napoli, 1989. – Т. 1. – 324 с.
3. Климанов Л. Г. Византийские отражения в сфрагистике / Л. Г. Климанов. – СПб., 1999. – 373 с.
4. Лихачев Н. П. Русская сфрагистика. Сборник лекций / Н. П. Лихачев. – СПб., 1900. – 86 с.
5. Федорова Е. В. Введение в латинскую эпиграфику : учеб. пособие для ист. и филол. спец. ун-тов / Е. В. Федорова. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 250 с.
6. Firoconi F. I plombi anticui. – Roma, 1909. – 156 с.
7. Battelli G. Bolla //Sigillo// Enciclopedia Cattolica// 1949. – 243 p.

REFERENCES

1. Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary– M. : LKI, URSS Editorial, 1999, V. 5. – 876 p.
2. Egidio Forcellini. Lexicon totius latinatis. – Napoli, 1989. – V. 1. – 324 s.
3. Klimanov L. G. Byzantine reflections in sphragistics / L. G. Klimanov. – SPb., 1999. – 373 s.
4. Lihachev N. P. Russian sphragistics. Collection of lectures/ N. P. Lihachev. – SPb., 1900. – 86 s.
5. Fedorova E. V. Introduction to the Latin epigraphics : sud.stud.-book for historical and philological departments / E. V. Fedorova. – M. : Izd-vo MGU, 1982. – 250 s.
6. Firoconi F. I plombi anticui. – Roma, 1909. – 156 s.
7. Battelli G. Bolla //Sigillo// Enciclopedia Cattolica// 1949. – 243 p.

Структурно-семантические особенности латинских сфрагистических надписей

К. В. Мосаковская

Аннотация. В статье рассматриваются структурно-семантические особенности латинских сфрагистических надписей на материале папских булл IX–XIV веков. Были описаны изменения, произошедшие в течение пяти веков в структуре папских булл, связанные с местом изображения и инскрипции.

Ключевые слова: сфрагистика, булла, печать, эпиграфика, латиноязычная сфрагистическая надпись, лексико-семантические особенности.

Structural and semantic peculiarities of the latin sphragistic inscriptions

Mosakovskaya K.

Annotation. This article is devoted to the structural-semantic peculiarities of the Latin sphragistic inscriptions on the material of the papal seals or bulls, which cover period from the IX to XIV centuries. The changes which took place in the structure of papal seals during five centuries particularly in relation to the locus of image and inscription are indicated.

Keywords: sphragistics, bull, seal, epigraphics, Latin sphragistic inscription, lexical-semantic peculiarities.

Семіотичні особливості мовленнєвого жанру «Невдоволення»

Т. В. Нікітюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: tv.nikit@gmail.com

Paper received 25.03.16; Revised 01.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. Стаття присвячена семіотичним особливостям мовленнєвого жанру невдоволення. Композиційні особливості та основні жанрові характеристики невдоволення визначають відбір та вживання лексико-семантичних, граматичних, стилістичних та синтаксичних засобів та прийомів у турецькому мовленні.

Ключові слова: мовленнєвий жанр невдоволення, адресант, адресат, семіотичні особливості.

Трансформація суспільства, стрімкий розвиток соціальних, ділових та політичних взаємовідносин вивели на перший план проблеми практичного використання мови. У зв'язку з цим, лінгвісти звертають свою увагу на функціональний аспект мови та розглядають його в реальному контексті комунікації. Такий підхід пов'язаний з семіотичною трихотомією (семантикою, синтактикою, прагматикою), тобто дослідженням функціонально-знакових форм організації комунікації. Це дозволяє експлікувати комунікативно-мовленнєві процеси, що є надзвичайно актуальним з точки зору сучасної наукової парадигми.

Таким чином стає закономірно звернення наукових поглядів до мовленнєвого жанру як до форми включення мови у людську діяльність та пов'язаних з нею процесів пізнання позамовної реальності, яка детермінує специфіку організації жанру.

Про актуальність досліджень мовленнєвих жанрів влучно висловились російська дослідниця Т. В. Шмельова: «Набуття жанрового мислення – одне з найважливіших змін у лінгвістиці кінця ХХ-го ст.» [5, с. 62].

Дослідженням мовленнєвих жанрів як моделі комунікації, так і окремих аспектів жанрової організації мовлення займалися такі вчені, як Н. Д. Арттюнова, М. М. Бахтін, Ф. С. Бацевич, А. Вежицька, В. В. Демет'єв, К. Ф. Седов, Т. В. Шмельова та інші.

Наукова новизна даної роботи полягає в загальному семіотичному підході до вивчення мовленнєвого жанру невдоволення на матеріалі сучасного турецького художнього дискурсу.

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєвий жанр «невдоволення», а предметом – його типова мовна реалізація відповідно до трьох аспектів семіотики (семантики, синтактики та прагматики).

Метою нашого дослідження є проведення комплексного лінгвістичного опису мовленнєвого жанру «невдоволення» який ми розглядаємо з огляду на його функціонально-прагматичні, синтаксичні та лексико-семантичні складові.

Досягнення даної мети зумовлює вирішення таких завдань, як: дати визначення мовленнєвому жанру невдоволення; виділити специфічні комунікативні одиниці і мовленнєві формули, які характерні для конфронтативного мовленнєвого жанру невдоволення, його лексико-семантичні та прагматичні особливості.

У свідомості тих, хто виконує мовленнєву дію (усну чи письмову), завжди присутній певний образ жанру, який допомагає інтерпретувати, а потім і породити мовлення. Так на думку відомого засновника

теорії мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна, «мовленнєві жанри організовують наше мовлення майже так, як його організовують граматичні форми» [2, с. 181].

Жанрові форми, звісно, не є такими стійкими як форми мови. Можна навіть сказати, що вони є індивідуальними, так як породжуються під впливом когнітивних процесів кожного окремого індивіда. Однак, незважаючи на всю свою індивідуальність, жанрові форми мають певні спільні риси, за допомогою яких ми їх відносимо до того чи іншого мовленнєвого жанру. До таких спільних рис ми можемо віднести комунікативну мету, яку несе у собі кожен з видів мовленнєвих жанрів або ж концепцію адресата тощо.

У нашому дослідженні ми спробуємо виокремити загальні риси конфронтативного мовленнєвого жанру невдоволення.

Ф. Бацевич намагаючись окреслити мовленнєві жанри, які виражають негативну оцінку адресата, виділяє наступні види: докір, зауваження, звинувачення, лайка, образа, осуд, погроза та окреслює їх як головні мовленнєві жанри, а несхвалення та невдоволення трактує як вторинні (допоміжні) [1, с. 115].

Погоджуємося з думкою української дослідниці О. Дерпак, яка відносить конфронтативний мовленнєвий жанр невдоволення до групи негативно-оцінних жанрів та відповідно, вважає його – первинним мовленнєвим жанром [4, с.63]. Адже, якщо звернутися до етимології цього слова, то воно має наступні значення:

Так у тлумачному словнику С. І. Ожегова невдовольство, -а, ср. Отсутствие удовлетворенности, отрицательное отношение к кому-чему-н. [6, с. 344].

Відповідно до тлумачного словника української мови невдоволення – це почуття і стан, за якого людина не відчуває задоволення [3, с. 592].

У тлумачному словнику турецької мови невдоволення (memnuniyetsizlik) – це стан незадоволення [1367].

Якщо взяти до уваги те, що невдоволення, як емоційний стан людини, передає злість, роздратування, негоду через певні ситуації, обставини, дії та вчинки оточуючих тощо, можемо дати таке визначення однойменному конфронтативному жанру.

Отже, конфронтативний мовленнєвий жанр невдоволення – це такий тип жанру, який використовується адресантом для того, щоб висловити, як правило, в емоційній формі, своє негативне ставлення до слів, дій, інтересів чи поведінки адресата.

Зазвичай, комунікативна мета конфронтативного жанру невдоволення направлена на те, щоб змінити

існуючий стан речей та реалізується у мовленні з високим емоційним навантаженням, яке, у більшості випадків, передається у вигляді грубощів, безпричинної агресії, неповаги до інших людей, які оточують адресанта або ж, навіть, з використанням непристойних слів чи виразів.

Нижче наведемо, як приклад, фрагмент, у якому адресант виявляє неповагу до оточуючих та використовує непристойну лексику:

Abla kardeşine döndü: 'Bu pisle konuşmayacaksın demedim miydi sana?'

Zehra leğen başından baktı ablasına: 'Konuşmıyorum valla abla. Konuşma benimle, ablam kızıyor, diyorum dinlemiyor. Hep geliyor.'

Pis sırnaşık... [9, с. 61-62].

Старша сестра повернулася до молодшої: «Чи я тобі не казала, щоб ти не розмовляла з цією поганю?»

Зехра подивились на свою старшу сестру повз таза: «Йй Богу, сестро, не розмовляю. Я йому кажу, не розмовляй зі мною, сестра злиться але він не слухає. Постійно ходить.»

«Надокучлива погань...»

Використання та форма вираження конфронтативного мовленнєвого жанру невдоволення у комунікації напряму залежить від концепції адресанта. Для того, щоб реалізувати у мовленні жанр невдоволення адресант, як правило, має володіти певними перевагами, такими як вищий соціальний статус, авторитетність, більш поважний вік по відношенню до адресата, володіння більшими повноваженнями тощо.

Нижче наведемо фрагмент, у якому свою негоду виказує людина, яка є лікарем і по відношенню до адресата має не тільки вищий соціальний статус, а й у момент реалізації мовленнєвого жанру невдоволення, володіє певними повноваженнями, тобто, знаходячись на своєму робочому місці виконує свої службові обов'язки:

'Ne var yani, beş dakika bir girsek!'

'Burasi hastane kardeşim. Üç dakikası, beş dakikası yok. Görüş saatini bekleyeceksin!' [7, с. 60].

«Ну що станеться якщо ми заїдемо на п'ять хвилин?»

«Шановна, тут лікарня. Ніяких три-п'ять хвилин. Чекайте години відвідування!»

Мовленнєвий жанр невдоволення використовується в більшості сферах нашого життя, що не виключає можливості використання цього типу конфронтативного жанру адресантом, який володіє нижчою соціальною роллю.

Так у нижченаведеному фрагменті своє невдоволення виказує дівчина на ім'я Нехір своїй старшій сестрі, яка виховувала її з самого народження і була її за матір. Отже, адресат володіє вищою соціальною роллю. По-перше, вона старша за віком від своєї молодшої сестри Нехір, а по-друге – вона виконує роль матері, яка померла.

'Neden geldin?' diye dudağını büzüp için için ağlamıştı Nehir. 'Sen benim annem değilsin ki' dedi[8, с. 44].

«Чому ти прийшла?» стиснувши губи тихенько заплакала Нехір. «Ти все ж таки не моя матір.» – промовила вона.

Враховуючи соціальні ролі адресанта у момент втілення жанру невдоволення, можемо зазначити, що

адресат, порівняно з автором, володіє рівними, нижчими або вищими соціальними та комунікативними ролями. Невдоволення адресанта своїми вчинками може вважати як справедливим, так і не справедливим.

Нижче наведемо фрагмент, у якому адресат не погоджується з комунікативними діями адресанта:

Çakır Ağa annesine göz ucuyla baktı. 'Annacığım yine ne yaptın? Fatma'nın kalbini kırdın.' [12, с. 15].

Чакір Ага краєм очей подивився на свою матір.

«Матусю, що ти знову зробила? Ти скривдила Фатму».

Наведемо ще один приклад, у якому адресат вважає справедливим використання своїм співрозмовником мовленнєвого жанру невдоволення:

'Bu nasıl bir kalabalık?' diye sordu Varyemez Ali. 'Neredeyse oturacak yer bile yok.'

Hasan arkadaşını dinlemiyor, gözleri sürekli Nermin'i arıyordu.

Ali sinirli sinirli baktı.

'Sana söylüyorum oğlum. Beni dinlemiyor musun?'

Hasan başını ona çevirdi.

'Haklısın,' dedi [12, с. 126].

«Що це за натовп?» – запитав Варйемезін Алі. – «Навіть немає місця, щоб присісти».

Хасан не слухав свого друга, його очі постійно шукали Нермін.

Алі знервовано подивився.

«Я тобі говорю, синок. Ти мене не слухаєш?»

Хасан повернув до нього голову.

«Ти правий» – сказав він.

Говорячи про диктумний зміст мовленнєвого жанру невдоволення, можемо зазначити, що мовленнєва ситуація, у якій реалізується цей вид жанру, не обмежується лише офіційною сферою адресата, часто вона відбувається і в його особистісній сфері.

Наприклад, два товариша Кабак Хафиз та Залоглу, попиваючи раки вирішують свої справи. У Залоглу виникає питання, яке викликає незадоволення у Кабак Хафизі:

'Sen? Sen ne yapacaksın?'

'Benim ne yapacağıma karışma sen. İşimi bilirim ben...'

Rakı şişesini kaptı, kadehine yarı yarıya koyup bir çekişte dipledı [10, с. 77].

«Ти? Ти що будеш робити?»

«А ти не заважай тому що я збираюсь зробити. Я знаю свою роботу...»

Він вихопив пляшку раки. Налив собі півкелиха та одним ковтком спустошив його.

Окрім цього, з точки зору часу, подія, яка сприймається мовцем як негативна, небажана тощо, може відбуватися в момент вираження невдоволення, відбуватися в минулому або відбуватиметься найближчим часом.

Так у фрагменті, який подано нижче, конфронтативний мовленнєвий жанр невдоволення реалізується адресантом, для того, щоб показати своє негативне ставлення до події, яка може відбутися в майбутньому:

'Onu (Cemal'i) da hayırlısıyla Gülfem gibi bir kızla evlendirsek iyi olacak.'

Hacı Nine elinde tettuğu kaşığı masaya fırlattı.

'Allah yazdıysa bozsun. Benim kardeşim hizmetçi

parçalarına mı kalmış?» [12, с. 34–35]

«Було добре, якби ми одружили його (Джемаля) з такою ж доброю дівчиною як Гюлфем».

Хаджи Ніне жбурнула на стіл ложку, яку тримала в руці.

«Нізащо на світі. Щоб мій брат дістався одній з прислуг?»...

Розглядаючи текстові фрагменти з точки зору чинників комунікативного минулого, дійшли висновку, що – конфронтативний мовленнєвий жанр невдоволення є реактивним мовленнєвим жанром (термін Т. Шмельової). Оскільки він завжди використовується мовцем як реакція на інші види жанрів.

Нижче наведемо фрагмент, у якому мовленнєвий жанр невдоволення виступає як реакція на інформаційний мовленнєвий жанр:

Diyesiymişsin ki... ben fabrikamda babama bile güvenmem. Sen babamdan bile ilerisin. Nuh'a muha kulağasma diyesiymişsin...

'Dedikodu istemem Nuh! Senin hakkında ne düşündüğümü senin herkesten iyi bilmen gerek...' [9, с.174].

Ти сказав, що... я на своєму заводі, навіть, своєму татові не довіряю. Ти навіть пішов далі, і сказав не тільки про свого батька а й – не довіряй цьому Нуху...»

«Я не хочу чути ніяких пліток, Нух! Ти маєш краще за всіх знати, що я про тебе думаю...» Використовуючи мовленнєвий жанр невдоволення, адресант, як правило очікує перлокутивного ефекту у відповідь, тобто, як його висловлювання вплинуло на дії адресата. Зазвичай, такими очікуваннями є урахування адресатом побажань мовця, що може виражатися не тільки вербально але і конкретними невербальними діями.

Так, нижче наведемо фрагмент, у якому адресат відповідає невербально:

'Anne, anne kalk. Ablama bir şey oldu, kalk'...

Anne hala uyanamıyor:

'Ablama bir şey oldu diyorum anne, kalk bee!'

Anne zorla kendine gelebildi. Durumu kavrayınca da yatağından fırladı [9, с.251].

«Мамо, мамо вставай. З старшою сестрою щось трапилось, вставай...»

Мати все ще не могла прокинутись.

«З старшою сестрою щось трапилось, кажу тобі мамо, гей вставай!»

Мати з важкістю прийшла до тями. Зрозумівши що трапилось, підхопилась з ліжка.

Небажаним перлокутивним ефектом є використання таких фраз типу: «Хто ти такий?», «Що тобі до цього» тощо. Якщо вони мають місце в певній комунікативній ситуації, можна з певністю стверджувати про провал мовленнєвого жанру невдоволення.

Нижче наведемо приклад, у якому реалізується небажаний для адресанта перлокутивний ефект:

Ne için üst baş almazsın kendine de çekersin kafayı?' Murtaza ellerini arkasına koyarak sordu: 'Nerden gelip, gidersen nereye?'

Adam esnedi, sonra uykulu uykulu, 'Sana ne?' dedi.

'Banaa? Bana ha? Devletin memuruna? Bilirsiniz kimim ben?'

'Kim olursan ol!'

'Yaa... demek olayım her kim olursam?' [9, с. 23].

«Чому ти такий розхристаний, до того ж ще й так нализувся?» Муртаза завівши руки за спину запитав: «Звідки та куди ти йдеш?»

Чоловік позіхнув, потім мляво сказав: «Тобі що до цього?»

«Мені? Ба, мені? Державному службовцю. Та ти знаєш хто я такий?»

«Ким би ти не був, мені байдуже.»

Проведений аналіз мовленнєвих висловлювань невдоволення, з точки зору мовного втілення, дозволяє нам прийти до висновку, що вони, у більшості випадків, реалізуються за допомогою розповідних речень в теперішньому, рідше в минулому та майбутньому часі. Це пояснюється тим, що адресат висловлює своє негативне ставлення до певних дій адресанта, які відбуваються «тут» та «зараз». Але зустрічаються як питальні так і окличні речення. Наприклад:

'Hastaya iyi bakmıyor! Sevkinin istiyoruz. Fakülteye gönderesin istiyoruz!' [7, с. 32]

Він погано доглядає за хворим! Ми хочемо Севкіна. Ми просимо, відправте його на навчання.

Мовленнєвий жанр незадоволення, як правило, актуалізується у формі діалогу, в якому мовці можуть використовувати розмовно-знижену лексику:

- *'Aptal olma oğul' [12, с. 16].*

- *«Не будь дурнем, сину.*

Крім цього, в арсеналі мовної реалізації цього мовленнєвого жанру є:

а) питальні конструкції, які утворені за допомогою питального слова і питальної частки:

Kılıksız sertçe durdu: 'Ne var?'

- *Murtaza tepesi attı: 'Ne mi var?' [9, с. 15]*

Неохайно одягнений чоловік сердито зупинився: «Що таке?»

Муртаза розлютився: «Що таке?»

б) вигук «ulan» чи «abe» (гей), «ya» (ох) тощо:

- *'Ulan yapur kalkacak, cabuk ol! [11, с. 9]*

- *«Гей ти, давай швидше, пароплав має відправлятися!»*

г) риторичні запитання:

- *'Yalan mı söylüyorsun oğul?' diye çıktı Hacı Nine [12, с. 15].*

- *«Я що брешу, сину?» сварливо промовила Хаджи Ніне.*

д) конструкції з дієсловами-імперативами:

- *'Gel de inat etme. Bir kuma al' [12, с. 15].*

- *«Нуж-бо не пручайся. Візьми собі ще одну дружину.»*

г) арготичну лексику:

- *'Ağızın kokar leş gibi rakı?'*

- *'Kokabilir. Çektim kafayı...' [9, с. 23].*

- *«З твого рота тхне раки?»*

- *«Може тхнути. Я нализувся...»*

У межах цього конфронтативного жанру невдоволення мовець може звертати увагу адресата на свої проблеми через третіх осіб:

- *Murtaza'nın tüyleri diken diken, 'Haaayır', diye bağırdı. 'İstemem. Hiç bir devlet memuru etmez kabul rüşvet!' [9, с. 51].*

- *Муртаза прогрімів «Нііі. Я не хочу. Жодний державний службовець не погодиться взяти хабара!»*

Отже, мовленнєвий жанр невдоволення використовується мовцем для того, щоб змінити дії свого

опонента, які на його думку є недоцільними, показати своє негативне ставлення до подій тощо. Цей жанр, який є одним із найбільш вживаних конфронтативних жанрів, як правило, використовується мовцем з ви-

щим соціальним статусом та актуалізується широким набором мовних засобів, які прямо чи опосередковано вказують адресатові на те, що його дії є неприйнятними з точки зору адресанта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2009. – 376 с.
2. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров / М. М. Бахтин // Собр. Соч.: в 5 т. – М.: 1996. – Т.5: Работы 1940-х-начала 1960-х годов. – С. 159-206.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. Ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Дерпак О.В. Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / О.В. Дерпак; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 16 с. – укр.
5. Шмелева Т. В. Жанроведение? Генеристика? Генология? // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / Т. В. Шмелева. М.:2007 – С. 62 – 67.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов/ Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. М.: Рус. Яз., 1987. – 797 с.
7. Akçam Alper Doktor civarımı / Alper Akçam. – Ankara, Güldekini Yayınları, 2002. – 152 s.
8. Canan Tan En son yürekler ölür / Canan Tan. – İstanbul, Altın kitaplar, 2009. – 423 s.
9. Orhan Kemal Murtafaza / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2011. – 356 s.
10. Orhan Kemal Hanımın çiftliği / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2010. – 410 s.
11. Orhan Kemal Gurbet kuşları / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2007. – 372 s.
12. Sinan Akyüz Şafika & Feraye. /Akyüz Sinan – İstanbul, ALFA, 2013. – 536 s.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. Categories of communicative linguistics/ F. S. Batsevych – K.: Akademia, 2009. – 376 p.
2. Bakhtyn M. M. "The Problem of Speech Genres" / M. M. Bakhtyn //Collected works: in 5 volumes. – M.: 1996. – V.5: Articles 1940-1960 years. – С. 159-206.
3. Great Dictionary of Modern Ukrainian languages / Uklad. I holov. Red. V. T. Busel– K.; Irpin: VTF «Perun», 2004. – 1440 c.
4. Derpak O.V. Konfrontatyvni Speech Genres communicative and pragmatic aspects of language (based on Ukrainian , English and Polish): Abstract... kand. filol. nauk: 10.02.15 / O.V. Derpak ; Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. — K., 2005. — 16 s. — ukp.
5. Shmeleva T. V. Speech Genres? Generistika ? Genologiya // Anthology of speech genres : Casual communication / T. V. Shmeleva. M.:2007 – S. 62 – 67.
6. Ozhehov S. Y. Russian dictionary: Ok. 57 000 slov/ Pod red. chl.-korr. AN SSSR N. Yu. Shvedovoi. – 18-e yzd., stereotyp. M.: Rus. Yaz., 1987. – 797 s.
7. Akcham Alper Doktor zhivarımı / Alper Akcham. – Ankara, Güldekini Yayınları, 2002. – 152 s.
8. Canan Tan the latter heart stops / Canan Tan. – İstanbul, Altın kitaplar, 2009. – 423 s.
9. Orhan Kemal Murtafaza / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2011. – 356 s.
10. Orhan Kemal Farm ladies / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2010. – 410 s.
11. Orhan Kemal Migratory birds / Orhan Kemal. – İstanbul, Everest, 2007. – 372 s.
12. Sinan Akyuz Shafika & Feraye. /Akyuz Sinan – İstanbul, ALFA, 2013. – 536 s.

Semiotic features of the " dissatisfaction "speech genre

Nikitiuk T.

Abstract. The given article deals with the speech tactics of the dissatisfaction speech genre. Speech tactics and main characteristics of the genre characteristics determine the selection and use of lexical-semantic , grammatical , stylistic and syntactic tools and techniques in Turkish discourse.

Keywords: dissatisfaction speech genre; semiotic features; sender.

Семиотические особенности речевого жанра «недовольства»

Т. В. Никитюк

Аннотация. Данная статья посвящена семиотическим особенностям речевого жанра недовольства. Композиционные особенности и основные жанровые характеристики недовольства определяют отбор и употребление лексико-семантических, грамматических, стилистических и синтаксических приемов в турецкой речи.

Ключевые слова: языковой жанр недовольства; семиотические особенности; адресат; адресант.

Зіставлення основ Шекспірової гри слів в оригіналі та українських перекладах

О. З. Олексин

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: olia_olex@yahoo.com

Paper received 25.03.16; Revised 02.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті проведено контрастивний аналіз основ Шекспірової гри слів у тексті оригіналу та його перекладах. Увагу зосереджено на типових основах для гри слів: полісемії, омонімії, спільнокоренових лексемах, паронімії, синонімії, антонімії, малапропізмах. Розглянуто їхні конвергентні та дивергентні риси, які зумовлені типологічними відмінностями англійської та української мов. Виявлено вплив дивергентних ознак основ гри слів на використання певного перекладацького методу чи трансформації при відтворенні цього риторичного звороту українською мовою.

Ключові слова: контрастивний аналіз, дивергентні риси, конвергентні риси, Шекспірова гра слів, основи гри слів, переклад.

Вступ. Твори В. Шекспіра, які не втрачають своєї актуальності, вже не одне століття є об'єктом вивчення багатьох науковців. Виник навіть окремий напрям дослідження – шекспірознавство, що поєднує напрацювання з різних галузей, серед яких і перекладознавство. П'єси драматурга привертають увагу не тільки своєю високою літературно-естетичною та культурною вартістю, а й ідіостилем автора, який поєднує у собі численні мовні засоби, серед яких чільне місце займає гра слів. Аналіз різножанрових драматичних творів показує, що використання гри слів характерне як для комедій, так і для трагедій та історичних хронік. Гра слів – це гра, якою в епоху королеви Єлизавети цікавилися серйозно. Для сучасників драматурга гра слів була авторитетним засобом красномовства, оскільки її можна було знайти у Біблії, церковних проповідях, творах античних авторів, тому сама епоха та освіта вплинули на те, що В. Шекспіру судилося “грати словами” [12, с. 9]. Англійська мова та її можливість у той період слугували “захопленням для людей з уявою” [11, с. 8].

За визначенням О. Тараненка: “гра слів – це спеціальне використання звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтується на зіставленні й переосмисленні, обіграванні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями” [5, с. 37]. Відтворення Шекспірової гри слів в українських перекладах складається з кількох етапів – її ідентифікації та інтерпретації у тексті оригіналу (на відміну від багатьох інших мовних засобів, які експліцитні у тексті і не потребують додаткових зусиль, щоб їх віднайти, гра слів може бути прихованою від сучасного читача) та власне перекладу, що є результатом інтерпретативних можливостей перекладача. Головні труднощі перекладу гри слів полягають у значних відмінностях її основ в англійській та українській мовах, звідси впливає важливість проведення їхнього контрастивного аналізу.

Аналіз попередніх досліджень. Шекспірова гра слів в англо-українській площині ще не була предметом окремої контрастивної розвідки. Із цього випливає актуальність роботи та мета дослідження, яка полягає у зіставленні основ Шекспірової гри слів в оригіналі та українських перекладах. Матеріалом слугують комедія “The Taming of the Shrew”, трагедія

“Romeo and Juliet” та історична хроніка “Henry IV” та їхні українські переклади, виконані П. Кулішем, І. Кочергою, Ю. Лісняком, І. Стешенко, В. Мисиком, А. Гозенпудом, І. Костецьким, Д. Паламарчуком та Т. Осьмачкою. При розгляді мовних засобів, за допомогою яких будується гра слів, використовуємо праці М. Кочергана [3], О. Пономаріва [4], І. Арнольд [1]. Основні методи дослідження включають контрастивний аналіз, перекладознавчий аналіз, аналіз словникових дефініцій та процедуру кількісних підрахунків. У цій роботі зіставлення основ гри слів англійської та української мов, яке допомагає виявити її конвергентні та дивергентні риси, має практичний характер. Його результати мають важливе значення при аналізі оригіналу та перекладів адже вони допомагають пояснити використання певного перекладацького методу чи трансформації при відтворенні цього риторичного звороту у цільовому тексті.

Виклад основного матеріалу. Існування конвергентних рис зумовлено подібністю природи цього мовного явища. Так, у зіставляваних мовах гра слів – це риторичний зворот, який, виконуючи низку важливих функцій, є потужним виражальним засобом твору. В обох мовах він будується на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях. При його створенні використовуються частини слів, слова, вільні, усталені словосполучення та фразеологізми. Спільними є також найпоширеніші основи гри слів, а саме полісемія, омонімія, спільнокореневі лексеми, паронімія, синонімія, антонімія, малапропізми. Дивергентні риси гри слів зумовлені типологічною відмінністю англійської та української мов, адже аналітичність чи синтетичність мови впливає на особливості побудови цього риторичного звороту та різну частотність його видів. Розгляд основи гри слів посідає важливе місце у процесі перекладацького аналізу відтворення цього мовного явища українською мовою, саме тому ми обрали її об'єктом контрастивного дослідження.

Полісемія – це універсальне мовне явище, яке, однак, реалізується по-різному в англійській та українській мовах. М. Кочерган, опираючись на класифікацію В. Гака, описує типові відмінності реалізації цього явища у різних мовах. Так, спільні закономірності перенесення слів на інші значення мають різну сферу використання, також по-різному використовуються закономірності регулярної полісемії, тобто багатозначності, яка охоплює слова одного лексико-

семантичного поля. У зіставлюваних мовах не збігаються групи слів і окремі слова в межах лексико-семантичних об'єднань, які вживаються у переносних значеннях, а також відрізняються переносні значення слів-відповідників. Дослідник зазначає, що “кожна мова відзначається оригінальністю в характері лексичних переносів, що є відображенням своєрідного способу пізнання навколишнього світу” [3, с. 315]. Гра слів на основі полісемії вживається в обох мовах, але в англійській вона значно поширеніша завдяки великій кількості односкладових та кореневих слів. У процесі розвитку англійської мови, спрощення граматичного рівня компенсувалося ускладненням семантичного, а тому переважна більшість англійських лексем не просто двозначна, а багатозначна. За даними І. Арнольд, перша тисяча найуживаніших англійських слів має 25 тисяч значень, а середня кількість значень для кожного з цих слів – 25 [1, с. 51]. Це дозволяє створити гру слів не лише на обігруванні прямого та переносного значення, а вибудувати різні семантичні площини з їх одночасною актуалізацією, приміром: *PRINCE HENRY: I could be sad, and sad indeed too* [14, с. 208]. За допомогою лексики *sad* (1) *sorry, sorrowful*; 2) *grave, serious* [13, Т. 2, с. 997]) автор моделює два контексти: принц Генріх, який проводить свій час у розвагах із сумнівною компанією, може не тільки сумувати через батькову хворобу, а й бути серйозним, як личить спадкоємцеві трону. У перекладах Д. Паламарчука та Т. Осьмачки збережено лише одне значення висловлювання: *ПРИНЦ ГЕНРІХ: що сумую і то сумую по-справжньому* [9, с. 277]; *ПРИНЦ ГЕНРІ: що я можу бути і сумним. І то по-справжньому сумним* [10, с. 354]. Полісемантична гра слів з повтором та без повтору компонентів – притаманна саме англійській мові. Це підтверджує аналіз Шекспірових творів, які слугують матеріалом нашого дослідження. Так, на цій основі створено 21 (35 %) гру слів у комедії “The Taming of the Shrew”, 50 (44 %) випадків гри слів у трагедії “Romeo and Juliet” та 95 (53 %) прикладів в історичній хроніці “Henry IV”.

Серед найчастотніших основ гри слів в англійській та українській мовах – спільнокореневі лексеми. Конвергентною рисою є використання дериватів як продуктивного засобу творення цього риторичного звороту в обох мовах. Найпоширенішим типом морфологічного способу словотворення у зіставлюваних мовах є афіксальний, який поділяється на суфіксальний, префіксальний і префіксально-суфіксальний. Дивергентною рисою є різний дериваційний потенціал слів-відповідників. У морфологічному словотворі англійської мови частка вільних кореневих морфем набагато вища за частку вільних морфем в українській. Англійська деривація – частіше це чисто префіксальне або чисто суфіксальне утворення, в той час як в українській – це префіксально-суфіксальні утворення [2, с. 36], наприклад: *WIDOW: He that is giddy thinks the world turns round.* // *PETRUCHIO: Roundly replied* [14, с. 134] – *ВДОВА: Як голова йде обертом у кого, / Йому здається – крутиться весь світ.* // *ПЕТРУЧЧО: Ну, викрутилась!* [6, с. 143]. В українській мові, на відміну від англійської, система афіксів багатша, зокрема поширеними є суфікси суб'єктивної оцінки:

демінутивні суфікси та суфікси згрубілості, які характерні не тільки для іменників, а й для прикметників та інфінітивів: *А тебе давненько там не помічають, бо твою голландську білизну поглинули твої голопуцьки* [9, с. 277]; *Мов олово важке чи річ якась, / Важка сама собою, покотилась [...]* // *Важений поштовх бігти* [10, с. 329]. Для побудови гри слів в обох мовах використовується зворотний словотвір, який у творах Шекспіра представлено розчленуванням основ складного слова. Цей спосіб характерніший для англійської мови, приміром: *BAPTISTA: You are welcome, sir.* // *PETRUCHIO: And yet I come not well* [14, с. 128] – *БАПТИСТА: От гарно, що приїхали.* // *ПЕТРУЧЧО: Та сам я / Негарний, правда?* [6, с. 111].

Явища синонімії та антонімії часто слугують основами гри слів у зіставлюваних мовах. Конвергентною рисою є використання семантичних та стилістичних синонімів, а також однокореневих (дериватних) та різнокореневих (семантичних) антонімів. Проте мови відрізняються складом синонімічних та антонімічних рядів, сферою вживання, семантичними та стилістичними відтінками, наприклад: *MONTAGUE: Away from light steals home my heavy son* [14, с. 169] – *МОНТЕККІ: Мій син сумний тікає від проміння* [8, с. 318]. Улюблені Шекспірові полісемантичні слова-антоніми *light-heavy* відповідають принаймні чотирьом українським лексемам: *світлий, легкий, сумний, важкий* [13, Т. 1, с. 650; с. 528].

Будується гра слів і на омонімії. О. Пономарів зазначає, що “в омонімії майстрів слова приваблює суперечність між формою і змістом – адже це слова однакові (звучанням) і водночас різні (значенням). [...] Вони увиразнюють думку, а часом надають мовленню іронічного, гумористичного чи сатиричного забарвлення” [4, с. 49]. Омонімія є універсальним явищем, однак її питома вага в зіставлюваних мовах неоднакова. Так, в англійській мові вона значно поширеніша, ніж в українській. Це зумовлено особливостями фонетичної і граматичної будови мови: де слова короткі й де поширене явище конверсії, там більше омонімів. В українській мові у порівнянні з англійською зовсім небагато омофонів. Суміжним із омонімією є явище омографії. Оскільки в основі диференціації українських омографів у мовленні лежить наголос, то в українській мові немає односкладових омографів, яких багато в англійській. Українські омографи належать до однієї й тієї самої частини мови, а в англійській до різних [3, с. 321]. Це призводить до того, що англійські омоніми майже неможливо відтворити за допомогою омонімів із подібним значенням в українській мові. Так, у трьох проаналізованих творах із 33 прикладів гри слів на основі омонімії у перекладі основу збережено лише у 2 випадках. Окрім того, Д. Парамарчук та В. Мисик змушені змінити вид омонімії та використати замість омофонів омографи із графічним наголосом на одній чи обох лексемах: *CHIEF JUSTICE: For what sum?* // *HOSTESS: It is more than for some, my lord; it is for all, all I have* [14, с. 279]. – *ВЕРХОВНИЙ СУДДЯ: На яку суму?* // *ХАЗЯЙКА: Того, мілорде, ні в яку суму не вбгати* [9, с. 273]; *ROMEO: You have dancing shoes with nimble soles; I have a soul of lead* [14, с. 171]. – *РОМЕО: у вас взуття танечне й хода туга. А в мене в серці туга* [7, № 9, с. 16].

Продуктивною основою для творення гри слів у зіставлених мовах є паронімія. Гра слів на основі цього мовного явища має чи не найбільше конвергентних рис, адже активно використовується в обох мовах. О. Пономарів вважає, що в українській мові “паронімія для створення каламбурів виявляється набагато придатнішою, ніж омонімія, оскільки близькість звучання, а не точний звуковий збіг дає більші можливості для змалювання відповідних ситуацій. У паронімів ширші можливості асоціативних зв'язків. Одна із стилістичних функцій паронімів – семантичне переключення. Звукова близькість значеннєвовідмінних слів дає можливість розширити політ думки, змалювати яскравішу картину, насичену образами. Паронімія забезпечує музичність фрази” [Пономарів, с. 52], як от: *TRANIO: Let's be no stoics, nor stocks* [14, с. 121]. – *ТРАНЬІО: все ж не будьмо / Як стоїки чи стояки дубові* [6, с. 79]; *VINCENTIO: 'Tis a good hearing, when children are toward*. // *LUCENTIO: But a harsh hearing, when women are forward* [14, с. 135]. – *ВІНЧЕНЦО: Як любо нам, коли дитина чемна! // ЛЮЧЕНЦО: Зате дружина з норвом – нікчемна* [6, с. 148]; *CHIEF JUSTICE: should have his effect of gravity*. // *FALSTAFF: His effect of gravity, gravity, gravity* [14, с. 277]. – *ВЕРХОВНИЙ СУДДЯ: мусив би додавати вам поваги*. // *ФАЛЬСТАФ: Еге-ж: ваги, ваги, ваги* [9, с. 265]. – *ВЕРХОВНИЙ СУДДЯ: повинно б гідне обличчя вбачати*. // *ФАЛСТАФ: гідне обличчя не вбачають, а вмачають* [10, с. 338]. Слова-пароніми слугують джерелом малапропізмів, неправильно вживаних слів, що створюють гумористичний ефект та виступають засобом характеристики персонажів у творах В. Шекспіра, наприклад (у круглих дужках подано правильну лексему): *HOSTESS: and he's*

indited (invited) to dinner. [...] let him be brought in to his answer [14, с. 279]. – *ХАЗЯЙКА: А по тому цілювсья обідати в корчмі. [...] притягніть його до відповідності* (відповідальності) [9, с. 272]. – *ХАЗЯЙКА: І ще наймиреніший був поснідати. [...] нехай його притягнуть до відповідальності* [10, с. 347]; *HOSTESS: you are in an excellent good temporality* (temper/temperality): your *pulsidge* (puls) beats as *extraordinarily* (ordinarily) as heart would desire, [...] and that's a marvelous searching wine, and it *perfumes* (perfuses) the blood ere one can say. [...] How do you now? [14, с. 281]. – *ХАЗЯЙКА: тутки найліпша температура. Пульзик ваш б'ється, що краще й не бажати. [...] А винце ж нівроку проймає та пахує. [...] Ну, то як ви почуваетесь?* [9, с. 284]. – *ХАЗЯЙКА: Ось тут, серденько, найкраща тімпература, їйбо. Ходіть, ваш пульси б'ється, як ліпше й не бажати. [...] А вино ж таки чудове, чи не так? [...] А що вже запахує! А кров ворухить [...]. Ну, то як ви чувствуетесь?* [10, с. 363].

Висновки. Гра слів в англійській та українській мовах має низку спільних та відмінних рис, особливо у площині основ, які використовуються для її побудови. В. Шекспір творить гру слів за допомогою полісемії, спільнокореневих лексем, синонімів, антонімів, омонімів та паронімів. В оригіналі та перекладі Шекспірова гра слів будується на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях з використанням частин слів, слів, словосполучень та фразеологізмів. Дивергентні риси гри слів зумовлені типологічними відмінностями англійської та української мов. Найбільше таких дивергентних рис знаходимо в омонімічній та полісемантичній грі слів, що, за нашими спостереженнями, впливає на її відтворення у перекладі і вимагає значних творчих зусиль перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – 3-е изд., перераб. и доп. / И.В. Арнольд. – М. : Высш. Шк., 1986. – 295 с.
2. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 248 с.
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : Підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : Підручник. – 3-тє вид. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
5. Тараненко О. Гра слів / О. Тараненко // Культура слова. – 1997. – Вип. 50. – С. 37–41.
6. Шекспір В. Приборкання норовливої / В. Шекспір ; пер. з англ. Ю. Лісняка // Шекспір В. Твори : У 6 т. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 2. – С. 67–148.
7. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / У. Шекспір ; пер. з англ. В. Мисика // Пропор. – № 9-10. – 1986. – С. 3–41; С. 8–55.
8. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / В. Шекспір ; пер. І. Стещенко // Шекспір В. Твори : У 6 т. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 2. – С. 311–413.
9. Шекспір В. Генріх IV / В. Шекспір ; пер. Д. Паламарчука // Шекспір В. Твори : У 6 т. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 3. – С. 162–348.
10. Шекспір В. Трагедія Макбета. Король Генрі IV / В. Шекспір ; пер. з англ. Т. Осьмачки. – Мюнхен : Видання “На горі”. Сер. “Світовий театр”, 1961. – С. 446 с.
11. Evans B. I. The Language of Shakespeare's Plays / B. I. Evans. – Abingdon : Routledge, 2005. – 190 p.
12. Mahood M. M. Shakespeare's Wordplay / M. M. Mahood. – London, New York : Methuen, 1957. – 192 p.
13. Schmidt A. Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary. In 2 Volumes / A. Schmidt. – New York : Dover Publications, Inc., 1971. – Vol.1 – 772 p. Vol. 2 – 740 p.
14. Shakespeare W. The Complete Works / W. Shakespeare. – New Lanark : Geddes & Grosset, 2002. – 751 p.

REFERENCES

1. Arnold I. V. Lexicology of the modern English language : A textbook for universities and faculties of foreign languages. – 3-edition / I. V. Arnold. – Moscow : Vysshaya shkola, 1986. – 295 p.
2. Verba L. H. Comparative lexicology of the English and Ukrainian languages / L. H. Verba. – Vinnytsia : Nova knyha, 2008. – 248 p.
3. Kocherhan M. P. The basics of contrastive linguistics : Textbook / M. P. Kocherhan. – K. : Publishing center “Akademia”, 2006. – 424 p.
4. Ponomariv O. D. Stylistics of the modern Ukrainian language : Textbook. – 3-rd edition. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2000. – 248 p.
5. Taranenko O. Wordplay / O. Taranenko // Word culture. – 1997. – Vol. 50. – P. 37–41.

6. Shakespeare W. The taming of the Shrew / W. Shakespeare ; transl. by Yu. Lisniak // Shakespeare W. Works : In 6 vol. – Kyiv : Dnipro, 1985. – Vol. 2. – P. 67–148.
7. Shakespeare W. Romeo and Juliet / W. Shakespeare ; transl. by V. Mysyk // Flag. – № 9-10. – 1986. – P. 3–41; P. 8–55.
8. Shakespeare W. Romeo and Juliet / W. Shakespeare ; transl. by I. Steshenko // Shakespeare W. Works : In 6 vol. – Kyiv : Dnipro, 1985. – T. 2. – C. 311–413.
9. Shakespeare W. Henry IV / W. Shakespeare; transl. by D. Palamarchuk // Shakespeare W. Works : In 6 vol. – Kyiv : Dnipro, 1985. – Vol. 3. – P. 162–348.
10. Shakespeare W. Macbeth tragedy. King Henry IV / W. Shakespeare ; transl. by T. Osmachka. – Munich : Publishing house “Na hori”, 1961. – 446 p.
11. Evans B. I. The Language of Shakespeare’s Plays / B. I. Evans. – Abingdon : Routledge, 2005. – 190 p.
12. Mahood M. M. Shakespeare’s Wordplay / M. M. Mahood. – London, New York : Methuen, 1957. – 192 p.
13. Shakespeare W. The Complete Works / W. Shakespeare. – New Lanark : Geddes & Grosset, 2002. – 751 p.
14. Schmidt A. Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary. In 2 Volumes / A. Schmidt. – New York : Dover Publications, Inc., 1971. – Vol.1 – 772 p. Vol. 2 – 740 p.

Contrasting Shakespeare’s wordplay bases in the original and its Ukrainian translations

Oleksyn O.

Abstract. The article includes contrastive analysis of Shakespeare’s wordplay bases in the original text and its translations. It particularly focuses on typical bases of wordplay such as polysemi, homonymy, cognate words, paronyms, synonyms, antonyms, malapropisms. The article discusses convergent and divergent features which are stipulated by typological differences of the English and Ukrainian languages. It also explains the influence of wordplay divergent features on the use of a certain translation method or transformation in the process of rendering this rhetorical figure into the Ukrainian language.

Keywords: *contrastive analysis, divergent features, convergent features, Shakespeare’s wordplay, wordplay bases, translation.*

Сопоставление основ игры слов Шекспира в оригинале и украинских переводах

О. З. Олексин

Аннотация. В статье проведен контрастивный анализ основ игры слов Шекспира в тексте оригинала и его переводах. В центре внимания – основы игры слов: полисемия, омонимия, однокоренные лексемы, паронимия, синонимия, антонимия, малапропизмы. Рассмотрены их конвергентные и дивергентные черты, которые обусловлены типологическими различиями английского и украинского языка. Раскрыто влияние дивергентных черт основ игры слов на использование определенного метода или трансформации при воспроизведении этого риторического оборота в украинских переводах.

Ключевые слова: *контрастивный анализ, дивергентные черты, конвергентные черты, игра слов Шекспира, основы игры слов, перевод.*

Моделювання когнітивної карти матримоніального конфліктного художнього дискурсу

І. М. Осовська, А. М. Гуцол

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Paper received 03.04.16; Revised 10.04.16; Accepted for publication 15.04.16.

Анотація. Досліджується концептуальна система матримоніального конфліктного художнього дискурсу, а саме системні зв'язки між концептами, наявність та характер яких є специфічними характеристиками концептуальної системи дискурсу певного типу. Такі зв'язки можуть бути статистично сильними, середніми та слабкими, а їх сукупність вибудовує унікальну когнітивну карту матримоніального конфліктного дискурсу. У статті розглядаються сильні міжконцептуальні зв'язки.

Ключові слова: когнітивна карта, міжконцептуальні зв'язки, матримоніальний конфліктний дискурс, кореляційний аналіз.

З огляду на динамічний розвиток антропоцентричної парадигми особливості сучасного мовознавства полягає у підвищеній увазі до прагматичних та динамічних аспектів мови у їх зіставленні із людиною, її мисленням, культурою та свідомістю. Саме тому одним із напрямів досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є аналіз комунікативних функцій концептів, їх динамічних особливостей у дискурсі, в тому числі і матримоніальному, який презентує спілкування між комунікантами зі статусно-рольовими конфігураціями чоловіка та дружини.

Сфера діяльності людини відбивається в її мовних іпостасях, що корелює із когнітивними механізмами у вигляді складної системи концептів та їх взаємозв'язків, сукупність яких утворює концептосистему. Одним із **актуальних** питань в галузі сучасної концептології є саме дослідження таких концептосистем дискурсів (у нашому випадку матримоніального конфліктного художнього дискурсу – МКХД), визначення міжконцептуальних зв'язків та реконструювання його когнітивної карти – навігаційного когнітивного механізму обробки, збереження та використання інформації про оточуюче середовище, рухливу парадигму моделей та інформаційних архівів, здатну змінюватися, поповнюватися й ускладнюватися при взаємодії із дійсністю.

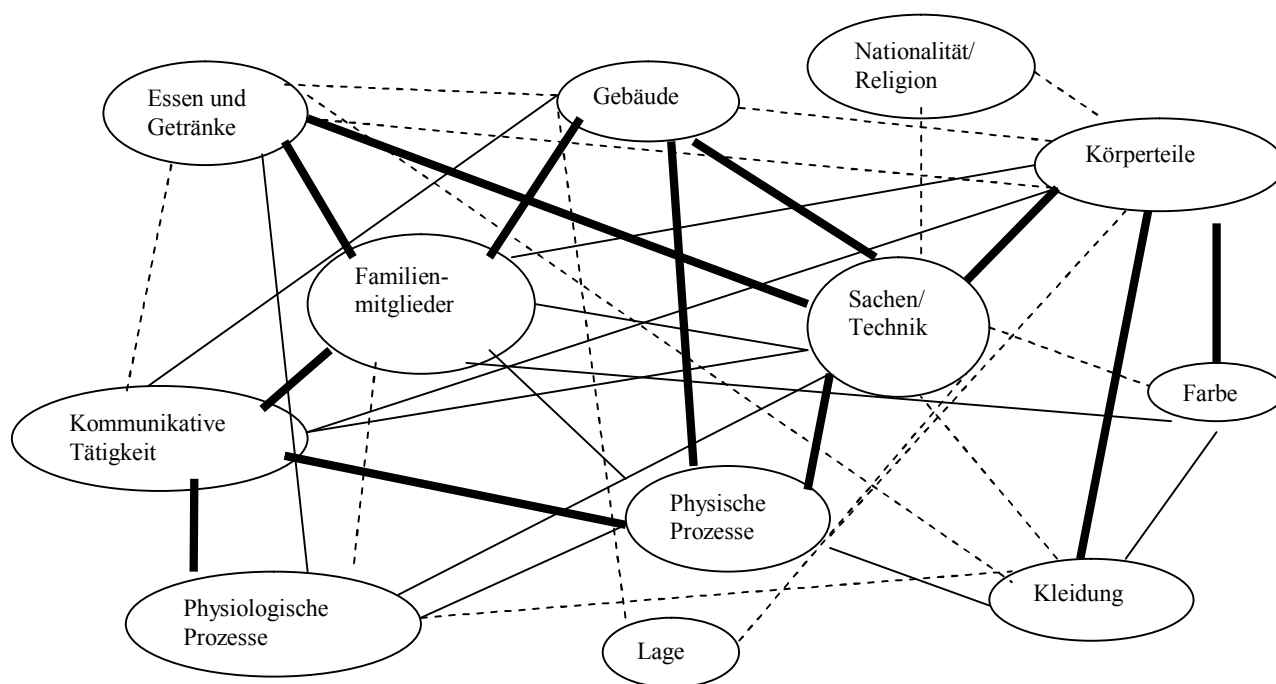
Питання типології зв'язків в межах системи концептів певного дискурсу цікавило багатьох вчених (В. Б. Гольдберг, Ю. М. Караулов, М. В. Нікітін, З. Д. Попова та Й. А. Стернін, А. М. Приходько, О. С. Путій, Ю. С. Степанов та ін.), кожен з яких, досліджуючи певний тип дискурсу чи окрему структуру репрезентації знання, пропонував свою типологію міжконцептуальних зв'язків. Адекватним для нашої розвідки вважаємо виокремлення відношень перетину (імплікації), координації, слідування та каузативу, що найбільш органічно передає палітру міжконцептуальних зв'язків в основі когнітивної карти дискурсу.

Мета статті полягає у дослідженні концептосистеми МКХД та втілюється у **завданнях**: 1) здійснити статистичний аналіз вербалізаторів концептів у МКХД; 2) виявити системні зв'язки між концептами; 3) сформувати когнітивну карту МКХД; 4) описати статистично сильні концептуальні зв'язки. **Матеріалом дослідження** слугували 1000 конфліктно забарвлених діалогів, взятих із сценаріїв сучасних німецькомовних фільмів.

Фіксуєючи складові конкретного сегмента картини світу в ментальному просторі мовця, когнітивна карта репрезентує їх ієрархію, взаємодію та принципи організації на рівні когніції. Таке картування / мапування відображає певні базові знання комуніканта про той чи інший феномен у його свідомості, забезпечуючи продукування та сприйняття інформації. Говорячи про концептосистему дискурсу, вважаємо, що відношення між автохтонами (ключовими дискурсотвірними концептами) настільки ж реальні, наскільки реальні і самі компоненти концептосистеми.

Процедура дослідження концептосистеми МКХД полягала у виокремленні та подальшій категоризації за поняттєвою ознакою усіх концептів. Для встановлення значущості цих концептів та їх ролі в межах МКХД застосовувався критерій χ^2 , величина якого дала змогу визначити 860 автохтонів МКХД. Наступним кроком є фіксування наявності та ступеня сили міжконцептуальних зв'язків.

Як правило, для виявлення ступені близькості концептів за основу береться регулярність концептуальних зв'язків, тобто їх частотність [2; 3; 4 та ін.]. Вважаємо, що встановлення зв'язків та визначення їх сили потребує застосування надійніших та більш перевірених методів, а саме методів статистичного аналізу, що дозволяють звести суб'єктивність дослідження до мінімуму. Для цього використовуємо кореляційний аналіз, згідно з яким чим ближче величина кореляції наближається до 1, тим тісніші зв'язки між досліджуваними елементами [1, с. 151]. Застосування кореляційного аналізу уможливило встановити наявність та визначити ступінь сили зв'язку між досліджуваними величинами, а саме автохтонами МКХД. При $df=9$ мінімально значущий коефіцієнт кореляції рівний 0,60 ($P=0,05$) та 0,74 ($P=0,01$). Таким чином, усі емпіричні дані, які є вищі за 0,74, характеризують статистично сильні зв'язки; величини розташовані між 0,60 і 0,74 – середні зв'язки; а результати нижчі за 0,60 – низькі зв'язки. Схематичне зображення даних представляє взаємозв'язки автохтонів МКХД, де жирною лінією позначаються сильні, звичайною – середні, а пунктирною – слабкі зв'язки, які, однак, наближаються до середніх. Детальніший розгляд когнітивної карти художнього МКД ґрунтується не лише на встановленні наявності та визначенні ступені близькості міжконцептуальних зв'язків на тлі когнітивного простору дискурсу, але й сфокусуванні уваги власне на виді такого зв'язку: каузативу, координації, перетину

Мал. 1. Когнітивна карта художнього МКД

або слідування.

Зокрема, статистично сильними зв'язками у свідомості німця поєднані між собою концепти FAMILIENMITGLIEDER – ESSEN UND GETRÄNKE, засвідчуючи, що їжа та, власне, процеси її приготування та споживання є одним із об'єднуючих моментів для пари / подружжя, будучи одним із стрижнів спільного побуту. Приналежність до сімейної спільноти вимагає від її членів виконання певних обов'язків, особливо це стосується батьків, які відповідають не лише за емоційний, матеріальний чи духовний добробут сім'ї, але й, у першу чергу, за своїх дітей. Невиконання таких обов'язків одним із батьків викликає обурення в іншого, що проілюстровано в наступному прикладі у вигляді слідування концептів: „Umschläge sollst du ihr machen! Und einen Tee. Und was eine ordentliche Mutter in so einem Fall eben tut!” (Ch. Nöstlinger, S. 118). Такий же зв'язок концептуального слідування спостерігається в наступній ситуації: „Außerdem bin ich gar nicht allein! Tante Trautschn ist hier, wir trinken Kaffee und essen Kekse. Es sind noch genügend für euch übrig!” (H. Lind, S. 171). Зв'язок концептуальної координації продемонстрований в ситуації опису новонародженого маляти, в якому зазначається подібність його запаху до молока: „Babys sind rosa, weich und süß, genau wie du. Und ein bißchen nach saurer Milch riechst du auch, mein großes, rundes Baby” (K. Lange-Müller, S. 83). Не залишається поза увагою, особливо з боку чоловіків, і питання таланту куховарити дружини або, як представлено в прикладі, матері: „Der Mohnstrudel von deiner Mama würde mich zu sehr in Versuchung führen. Und der Schweinsbraten auch. Und sie zwingt einen ja direkt zum Essen!” (Ch. Nöstlinger, S. 56). Як засвідчує матеріал дослідження, концепти FAMILIENMITGLIEDER та ESSEN UND GETRÄNKE реалізуються у різних типах дискурсивних актів: нонконформатив, акузатив,

дидактик.

Усі члени сім'ї є, перш за все, соціальними особами, які мешкають, працюють та відпочивають у різних будівлях чи приміщеннях, що знаходить своє підтвердження у виявленні статистично значущого зв'язку між концептами FAMILIENMITGLIEDER – GEBÄUDE. Очевидно, що найважливішою будівлею для членів родини є будинок, у якому вони мешкають, адже він є локацією усіх подій, спілкування, святкування, сварок та ін. Фіксуємо у цій парі міжконцептуальний зв'язок слідування: „Wir haben daheim ein großes Haus und einen riesigen Garten. Das ist eine ideale Umgebung für ein Kind” (M. Keyers, S. 384); „Du lässt es dir also gutgehen, allein mit DEINEM Sohn, in einem schönen warmen Haus mit Garten und Garage, in der guten Luft!” (P. Handke, S. 75); „Um diese Zeit geht meine Tochter nicht mehr aus dem Haus!” (Ch. Nöstlinger, S. 172). Значущими у матримоніальному контексті будівлями, окрім домівки, є й школа („Hoffentlich kommen wir heim, bevor Mädi (die Tochter) von der Schule kommt” (Ch. Nöstlinger, S. 55)) та дитячий садочок („Wo sind unsere Kinder? Der Große ist im Kindergarten, und der Kleine ist bei einer Nachbarin” (H. Lind, S. 12)). Основною формою репрезентації цього міжконцептного зв'язку є акузатив (звинувачення, докір, обурення тощо).

Релевантними зв'язками поєднані між собою концепти FAMILIENMITGLIEDER – KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT, що стало очевидним та досить очікуваним фактом з огляду на те, що власне сімейна комунікація, а саме її матримоніальний підтип, і є предметом дослідження. Спілкування між членами сім'ї та про них має системний характер, спричинений спільним проживанням останніх. Фактичний матеріал засвідчує наявність виключно зв'язку перетину цих концептів у художньому МКД: „Jetzt fang nur nicht an, von dem Kind zu reden” (P. Handke, S. 35), де

предметом обговорення є дитина. Схожа ситуація спостерігається і в наступному прикладі: „..., dass mein gutes Kind ein Problem hat! Über Probleme soll man reden!“ (H. Mankell, S. 464). Спробу налагодити відносини із сестрою та розпочати кооперативне спілкування продемонстровано в таких ситуаціях: „Sag es doch deiner lieben Schwester, sonst redet deine liebe Schwester eine Woche lang kein Wort mit dir!“ (Ch. Mecker, S. 122); „Du streitest dich zuviel mit deiner Schwester. Ihr beide müsst für eine Weile getrennt werden“ (I. Dische, S. 244). Джерелом конфронтації може бути і рідня, зокрема мати одного із партнерів: „Aufhören, sofort aufhören! Ich will nicht, dass du mit meiner Mama so blöd streitest!“ (Z. Shalev, S. 444); „Und was hat deine Mama wegen uns gesagt?“ (M. Walser, S. 296). Досить складним та неприємним є питання інтимного характеру подружжя, а саме підозра щодо зради одного з них: „Sag doch die Wahrheit. ... Du kannst es mir doch sagen. Sie ist ja deine neue Frau!“ (S. Fröhlich, S. 175). Репрезентація такого тандему концептів здійснюється на тлі дискурсивних актів акузатив та дидактик.

Сильний кореляційний зв'язок фіксується у парі KÖRPERTEILE – KLEIDUNG, засвідчуючи залежність між предметами одягу та частинами тіла. Одяг та аксесуари відіграють важливу роль як для кожної людини окремо, так і для певних груп людей, у тому числі й сім'ї. Як засвідчує матеріал, особлива увага фокусується на тому, щоб зовнішній вигляд мав підтримку у партнера та відповідав його смакам: „Vom karierten Rock hab ich vier Karo breit eingenäht! – Das sind ja sechs Zentimeter! – Sieben! Und um den Busen herum sind es minus neun und um die Taille minus vier. Die ist am hartnäckigsten!“ (Ch. Nöstlinger, S. 101). Наявність концептуального зв'язку слідування помічено і в наступних прикладах: „Die Haare haben ihr im Gesicht geklebt und das Kleid und alles war ganz nass“ (A. Geiger, S. 70); „Ihre Schuhe sind auch nicht geputzt. Aber wenigstens blond sind Sie. Haben Sie vielleicht auch noch blaue Augen?“ (P. Handke, S. 117); „..., weil er den Alex wegen der langen Haare und der runden Nickelbrille nicht hat leiden können. Und wer die Menschen nach solchen Äußerlichkeiten beurteilt, der ist ungerecht!“ (A. Schrobdsdorf, S. 88). Серед матеріалу дослідження спостерігається низка ситуацій інтимного характеру: „Florian nahm seine Hände von Gretchen Schultern und steckte sie in die Hosentaschen“ (Ch. Nöstlinger, S. 87); „Er schob seine Hand unter mein Kleid, auf mein Bein. Hier, auf den Schenkel“ (I. Dische, S. 182); „Er küsste ihre Brüste, zog seine Jeans aus, und Franka schlang Arme und Beine um ihn“ (E. Heidenreich, S. 175). З-поміж видів дискурсивних актів для цієї пари концептів притаманні вимога (оффератив), повчання (дидактик) та претензія (акузатив).

Сильними статистичними зв'язками пов'язаний між собою концептуальний тандем KÖRPERTEILE – SACHEN / TECHNIK, що характеризує певну взаємозалежність між речами та технікою, які оточують людину і, фактично, створені для її блага з одного боку, та частинами тіла, за допомогою яких людина фізично здатна користуватись ними – з іншого. Підтвердження цього знаходимо на тлі фактичного матеріалу художнього МКД у вигляді акузатива та

дидактива, наприклад: „Er nahm ein paar Bücher in die Hand“ (P. Handke, S. 74). Як видно із наведеного прикладу, тут має місце зв'язок перетину концептів, що втілюється в життя і в наступних ситуаціях: „Gretchen schlug mit der flachen Hand auf den Schreib-tisch, dass ein paar Federn durch die Luft wirbelten“ (Ch. Nöstlinger, S. 150); „Am peinlichsten wird es sein, mit offenem Mund auf dem Totenbett zu liegen“ (P. Handke, S. 86). Таке концептуальне поєднання може втілювати і причинно-наслідковий, каузативний характер, який простежується у наступному прикладі: „Vergiss bitte nicht, dass auf deiner Kraftfahrzeugs-steuerkarte die Steuermarken für den letzten und diesen Monat noch nicht geklebt sind. Seine Augen wurden wieder groß“ (A. Geiger, S. 31).

Концептуальний патерн KÖRPERTEILE – FARBE характеризується релевантними взаємозв'язками, що знаходить своє підтвердження на тлі результатів дослідження. Тіло людини і його частини мають від природи певний колір, який може змінюватися на тлі низки факторів, наприклад: „Dann ist sie ganz rot im Gesicht geworden und ...“ (Ch. Mecker, S. S. 82). В усіх зафіксованих прикладах спостерігаємо перетин цих концептів, що пояснюється особливістю лексичної вербалізації концептів, а саме поєднання прикметника з іменником, які характеризують один з аспектів конфліктної комунікативної ситуації: „Er wurde ziemlich rosarot im Gesicht und seine Ohren färbten sich brandrot“ (Ch. Nöstlinger, S. 89). Характерним є і опис зовнішнього вигляду індивідуума з метою викликати певну реакцію: „Sie haben weiße Kinder mit einem lila Mund!“ (E. Völler, S. 131); „Haben Sie vielleicht auch noch blaue Augen?“ (P. Handke, S. 117). Тут спостерігається превалювання нонконформативу як одного з типів дискурсивних актів.

Статистично значущим у межах спільного контексту виявилось також поєднання концептів ESSEN UND GETRÄNKE – SACHEN / TECHNIK, реалізація яких здійснюється на тлі конформатива та нонконформатива. Побут сімейної общини – багатогранний, з одного боку, та одноманітний, з іншого. Спільне проведення часу перетворюється на рутину із елементами виконання певних обов'язків, як наприклад, приготування їжі дружиною за допомогою певного приладдя: „Willi, gibst du mir bitte das Messer wieder? – Nein. Ich will auch Kartoffeln schälen“ (H. Lind, S. 26). Зв'язок перетину концептів зафіксовано у наступному прикладі: „Ich habe meine Gurke unter dem Küchentisch gefunden“ (H. Mankell, S. 78). Для чоловіка рутинне проведення часу, зазвичай, пов'язане із телевізором та пляшкою пива в руках, що об'єктивує зв'язок концептуального слідування: „Er holte zwei Bier aus der Küche und ich schaltete den Fernseher ein“ (E. Heidenreich, S. 144). Конфліктогенною є, як правило, ситуація розлучення сімейної пари, в результаті чого один із партнерів змушений виїхати із дому: „Erst einmal kehre ich jedenfalls um und trinke im Hotel eine Tasse heißen Kaffee. Und heute nachmittag hole ich meine Sachen ab“ (P. Handke, S. 23).

Фактичний матеріал засвідчив наявність релевантного зв'язку у концептуальній діаді SACHEN / TECHNIK – GEBÄUDE, що свідчить, вочевидь, про тісний характер взаємозалежності між будівлями, приміщен-

нями чи організаціями, в яких люди перебувають, працюють, відпочивають і т. д., та предметами вжитку і технікою, яка їх оточує. Із цього випливає, німецький стереотип про те, що певні речі повинні бути в конкретних місцях: „*Warum liegt dieser Zettel im Wohnzimmer auf dem Boden?*” (K. Lange-Müller, S. 56). Зв'язок слідування концептів репрезентовано у типовій побутовій ситуації відпочинку: „*Und du setzt dich ins Wohnzimmer und liest die Zeitung ...*” (H. Mankell, S. 418); „*Einer aus deiner Büro steht am Telefon*” (Ch. Nöstlinger, S. 84). Обурливим для дружини став той факт, що сімейний роман, над яким вона працювала, без її відома подали в друк до видавництва: „*Sie hat deine Dings-, deine ... Ehege-schichte bei einem Verlag eingereicht*” (H. Lind, S. 95), де має місце зв'язок концептуального перетину. Як показав аналіз, основним типом дискурсивного акту є акузатив (звинувачення, обурення, осуд).

Тісний зв'язок концептів SACHEN / TECHNIK – PHYSISCHE PROZESSE пояснюється тим, що задля опанування та використання речей вжитку чи техніки людині слід активізувати певні фізичні дії: „*Neben dem Telefonhäuschen am Rand der Siedlung war ein Postkasten, wo sie den Brief einwarf*” (P. Handke, S. 34). Такі фізичні дії, виконання яких пов'язане із речами вжитку або технікою, демонструють з останніми концептуальний зв'язок перетину: „*Und das Geld, das du dafür bekommst, wirst du auf ein Sparbuch legen*” (Z. Shalev, S. 92). Досить часто невиконання таких фізичних дій одним із партнерів матримоніального тандему викликає обурення (акузатив) з боку іншого, наприклад, вчасно не заправлений автомобіль: „*Aber du fährst mit dem Auto herum und verbrauchst Benzin und tankst nicht nach ...*” (M. Keyers, S. 397). Насмішку чоловіка викликає невміння дружини виконувати певні побутові дії: „*Du bist ja sogar zu feige, das Bügeleisen da anzufassen. – Bin ich nicht!*” (I. Dische, S. 193). Конфлікт може виникнути на тлі примусу (дидактив) одного із сімейної пари виконати певну дію: „*Wie du das machst, ist deine Sache*” (H. Lind, S. 170).

Значущим статистичним зв'язком об'єднані між собою і концепти GEBÄUDE – PHYSISCHE PROZESSE: „*Wir setzen uns ins Kaffeehaus nebenan*” (Ch. Nöstlinger, S. 129), де другий об'єктивує спрямованість тої чи іншої фізичної дії відповідно до другого, а пара демонструє відношення перетину: „*Und warum tust du dann so erfahren und gehst sofort mit dem ersten besten ins Hotel?*” (E. Heidenreich, S. 175). Спрямованість фізичної дії може бути скерована або в бік до цієї будівлі, або від неї: „*Ich hätte sie in die Wäsche-rei bringen sollen, aber wenn ich sie selber wasche, verdiene ich mir den Hunderter!*” (Ch. Nöstlinger, S. 110); „*... ich hab' dich so lieb, dass ich dich heiraten muss. Dann ziehen wir in unser Haus und wohnen zusammen*” (A. Schorbsdorff, S. 86); „*Du kannst natürlich immer kommen, am Wochenende zum Beispiel, und Stefan für den Zoo abholen. Oder fürs historische Museum*” (P. Handke, S. 36); „*Wir wollen doch Bruno vom Flug-*

hafen abholen” (P. Handke, S. 10). Аналіз сегментів дослідження засвідчив наявність як конформативів, так і нонконформативів як можливих форм реалізації конфліктної ситуації.

Концептуальний патерн KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT – PHYSIOLOGISCHE PROZESSE характеризує комбінацію комунікативної спроможності людини із її фізіологічними потребами. Фактичний матеріал демонструє усі типи концептуального зв'язку: координації („*Nur bitte, wenn du stundenlang weinst und uns nicht sagst, warum du das tust, dann macht man sich halt Sorgen*” (Z. Shalev, S. 482)); слідування („*...ich will dir gestehen, dass mein Herz wild klopfte*” (E. Heidenreich, S. 32)); перетину („*Ich hatte auf einmal die Erleuchtung – sie musste auch über dieses Wort lachen*” (P. Handke, S. 23)); каузації („*Schrei nicht, das Kind schläft*” (P. Handke, S. 75)). Найпоширенішими типами дискурсивних актів є оффератив, акузатив та дидактив.

Поєднання концепту KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT із концептом PHYSISCHE PROZESSE, згідно результатів статистичних підрахунків, є релевантним для дослідження, оскільки знаходить підтвердження на тлі ілюстративного матеріалу у формі претензії, обурення, докору тощо (акузатив): „*Ich bin heruntergekommen, um dir zu sagen, dass ich mit dir gar nichts mehr zu tun haben will, weil du ein ganz gemeines Schwein bist!*” (Ch. Nöstlinger, S. 86-87). Сповідання про те, що один партнер не хоче мати нічого спільного із іншим, ілюструє перетин значущих концептів. Такий же тип зв'язку наявний у наступній ситуації: „*... und uns nicht sagst, warum du das tust*” (H. Mankell, S. 482). Однак у більшості випадків концептуальна діада формується на основі їх слідування: „*Warum versuchst du es nicht gleich bei einem Privatsender, da kannst du mir vor laufender Kamera einen Blumenstrauß überreichen und „Verzeih mir“ singen, ...*” (H. Lind, S. 98); „*Weißt du, was du da reinmachen sollst? Nicht fragen, nicht diskutieren!! Anordnen!!*” (H. Lind, S. 82); „*Ich kann dazu jetzt gar nichts sagen. Ich bin auch zu betrunken. Ich fahre jetzt nach Hause und melde mich in den nächsten Tagen*” (E. Heidenreich, S. 73).

Висновок. Когнітивна карта художнього МКД фіксує 12 сильних зв'язків, які базуються на статистично перевірених достовірності. Найпродуктивнішими концептами виявились SACHEN / TECHNIK (4 зв'язки), FAMILIENMITGLIEDER (3), KÖRPERTEILE (3), GEBÄUDE (3), KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT (3) і PHYSISCHE PROZESSE (3). Жодного міжконцептуального зв'язку не встановлено із концептом NATIONALITÄT / RELIGION. Окрім цього, зафіксований замкнений ланцюг SACHEN / TECHNIK – PHYSISCHE PROZESSE – KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT – FAMILIENMITGLIEDER – ESSEN UND GETRÄNKE або GEBÄUDE – SACHEN / TECHNIK, що свідчить про системний та дугоподібний характер певних міжконцептуальних зв'язків.

Перспективу вбачаємо у побудові когнітивних карт інших різновидів конфліктного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий В. В. Семасиология : монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
2. Павлова А. А. Концептосфера внутрисемейных родословных : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. А. Павлова. – М. : РГБ, 2005. – 214 с.

3. Путій О. С. Репрезентація концепту «СТАН ЛЮДИНИ» у сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : / О. С. Путій. – Запоріжжя, 2009. – 270 с.
4. Токарев Г. В. Дискурсивные лики концепта / Г. В. Токарев. Монография. – Тула, 2003. – 108 с.

The Modeling of the Cognitive Map in the Matrimonial Conflict Artistic Discourse
Ossovs'ka I., Gutsol A.

Abstract. The article deals with the conceptual system of matrimonial conflict artistic discourse, namely the systematic relations between concepts, the existence and nature of which are specific features of the conceptual discourse of a certain type. These relationships can be statistically strong, medium and weak, and their complex builds a cognitive map of the matrimonial conflict discourse. This article examines the strong interconceptual connections.

Keywords: *a cognitive map, interconceptual connections, the matrimonial conflict discourse.*

Моделирование когнитивной карты матримониального конфликтного художественного дискурса
И. Н. Оссовская, А. Н. Гуцол

Аннотация. Исследуется концептуальная система матримониального конфликтного дискурса, а именно системные связи между концептами, наличие и характер которых являются специфическими характеристиками концептуальной системы дискурса определенного типа. Такие связи могут быть статистически сильными, средними и слабыми, а их совокупность выстраивает уникальную когнитивную карту матримониального конфликтного дискурса. В статье рассматриваются сильные межконцептуальные связи.

Ключевые слова: *когнитивная карта, межконцептуальные связи, матримониальный конфликтный дискурс.*

Precedent proper nouns in genre twitting in English-language Internet-communication

V. V. Samarina, T. L. Polyakova

Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine

Paper received 18.04.16; Revised 25.04.16; Accepted for publication 28.04.16.

Abstract. The paper focuses on the issues of the emergence of a new form of communication – computer-mediated communication which led to the appearance of new digital genres one of which is twitting – a digital genre initiated by the Internet-service Twitter. The issues of using the language in the genre twitting, and namely precedent proper nouns, are analyzed. Precedent proper nouns in the genre twitting include precedent nouns with real and imaginary denotations. Precedent proper nouns perform the following functions: evaluative function, pragmatic, aesthetic, game and attractive functions. Precedent nouns can be means of unification and organization of the text.

Keywords: *Internet-communication, twitting, precedent proper nouns, anthroponyms, hrematonyms, hrononyms, precedent onomasticon with imaginary denotation.*

A new form of communication, called *computer-mediated communication*, or *Internet-communication*, came into scientific use in the 1990s and attracted attention of many Ukrainian and foreign linguists (O. I. Goroshko, L. F. Kompantseva, O. V. Lutovinova, D. Crystal, S. Herring, et al.) [5, 6, 11, 12, 15, 16].

The emergence of a new form of communication also led to the appearance of the language serving this sphere of communication. Studying its functioning became one of the research subjects of a new field of linguistics – Internet-linguistics. One of the branches of Internet-linguistics – digital genres through linguistic approach – is focused on considering the peculiarities of digital genres emergence and development [6, c. 107]. One of such new genres is *twitting* – a digital genre initiated by the Internet-service Twitter.

Study of proper nouns and the existence of different interpretations of this phenomenon in the works of Ukrainian and foreign linguists demonstrates its complexity and contradictory nature which, in itself, stimulates further study of proper nouns, in the genre twitting as well. Thus, the issue of the proper noun communicative status and its perception by the linguistic identity of the recipient (a reader, an addressee, a user) – as a participant of communication acts of social and institutional communication – has hardly ever been analyzed.

Development of Internet-communication has led to the widespread use of proper nouns. For example, V. I. Suprun emphasizes that all data contained in the Internet is based on the onomastic axis. Proper nouns can be encountered in different texts, they are the names of parts and units functioning within the network [13, p. 55].

The object of the research is a precedent proper noun.

The subject of the research is precedent proper nouns semantic and functional characteristics in the genre twitting in the English-language Internet-communication.

The purpose of the work is to model the meaning, to describe the mechanism of semantic transformations of precedent proper nouns in twitting. The purpose is specified in the following **tasks**: to determine the composition of twitting onomastic space, to identify the semantic structure of precedent proper nouns depending on their type, to identify the functions of precedent proper nouns in the genre twitting.

Twitter is a social network, an online service that enables its users to post short (up to 140 characters) text

messages, using the web interface, SMS, instant messaging [14, p. 21]. Thanks to its communicative design, functionality, high efficiency Twitter is popular not only in the sphere of interpersonal communication, but it is also widely used in education, business, politics and advertising. However, study of the linguistic literature has shown that there is a limited number of works that deal with analyzing twitting, which can be explained by the relative newness of the genre. Especially it concerns studying its linguistic and stylistic features. This fact stipulated the research thematic justification.

In order to give a comprehensive description of twitting as a new digital genre there is used a model that combines all aspects of the genre description which is important for its operation – its pragmatic, media, structural-semantic and linguistic parameters [6, p. 108].

Pragmatic parameters characterize the situation of the genre use, that is, its communicative purpose, the concept of the author, the concept of the addressee, time and place [7, p. 56].

Twitting, as other digital genres, is a multi-functional genre that is characterized by both informative and phatic communicative functions which indicate the communicative purpose of the genre. They also distinguish such functions of keeping blogs as a communicative function, the functions of self-presentation, entertainment, maintaining social contacts, memoirs, self-development or reflection, as well as a psychotherapeutic function [4, p. 122].

At first sight it seems that any text must be original and contain newness. But the novelty is always based on what is well known and clear to the listener or viewer. If the text is not precedent, that is, if it is not well known, there can appear a communication minus effect [10, p. 158].

The theory of precedent phenomena offered by D. B. Gudkov, I. V. Zakharenko, V. V. Krasnych, D. B. Bagaeva [9] can be considered as the next step in studying precedentality and yet it is closely connected with the theory of intertextuality. According to the theory in question, the use of a proper noun to denote another person should be categorized as using a precedent proper noun.

The phenomenon of precedentality has an intertextual nature. Intertextuality is considered to be a text essential characteristic, which becomes apparent in the presence of intertextual links. As a result, a text or its part can refer readers to other texts. Intertextuality is understood as «inclusion in the text other texts with another speech

subject or parts of texts in the form of marked, transformed or altered quotations, allusions and reminiscences» [2, p. 346].

Precedent names refer to a special group of proper nouns with a well-known denotation and it takes up an intermediate position between the proper and common nouns. By their functional and semantic characteristics precedent names are close to common nouns, but remain in the status of proper nouns because, despite their semantic transformations, retain links with the name bearer [3, p. 5]. A proper noun is also seen as «representation of a big information block reduced to a separate lexical item. This comprehension is determined by the ability of a proper noun to be a concentrate of certain information, to act as a clot of linguocultural knowledge about the world, and, finally, to be a presupposition for any information itself» [8, p. 5].

Review of approaches to studying proper nouns semantics allowed to reveal the functional and semantic characteristics of proper nouns with a well-known denotation. These features distinguish the above mentioned proper nouns from ordinary proper nouns and allow to sort them out into a separate group. They include the denotation popularity and its cognitive and emotional significance within a linguocultural community; presence of connotations and associations that make up the pragmatic component of the meaning; its use as a secondary naming unit; characterizing, expressive and evaluative functions; the capability of situational shifting to the common noun.

Having analyzed precedent names as for the correlation of their denotations with objects of reality, we came to the conclusion that the precedent onomastic space of the genre twitting in the English-language Internetcommunication consists of two areas: precedent proper nouns with real denotations and imaginary referents. The author's use of widely known and significant names, which correlate with real personalities, events and objects, contributes to better persuasiveness of the idea expressed.

In the precedent onomasticon with real denotations we sorted out three classes of precedent proper nouns: anthroponyms (names and surnames of famous people), hrematonims (names of products of human material and spiritual activity), hrononims (names of events, phenomena).

Precedent anthroponyms belong to a group comprising names and surnames of famous historical, academic, cultural figures, people of art, etc. Their use in the genre twitting represents secondary nomination. Depending on the occupation of the name bearer there can be distinguished three groups: 1) well-known historical figures, politicians; 2) people of art: writers, poets, directors, actors, singers, representatives of fashion industry; 3) scientists and philosophers.

(1) *Dalia Grybauskaitė* *Grybauskaite* *LT* 24 October A special gift for Angela Merkel-Lithuanian cheese. Thankful for her recent support to country! pic.twitter.com/mgIxYCY9Cf

In this example, where the point at issue is about the present for Angela Merkel from President of Lithuania, there is mentioned the name of a famous politician. In this case a precedent proper noun serves for attracting attention. It is necessary to mention that Lithuanian cheese acts as a present there. It is the country's national product and pride, which is not a shame to be presented to the

German Chancellor. Thus, using a precedent phenomenon actualizes the material in twitting and low-pressure advertising of the national product is carried out.

The names of trademarks, movies, songs and books that have a significant impact on English, Canadian and American linguoculture have been subsumed under the class of precedent hrematonyms. It is based on the fact that by the nature of nomination they represent proper nouns.

In the examples (2, 3) mentioning the names of a picture and a book that are well-known to the society serves not just to inform Twitter users, but also encourage them to visit a specified museum.

(2) *metmuseum* *@metmuseum* 1 декабря Admire the radiant "*Landscape with Rising Sun*, December 1, 1828, 8:30 a.m." <http://met.org/183qYIU> pic.twitter.com/zBJd92uoNp

(3) *British Museum* *@britishmuseum* 28 ноября William Blake was born #onthisday in 1757. Here are the title pages for *Songs of Innocence and of Experience* pic.twitter.com/LWnLxTwAzF

In the examples (4, 5) there is used not only the name of a famous actor, but also the title of the film (5) he starred in, and the name of the newspaper, which is a trademark and a popular edition in the United States. Thus, these precedent nouns are characterized by informative and attractive functions.

(4) *Tami Roman* *@TamiRoman* 30 ноября Is it a hoax or not? *NY Daily News* is reporting that *Paul Walker* died in car crash. pic.twitter.com/GDJf2ZuItC

(5) *Crys* *@crysXoXo* 30 ноября "@ABC: .@ABC News confirms "*Fast and Furious*" star *Paul Walker* has died at the age of 40" @TamiRoman

In the following twits (6, 7) there is used the technique of transfer which is based on the perception of new information on the basis of the one, which has been obtained earlier. It evokes a positive emotional response called figurative transformation. The use of well-known brands (6, 7) serves, on the one hand, as a comparison transfer standard, attracts attention and awakens imagination, which is one of the conditions for successful and effective communication. On the other hand, it promotes establishing «own» – «alien» relationship between the author and the addressee and their aesthetic preferences.

(6) *Jack Welch* *@jack_welch* 29 октября *Apple* margins decline again....Hello *Samsung*

(7) *Alfa Romeo UK* *@AlfaRomeoUK* 26 ноября Meet our very own action heroine – *the Alfa Giulietta*. The next *James Bond* car? <http://bit.ly/193YI9k> pic.twitter.com/dPaPjFIVbT

In the global market these trademarks are associated with high quality, and the name of the famous movie character (7) increases the quality assurance. Thus, appealing to the system sense of the precedent phenomenon, the twit material is actualized.

The names of unique historical events and processes taking place in certain periods of time form the class of precedent hrononyms. These proper nouns denote the names of wars, political conflicts, scandals, trends in culture and art, significant events in public life in the UK, Canada, the USA and around the world.

(8) *Dalia Grybauskaitė* *@Grybauskaite* *LT* 23 сентября *Holocaust*–the world's tragedy. Today, I

honored 47 heroes who risked their lives to save Jews during the 2nd World War. pic.twitter.com/HAiT2kQ8nl

The precedent proper nouns that were used in the following twit (8) serve as chronological reference points. Such precedent hrononyms as the Holocaust, the Second World War are more expressive than the figures, which are not usually apperceived by the recipient and often remain silent.

(9) **Donald J. Trump** @realDonaldTrump 31 октября The ObamaCare website is unfixable & rumor has it that they will stop checks & balances—a free-for-all that will cost the country trillions

In the example above Donald Trump appeals to Obama's government with the help of the famous checks & balances system, which is included in the model of the «vertical» separation of powers. Thus, he attracts the recipients' attention and informs him about the consequences of this policy.

Such classes of proper nouns as mifonyms, proper names of fairy tale characters, biblical onyms, anthroponyms from the world of literature and cinema have been subsumed under the precedent onomasticon with denotation from virtual space. These precedent phenomena are used to attract attention to the problem that the author is interested in, so he uses the evaluative potential of the units demonstrated.

(10) **Best Movie Lines** @BestMovieLine_7 декабря "What if after everything I've gone through, something's gone wrong inside me? What if I'm becoming bad?" — Harry 'Harry Potter' 2007

The recipient who possesses certain background knowledge can have some underlying associations connected with a certain hero, for example, with James Bond.

(11) **Sarah Reese Jones** @srjones66 23 ноября Bill Maher: Republicans are so Uncool that, 'Kennedy was James Bond. Reagan was Matlock.' <http://www.politicususa.com/2013/11/23/bill-maher-republicans-uncool-that-kennedy-james-bond-reagan-matlock.html> ... via @politicususa #p2 #P2b

Proper names of fairy-tale characters (for instance Mickey and Minnie in the example 12) evoke firm and, therefore, predictable associations and ideas in the minds of linguocultural community members [1, p. 73]. For this

reason, proper nouns of fairy tale characters can be used in a twit to express emotional attitudes.

(12) **THE SQUAD** @thesquadco_52 мин hot coffee, Bing Crosby, Mickey and Minnie. LA you're starting to feel like christmas #christmas #mickyminnie pic.twitter.com/Hk3fBdrRX6

The significance or cultural and historical value of the precedent proper nouns is reflected in the associations and indicators, which established themselves within a particular linguoculture.

With the help of precedent anthroponyms there are transmitted the indicators, which characterize the activities (creativity) of the proper name bearer, the product of his work (creativity), his style, manner of creativity, the event or time period associated with the proper name bearer, his character or appearance. The characteristics expressing the main idea of the work or its major collisions are represented with the help of precedent hrematonyms, whereas the indicators of precedent brands demonstrate the status and social characteristics. Such features as «the nature of the event and its consequences» or «the main features and characteristics of a phenomenon» can be considered the most probable indicators of precedent hrononyms.

In tweets precedent proper nouns fulfill several functions: the evaluative function, the game function, the pragmatic, aesthetic and attractive functions. It is important to stress that all these functions of precedent proper nouns are realized as a whole, though in different contexts any function can prevail.

The conducted research allowed to make a conclusion that precedent proper nouns can act as a means of embracing and organizing the text. Using precedent proper names helps to draw the recipient's attention to the form of the text, to reduce the strain in communication and make it less formal.

Among the most essential areas for further research there can be distinguished the following ones: studying verbalization of the precedent phenomenon in other types of the text; further analysis of precedent proper nouns interacting with various precedent phenomena and other units of indirect nomination in different genres of the English-language Internet-communication.

REFERENCES

1. Аникина Т.В. Имя собственное в Интернет-коммуникации / Т.В. Аникина // Известия Уральского государственного университета. — 2010. — №2 (75). — С.71-76.
2. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В. Арнольд // Сборник статей: научн. редактор Г.Е. Бухаркин. — СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. — 444 с.
3. Блинова Ю.А. Прецедентные имена собственные в немецком газетном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки” / Ю.А. Блинова. — Самара, 2007. — 22 с.
4. Волохонский В.Л. Психологические механизмы и основания классификации блогов // Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги: новая реальность: Сборник статей / В.Л. Волохонский, Ю.Е. Зайцева, М.М. Соколов. — СПб., 2006. — С. 118-131.
5. Горошко Е.И. К уточнению понятия «компьютерно-опосредованная коммуникация»: проблемы терминоведения [Электронный ресурс] / Е.И. Горошко. — Режим доступа: http://ifets.ieee.org/russian/depositary/v12_i2/pdf/11.pdf
6. Горошко Е.И. Виртуальное жанроведение: устоявшееся и спорное / Е.И. Горошко, Е.А. Жигалина // Вопросы психолингвистики. — 2010. — № 12. — С. 105-124.
7. Горошко Е.И. Лингвистические особенности англоязычного Твиттера / Е.И. Горошко, Т.Л. Полякова // Ученые Записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». — 2011. — Том 24 (63). — № 2. — Части 1-2. — С. 53-58.
8. Грушевська Ю.А. Власні назви в російському рекламному тексті: лінгвістичний і функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 „Російська мова” / Ю.А. Грушевська. — Дніпропетровськ, 2005. — 19 с.
9. Гудков Д.Б. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний / Д.Б. Гудков, В.В. Красных, И.В. Захаренко, Д.В. Багаева // Вестник Московского Университета. Серия 9. Филология. — 1997.

– № 4. – С. 106-117.

10. Ковалев Г.Ф. Имя собственное как прецедент в рекламе / Г.Ф. Ковалев // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. – 2004. – № 1. – С. 158-164.
11. Компанцева Л.Ф. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингво-культурологический подходы / Л.Ф. Компанцева. – Луганск: Знание, 2008. – 528 с.
12. Лутовинова О.В. Лингвокультурный типаж "хакер" / О.В. Лутовинова // Политическая лингвистика. – Вып. 20. – Екатеринбург, 2006. – С. 170-174.
13. Супрун В.И. Развитие ономастического пространства Интернета / В.И. Супрун // Ономастика Поволжья: Материалы IX Международной конференции по ономастике Поволжья. Волгоград, 9-12 сентября 2002 г. – М.: Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2004. – С. 53-58.
14. Щипицина Л.Ю. Комплексная лингвистическая характеристика компьютерно-опосредованной коммуникации (на материале немецкого языка): автореф. на соискание уч. степени доктора филологических наук: спец. 10.02.04 – «Германские языки» / Л.Ю. Щипицина. – Воронеж, 2011. – 40 с.
15. Crystal, D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
16. Herring S.C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse [Электронный ресурс] / S.C. Herring // Language@Internet. – 2007. – Vol. 4. – Article 1. – P. 1-37. – URL: <http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761>.

REFERENCES

1. Anikina, T.V. Personal names in the Internet-communication / T.V. Anikina // Periodicals of Ural State University named after A.M. Gorky. – 2010. – №2(75). – P.71-76.
2. Arnold, I.V. Semantics. Stylistics. Intertextuality / I.V. Arnold // Collection of articles: science editor G.Ye. Buharkin. – SPb: SPbU Publ., 1999. – 444 p.
3. Blinova, Yu.A. Precedent Proper Names in German Newspaper Discourse: extended abstract of Cand. Sci. (Philology) Dissertation: 10.02.04 «Germanic languages» / Yu.A. Blinova. – Samara, 2007. – 22 p.
4. Volokhonskii, V.I. Psychological mechanisms and bases of blogs classification // Personality and interpersonal communication in the Internet. Blogging: the new reality: Collection of articles / V.L. Volokhonskii, Yu.Ye. Zaitseva, M.M. Sokolov. – SPb, 2006. – P. 118-131.
5. Goroshko, H.I. To the specification of the notion «computer-mediated communication»: the problems of terminology studies [Electronic resource] / H.I. Goroshko. – URL: http://ifets.ieee.org/russian/depositary/v12_i2/pdf/11.pdf
6. Goroshko, H.I. Digital Genre: Challengeable and Unchallengeable / H.I. Goroshko, H.A. Zhigalina // Journal of Psycholinguistics. – 2010. – № 12. – С. 105-124.
7. Goroshko, H.I. Linguistic characteristics of English-speaking Twitter / H.I. Goroshko, T.L. Polyakova // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social Communications. – 2011. – Vol. 24 (63). – № 2. – Parts 1-2. – P. 53-58.
8. Grushevskaya, Yu.A. proper nouns in Russian advertising texts: linguistic and functional aspects: extended abstract of Cand. Sci. (Philology) Dissertation: 10.02.02 «Russian language» / Yu.A. Grushevskaya. – Dnepropetrovsk, 2005. – 19 p.
9. Gudkov, D.B. Some features of the functioning of precedent utterances / D.B. Gudkov, V.V. Krasnyh, I.V. Zaharenko, D.V. Bagaeva // Proceedings of Moscow University. Series 9. Philology. – 1997. – № 4. – P. 106-117.
10. Kovalev, G.F. Proper name as precedent in advertising / G.F. Kovalev // Proceedings of Voronezh State University. Series: Philology. Journalism. – 2004. – № 1. – P. 158-164.
11. Kompantseva, L.F. Internet-communication: cognitive and pragmatic, linguocultural aspects / L.F. Kompantseva. – Lugansk: Znanie Publ., 2008. – 528 p.
12. Lutovinova, O.V. Linguocultural character type «hacker» / O.V. Lutovinova // Political linguistics. – № 20. – Yekaterinburg, 2006. – P. 170-174.
13. Suprun, V.I. Development of the Internet onomastic space / V.I. Suprun // Povolzhye onomastics: Materials of the IXth International conference on Povolzhye onomastics. Volgograd, 9-12 September 2002. – M., IES RAS Publ., 2004. – P. 53-58.
14. Shchipsitsina, L.Yu. The complex linguistic characteristics of the computer-mediated communication (on the material of the German language): abstract of dis. ... doct. Phil. Sc. – Arkhangelsk, 2010. – 40 p.
15. Crystal, D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
16. Herring S.C. A Faceted Classification Scheme for Computer-Mediated Discourse [Электронный ресурс] / S.C. Herring // Language@Internet. – 2007. – Vol. 4. – Article 1. – P. 1-37. – URL: <http://www.languageatinternet.org/articles/2007/761>.

Прецедентные имена собственные в жанре твиттинг в англоязычной интернет-коммуникации

В. В. Самарина, Т. Л. Полякова

Аннотация. В работе рассматриваются вопросы возникновения нового вида коммуникации – компьютерно-опосредованной коммуникации, повлекшей за собой появление новых интернет-жанров, одним из которых является твиттинг – интернет-жанр, обеспечивающий общение с помощью интернет-сервиса Твиттер. Анализируются вопросы использования языка в жанре твиттинг, а именно прецедентных имен собственных. Прецедентное ономастическое пространство жанра твиттинг состоит из двух областей: прецедентных имен с реально существующими и с воображаемыми денотатами. Прецедентные имена собственные выполняют следующие функции: оценочную, прагматическую, эстетическую, игровую и аттрактивную. Прецедентные имена собственные способны выступать как средство объединения и организации текста.

Ключевые слова: интернет-коммуникация, твиттинг, прецедентные имена собственные, антропонимы, хремотонимы, хрононимы, прецедентный ономастикон с денотатами из виртуального пространства.

Sound symbolism in female images creation (based on American song folklore)

H. Stashko

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
*Corresponding author. E-mail: galinastashko@gmail.com

Paper received 25.03.16; Revised 02.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Abstract. The way listeners of folk songs assign meaning to words, words to images constitute a fundamental issue in language development. Phonemes may appear sound symbolic and possess clear semantic profiles when properly backed by other stylistic means and relevantly interpreted. Their interpretation also depends on historical, cultural, and social issues. Lexical simplicity of folk songs is balanced by phonetic means, onomatopoeia, assonance and alliteration in particular, which develop sensory perception of images. Female images creation requires specific sound symbolic clusters stipulated by female characters' traits.

Keywords: *sound symbolism, onomatopoeia, alliteration, assonance, female images, American folk songs.*

Introduction. In a language, there are cases when sounds correspond to meanings, which is known as sound symbolism. This phenomenon has been of an interest with many a scholar. As early as in the eighteenth century, M. Lomonosov started investigations that resulted in the theory which proved the abovementioned statement. Other scientists from different countries developed his scientific ideas and significantly contributed to the topic. In particular, J.J. Ohala investigated the symbolic use of voice pitch; E.S. Morton analysed the role of sound symbolism in non-human vertebrate communication; the function of sound was studied by P.F. Ostwald; T.M.S. Priestly, L.R. Waugh and R. Jakobson provided the analysis of sound symbolism in poetry; K. Shinohara and S. Kawahara illustrated a cross-linguistic study of sound symbolism in terms of size images. There have been experiments focused on gendered sound symbolism (M. Babel, A. Cutler, M. D'Imperio, K. Johnson, G. McGuire, J. McQueen, K. Robinson, E. Strand,) too, though they mainly covered specific markers that contributed to the overall male and female sound effects if voices were under consideration. In this light it proves legitimate to develop gender-related issues in stylistic phonetics and conduct a research based on American song folklore.

Objective, material, methodology. This paper presents research results obtained in the course of American folk song analysis. An American folk song is one of the basic elements to incorporate the American culture. It provides a tight connection with ancestors and vast knowledge of the real world. A folk song bears linguistic characteristics, which facilitate the mechanism of communication and data interpretation [12]. Phonetic means have always been a simple, but effective way to help perceive information before its detailed analysis. Sound symbolism found in the selected songs significantly contributed to decoding data and creation of female images in particular. Different recorded, written and online sources were used and above 100 American folk songs with female images were processed with respect to sound symbolic elements and the outcome of the analysis showed dependence of image characteristics on phonetic lining the descriptive and background words had. The paper **aims** to give a comprehensive account of interconnection of words and feelings, tangible and intangible language signs. Its purpose is to demonstrate how images may appear out of random recurrence of sounds.

Results and discussion. To explain the results, it is crucial to give several key definitions related to sound symbolism and its constituents. According to L. Hinton [3], *sound symbolism* is the study of the relationship between the sound of an utterance and its meaning. R. Jakobson and L. Waugh [4] focus on natural associations between sound and meaning. Most encyclopaedias of linguistics [15; 6] refer to *onomatopoeia* when describing sound symbolism, whereas Y. Malkiel [7] uses the term *phonosymbolism* to mean *sound symbolism*. E. Sapir [11] stated that the meaningful combinations of vowels and consonants (words, significant parts of words, and word groupings) derive their functional significance from the arbitrary associations between them and their meanings established by various societies in the course of an uncontrollably long period of historical development. Taking into account all the presented opinions and the characteristics typical of language, culture, and society in complex I will use the term ***sound symbolism*** as a general term for relationships between sound and meaning, with onomatopoeia, assonance and alliteration as its special elements considered.

According to Longman Pronunciation Dictionary [16], the term ***onomatopoeia*** means the imitation of a sound, or "making or creating names" in the Greek language if regarded literally. Thus, onomatopoeia occurs when a linguistic sound imitates sounds of the real world. As for American song folklore, lullabies are rich in this stylistic means, mainly representing similar words such as *hush-a-bye* ("All The Pretty Little Horses"), *hush* ("Hush, Little Baby", "Cradle Song"). In some cases lullabies contain onomatopoeic verbs to create natural sounds of silence or noise, key to make a child comfortable while sleeping, for example *to creep*, *to tiptoe* ("Mighty Lak' A Rose"), *to crow* ("Cradle Song"). There is no specific vocabulary to describe the mother directly, she may or may not be addressed to with the word "mommy", nevertheless, the featured cases of onomatopoeia indirectly concentrate on the atmosphere around, which was obviously created by the mother. In each and every lullaby she seems a guardian, a protectress, an angel.

However, to the author's best knowledge, folk songs must be relevantly investigated for alliteration and assonance as well. **Alliteration** is a stylistic literary device identified by the repeated consonant (usually the first consonant in stressed syllables or at the beginning of words) in a series of multiple words or phrases and

assonance conveys similar description related to vowel sounds [15; 16]. These stylistic means, when viewed in complex, manage to interpret a bundle of interrelated sensor and emotional states a listener may develop in the course of enjoying a song. For proper and accurate exegesis the proved scientific results [1; 2; 5; 6] were applied. It remains to prove assumptions with the results and their thorough interpretation.

Lullabies are interesting from linguistic perspective and their further analysis proves it. As may be seen below, they are abundant with long /i:/ and short /i/ phonemes, which occur both in stressed and unstressed syllables:

“All the Pretty Little Horses”: *sleepy little baby, pretty little horses, little lamby, little thing is crying ‘Mammy’.*

“Cradle Song”: *I will bring for you little lovely dream, a little lovely dream, a still little dream; sweet sweet shut your eyes; sleep, sleep my darling.*

“Mighty Lak’ A Rose”: *sweetest little feller; with eyes so shiny blue; when he’s a-sleepin’ in his little place; kiss ‘im in his sleep.*

The diphthong /ai/ also proved to be productive for pacifying conditions, as it resembles the word “bye-bye”, for example: *hush-a-bye, cry, eye, my, time, wild, child, fly, sky, mighty* and many more.

Alliteration is mainly represented by repeatedly used voiceless consonants, – aspirated /p/, /t/, /k/, and sibilants /s/ and /ʃ/ are an often case. Kids are pacified to sleep, therefore songs do not manifest aggressive sounds. Moreover, a calming effect is achieved with the help of sonorants /m/, /n/, /l/, which adds caress, tenderness and love to the whole situation and to the image of the mother in particular. The examples from the assonance section show combinations of “pleasant” vowels and “comforting” and “tender” consonants.

Similar cases are spotted when considering the image of the mother in other songs but for lullabies. Even though American song folklore scarcely represents songs with the targeted image (“Mary’s Grand Old Name”, “A Boy’s Best Friend Is His Mother”, “I Want A Girl – Just Like The Girl That Married Dear Old Dad”), it is crucial to highlight key observations. Each song name sounds positive and serious. However, some of them are lexically a bit sarcastic and ironical. Serious and kind “Mary” is opposed to airy and plain “Marie” in “Mary’s Grand Old Name”. The song “I Want A Girl – Just Like The Girl That Married Dear Old Dad” describes the boy’s dreams in terms of his hypothetical wife, and he hardly seems to have found any, which is sad. And only “A Boy’s Best Friend Is His Mother” has its name and its contents matched, though it is also a sad song as it depicts a boy’s feelings of regret after his mother’s death.

Each element can be properly treated if a listener has profound knowledge in history, culture, and traditions. But will one’s mind draw any parallels without vertical context? The overall combination of sounds, words, melody will be considered to create images when general knowledge is found inconsistent.

Onomatopoeia is not a welcome case here, and the assumed reason for that may be miscellanea or neutral environment. Whilst the songs present no clear assonance and alliteration either:

“Mary’s Grand Old Name”: *And there is something*

there that sounds so square; There is no falseness there.

It may be arguable that sibilants /s/, /z/, /θ/, /ð/ make alliteration effect here, but they prevail in tight connection to the image of the mother, making it harsh, rough and angry. The story tells that generally the mother is loved and negative feelings of anger and harshness appear only when Mary is addressed “Marie” because of a new fashion for French. Besides, the song is performed by a girl by name Mary and she sings about her feelings openly.

“I Want A Girl – Just Like The Girl That Married Dear Old Dad”: *Girlie; just like the little girl; She was a pearl and the only girl that Daddy ever had; A good old fashioned girl with heart so true; Mother dear looks up at Dad with love light in her eye.*

The descriptive words contain /l/ sound, which stands for love and tenderness, so it corresponds to the feeling of love the mother manifests.

Pointing out rare cases of sound symbolism in the mentioned songs, the author does not dare conclude that phonetic means are non-proportionally diffused within songs or are deliberately avoided. Such result requires cross-analyses. First, lullabies are simple, pure folk songs made up collectively, the so called “everyday songs”. The songs about the mother with distinct images and supportive vocabulary have authors. It’s typical of American song folklore as America, a comparatively young nation, formed only several centuries ago. Therefore American folklore can’t escape accurate time periods and authors [12]. Supposing that, the conducted research showed the following aspects: folk songs have simple lyrics and numerous means of stylistic syntax [13] and stylistic phonetics while the songs with authors are linguistically “smarter”, have more complex and structured constructions and depict a wider variety of feelings. Their authors are writers, poets, composers who are professional masters of word and undoubtedly gravitate to semasiology [14] and refined melody [8; 9].

To continue the topic, the song “Just Before The Battle, Mother” must be marked as the one that stands out. It possesses the onomatopoeic words imitating the war sounds (“hark” and “swell”) and nothing mother-like from the first glance. Assonance is represented by /i:/ and /ɪ/ sounds (*Some will sleep beneath the sod; With the enemy in view.*). According to some researchers, these sounds may also convey affright when in relevant framing. The framing is made up of onomatopoeia (“hark” and “swell”) and alliteration, which features numerous cases of voiced consonants /b/ (**battle, brave, banner, bugles, nobly**), /ð/ (*mother, with*), /t/ (*perish, right, cruel, traitor, freedom*), /g/ (*god, give, forget, signal*). These sounds are meant to inspire sharp actions. D. Crystal [1] finds /k/, /g/ ugly and rough and they are finely integrated in the “war” words (*forget, cruel, kill, signal, cry*). Thus, the background for the images is dull and gloomy, the soldier’s mood reflects every element. The image of the mother gets distinct in the refrain section where sonorant /m/, /n/, /l/ sounds cushion the external conditions and generate a convincing image on this very opposition:

*Oh, I long to see you, mother,
And the loving ones at home,
But I’ll never leave our banner,
Till in honor I can come.*

Negative perception due to ugly sounds can be illustrated in the song "Go Tell Aunt Rhody" with the image of the aunt. The song is flooded with /d/ (*dead, bed, head, died, old*), /g/ (*goose, go, gray, gander*), /ð/ (*feather, mother*) and /t/ (*gray, scratch, crying*). The meanings of these words absolutely correspond to sharp, intermittent feelings they evoke. Even positive words *mother, feather* and *head* describe a dead goose who is a mother itself to goslings. Aunt Rhody must be sympathized to, she does not possess beauty or caress, she is disorganized and miserable.

Finally, the image of the wife and the image of the loved woman are to be considered. Generally speaking these images are often undistinguishable from the perspective of sound symbolism. They incorporate elements typical of descriptions of love, caress, and tenderness. In the majority of cases the level of image perception equals the one in lullabies. Consequently the songs with extra intricacies are in focus. A good example to illustrate these is the song "Cindy". It is traditional, which implies a significant array of sound symbolic issues. The beginning is ballasted with /s-/z-θ-ð/ sibilants and this partial alliteration slightly echoes the name "Cindy":

*You ought to see my Cindy
She lives away down south
She's so sweet the honeybees
Swarm around her mouth.*

Chorus:

*Get along home, Cindy Cindy
Get along home, Cindy Cindy
Get along home, Cindy Cindy
I'll marry you some day.*

Listeners do not witness onomatopoeia, but the illustrated alliteration imitates pleasant "buzzing" of the bees, which also mingles with the meaning conveyed. Moreover, the Dictionary of Symbols [10] interprets the bee as the symbol of Goddess, love, soul and heaven with many cultures. Bees swarm around the most beautiful "flower". Sounds /s/ and /θ/ are often regarded rabbit-hearted, the

girl is perceived as the one who is afraid to fall in love. Sounds /s/, /n/ and /t/ have diminutive meaning in many languages, while /d/ is "big". This contrast is developed in the last three stanzas beginning with the following one where a petit slim girl counters big love:

*I wish I had a needle
as fine as I could sew.
I'd sew that gal to my coat-tail
and down the road I'd go.*

*Cindy in the springtime
Cindy in the fall
If I can't love my Cindy
I'll have no girl at all.*

Waves of /s-n-d/ and /t-d-n/ throughout the storyline and her name evoke stable and balanced feelings to the girl. As for assonance, /i:/ and /ɪ/ sounds stand out so obviously in every line that it has an effect of peace and eternal love.

Conclusions. The research results give a reinterpretation of the role of sound symbolism in culture and language learning, and show that sound symbolism proves advantageous for learning conditions that influence our understanding the reality and creation of images based on its facts. American folk songs flexibly integrated onomatopoeic words and relevant sound symbolic combinations into their world. Some of them successfully evolved into a new word or remain in the domain of perception. There is evident relationship between sound and meaning, its synergy contributes to creation of proper images and depicts sensory information on the intangible level. The presented analysis proves that sound symbolism is pointless unless judged with all the conditions considered. They hardly ever depict a character directly, but undoubtedly present the background, or a certain halo round it. Vocabulary simplicity is balanced by perceptive sound clusters. So, the role of sound symbolism in image creation processes proves crucial but subtle and unintrusive at the same time.

REFERENCES

- Crystal, D. The ugliest words // Guardian Review. 18 July, 2009. P. 5.
- Ferents, N.S. Osnovy literaturosnavstva (Basics of literature studies), 2011. 431 p.
- Hinton, L., Nichols, J., and Ohala, J. Sound symbolic processes. In Ohala, J., Hinton, L., Nichols, J. (eds), Sound symbolism, 1994. P. 1-14.
- Jakobson R., Waugh L. The sound shape of language, 1979. 335 p.
- Kachurovskyi, I.V. Phonics. 1984. 208 p.
- Magnus, M. A Dictionary of English Sound, 1999. 349 p.
- Malkiel, Y. 'Regular sound development, phonosymbolic orchestration, disambiguation of homonyms' in L. Hinton, J. Nichols, J.J. Ohala (eds) Sound symbolism, 1994.
- Panasenko, N.I. Melodic Component as the Means of Expressing Emotions and Feelings in Ukrainian and American Folk Love Songs // International Journal of Arts and Commerce, 2013. Vol. 2. No 7. P. 142-154.
- Panasenko, N.I. Musical and Linguistic Means of Creating Images in Traditional and Popular American Songs // Review of Arts and Humanities, 2014. Is. 1. Vol. 3. P. 23-43.
- Potapenko, O.I., Dmytrenko, M.K., Potapenko, H.I. and others. Slovyk symboliv (A dictionary of symbols), 1997.
- Sapir, E. A study in phonetic symbolism // Journal of Experimental Psychology, 1929. Is.12. P. 225-239.
- Stashko, H.I. Different approaches to the classification of American folk songs // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, 2014. Is. 5 (9-10). P. 56-59.
- Stashko, H.I. The role of stylistic syntax means in creation of female images (based on American folkloric songs) // Zhytomyr Ivan Franko State University Journal: Philology, 2015. Is. 4(82). P. 81-87.
- Stashko, H. Metaphor in creating female images (based on American song folklore) // International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE" (The goals of the World Science 2016 (January 27 – 28, 2016, Dubai, UAE)), 2016. Is. 2 (6), Vol.1. P. 37-41.
- Strazny, Ph. (ed.) Encyclopedia of Linguistics. 2005. Vols. 1-2. 1243 p.
- Wells, J.C. Longman Pronunciation Dictionary (3rd ed.), 2008. 922 p.

**Звуковой символизм в создании женских образов (на материале американского песенного фольклора)
Г. Сташко**

Аннотация. Фундаментальным вопросом в развитии языка есть то, как слушатели народных песен понимают алгоритм присваивания смысла словам, а слов образам. Фонема может нести символичность и обладать четким семантическим профилем при правильном окружении другими стилистическими средствами, если она релевантно интерпретирована. Интерпретация также зависит от знания исторических, культурных и социальных процессов. Лексическая простота народных песен часто уравнивается фонетическими средствами, в частности, ономатопеями, ассонансом и аллитерацией, которые развивают чувственное восприятие образов. Создание женских образов требует специальных звуко-символических кластеров, что обусловлено специфическими чертами женского характера.

Ключевые слова: звуковой символизм, ономатопея, аллитерация, ассонанс, женские образы, американские фольклорные песни.

Контент-анализ конституционного дискурса Германии: диахронический аспект

М. Г. Сушко-Безденежных

Сумской государственный университет, г. Сумы, Украина
*Corresponding author. E-mail: mariasusshko2008@gmail.com

Paper received 15.04.16; Revised 19.04.16; Accepted for publication 28.04.16.

Аннотация. В статье освещаются диахронические изменения пропозиционального аспекта конституционного дискурса Германии. В исследовании применен метод контент-анализа. На основе критериев представленности топики в оглавлении конституции, его места в линейной структуре текста, количества вербальных реализаций топики и абсолютной частоты его упоминаний в тексте высчитан суммарный ранг основных макротопиков в каждой из анализируемых конституций. Доказано тематическое единство конституционного дискурса Германии.

Ключевые слова: контент-анализ, социопрагматика, конституция, семантическая структура текста, пропозициональная структура текста, макротопик дискурса.

Вступление: объект, материал, предмет и гипотеза исследования. Объектом нашего исследования выступает конституционный дискурс Германии, состоящий из текстов всех федеральных конституций, существовавших в истории этой страны: конституции Паульскирхе 1848 г. (PKV), «бисмарковской» конституции Немецкого Рейха 1871 г. (VDR), конституции Веймарской республики 1918 г. (WRV), конституций ГДР: первой, 1949 г. (V-DDR-I) и второй, 1968 г. (V-DDR-II), и двух вариантов ныне действующего Основного закона ФРГ: в первоначальной (GG 1949) и нынешней редакциях (GG 2014). Предметом исследования выступают диахронические изменения пропозиционального плана этого дискурса, обусловленные изменениями его историко-социального контекста. Мы рассматриваем эти изменения в русле исторической социопрагматики (P. von Polenz, K. Mattheier, D. Cherubim, J. Mey, S. Kanngießer, L. Brinton, A. Jacobs, A. Jucker) – одного из направлений коммуникативно-функциональной парадигмы лингвистики, которое находится на стыке исторической социолингвистики и прагматики и исследует прагматические характеристики дискурса в его историческом развитии, постулируя, что в основе изменений коммуникативных потребностей и коммуникативных конвенций лежит динамика культуры и социума.

Одним из важнейших критериев анализа прагматики дискурса является его информационное содержание – во-первых, поскольку передаваемая в сообщении информация служит изменению поведения коммуникантов, что происходит как следствие изменения уровня знаний об объекте коммуникации [12, с. 39–41]; во-вторых, поскольку и принципы отбора информации, и способы её количественной и линейной организации обусловлены коммуникативными установками адресанта и его представлениями об адресате – то есть, прагматическими факторами [7, с. 28–29]. Пропозициональный план дискурса (диктум, пропозиция, семантическая структура, пропозиционная структура, денотативная информация) – лишенная стилистических, прагматических, модальных и т.п. оттенков значения предметно-логическая информация, соответствующая определенной ситуации, реальному или воображаемому положению дел [9, с. 218, 247].

Семантическую структуру текста представляют в виде структуры макропропозиций (Т. ван Дейк, тж.

Н. И. Жинкин, А. И. Новиков, Т. М. Дридзе). Адресант формирует текст, разворачивая свой замысел – макро-пропозицию будущего текста – в ряд пропозиций более низкого уровня, или *макротопиков*, которые, в свою очередь, раскрываются в определенном количестве *топиков* и *субтопиков*, фиксируемых в определенном количестве отдельных высказываний [2, с. 45 и далее]. В свою очередь, каждое высказывание текста содержит главную и (в большинстве случаев) ряд свернутых пропозиций, составляющих вместе иерархию: предикат и его актанты, сирконстанты и адьюнкты [11]. Восприятие текста идет в обратном направлении: адресат (читатель) путем ряда когнитивных операций (исключения, генерализации, конструирования) сводит пропозиции отдельных высказываний к пропозициям все более высокого уровня до тех пор, пока не выведет макропропозицию. Поскольку когнитивные операции являются субъективными, для адресата становится возможным выведение разных макропропозиций (многозначность текста). [2, с. 48]

Наша гипотеза заключалась в том, что составители любой конституции заинтересованы в полном исключении возможности разночтений их текста. Мы предположили, что особая структурно-семантическая организация текста закона (членение на статьи, которые, с одной стороны, дополнительно сегментируются на абзацы, пункты и подпункты, а с другой – объединяются в главы и разделы, сопровождаемые заголовками) дает законодателям такую возможность, поскольку теоретически объем перечисленных выше формально-структурных единиц текста закона совпадает с объемом текстовых пропозиций соответствующих уровней, а заголовки глав и разделов однозначно называют раскрываемые в этих главах и разделах топики, лишая читателей необходимости проводить когнитивные операции по выведению пропозиций более высокого уровня. Таким образом, теоретически оглавление текста конституции должно представлять собой не что иное, как его «обнаженную» семантическую макроструктуру.

С целью уточнения этой гипотезы был проведен контент-анализ текстов всех федеральных конституций Германии.

Контент-анализ: описание метода. Контент-анализ – это количественный анализ текстов и текстовых массивов с целью дальнейшей смысловой интер-

претации выявленных числовых закономерностей [1; 3; 4; 6; 8; 10]. «Суть концепт-анализа состоит в том, чтобы по внешним – количественным – характеристикам текста на уровне слов и словосочетаний делать вероятные предположения о его плане содержания и, как следствие, делать выводы об особенностях мышления и сознания автора текста – его намерениях, установках, желаниях, ценностных ориентациях и т.п.» [8, с. 247]. Метод широко применяется в науках социального цикла (социологии, антропологии, теории коммуникации, политологии), в частности, для изучения социальных оценок тех или иных политических событий, анализа пропаганды и выступлений политических деятелей, оценки методов журналистики и т.п. [10, с. 380]. Тем не менее контент-анализ остается лингвистическим методом, поскольку описание семантических особенностей текстов производится на основании именно лингвистической информации [8, с. 247].

Основы процедуры контент-анализа были разработаны американскими социологами Х. Лассуэлом и Б. Берельсоном. Если Б. Берельсон описывает контент-анализ как «исследовательскую технику, направленную на объективное, системное и количественное описание явно выраженного содержания высказывания» [1, с. 146, перевод наш, курсив наш – М.С.], то на нынешнем этапе акцент сместился на раскрытие «латентного», скрытого содержания коммуникации посредством изучения данных больших текстовых массивов. Так, Клаус Мертен определяет контент-анализ как «метод сбора данных о социальной действительности, который на основании характеристик доступного для наблюдения текста позволяет делать выводы о характеристиках скрытого от наблюдателя контекста» [6, с. 12, перевод наш – М.С.].

В нашем исследовании применялся квантитативный контент-анализ, предполагающий выделение концептуальных переменных и подсчет их значений (репрезентантов) в тексте. Важной его категорией выступает *концептуальная переменная* (К-переменная), отображающая определенный интересующий исследователя текстовый концепт. Характеристиками К-переменной выступают её *вербальные реализации* и её *абсолютная частота*. Вербальные реализации (языковые значения, вербализации, лингвальные корреляты) – это значения К-переменной, которыми она представлена в тексте. В зависимости от объема исследуемого корпуса в этом качестве могут рассматриваться разные языковые единицы: от отдельных слов и предложений до фрагментов текста или даже целых текстов. Каждая вербальная реализация встречается в анализируемом текстовом массиве определенное количество раз; совокупность абсолютных частот всех вербальных реализаций К-переменной составляет абсолютную частоту К-переменной. [8, с. 248-9].

В рамках нашего исследования в качестве К-переменных мы будем рассматривать макропропозиции (макротопики) текстов федеральных конституций Германии.

Целью статьи является отслеживание социально-исторически и прагматически обусловленных изменений информационного содержания текстов федеральных конституций Германии. Мы не ставим перед собой задание проанализировать их юридический

смысл: очевидно, что это область правоповедения, а не лингвистики. Нас интересует лишь соотношение степени декларируемой и реальной значимости тех или иных топиков для составителей текстов конституций на разных этапах исторического развития Германии – и степень разработанности соответствующих концептов в их сознании.

Мы выходили из следующих посылок:

а) местонахождение макроконцепта в линейной структуре текста отображает декларируемые законодателем приоритеты (например, раздел, посвященный основным правам и свободам человека, в PKV та WRV находится в конце, в конституциях ГДР – в середине, в действующем Основном законе ФРГ – в начале текста);

б) абсолютная частота упоминаний топика в поверхностной структуре текста отображает степень фактической заинтересованности в нем законодателя;

в) количество вербальных реализаций топика свидетельствует о степени его когнитивной разработанности, о том, насколько разветвленной является соответствующая фреймовая сеть в сознании законодателя.

Методика, этапы и предварительные результаты исследования. На первом этапе путем сопоставления оглавлений и пилотного семантического анализа всех анализируемых текстов были выделены 9 основных макротопиков конституционного дискурса Германии: ПРАВА ЧЕЛОВЕКА, ФЕДЕРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО (с субтопиками «Парламент», «Правительство и глава государства», «Законодательная ветвь власти», «Исполнительная ветвь власти», «Судебная система», «Федерация»), ФЕДЕРАЛЬНЫЕ ЗЕМЛИ, ФИНАНСЫ, ЭКОНОМИКА (ПРОМЫШЛЕННОСТЬ и С/Х), ОБОРОНА, ОБРАЗОВАНИЕ, РЕЛИГИЯ и СЕМЬЯ. Было установлено, что все перечисленные макротопики в обязательном порядке (хотя и в разной степени) представлены в каждом из текстов федеральных конституций Германии. Исключения составили «бисмарковская» VDR, где круг рассматриваемых вопросов оказался практически вдвое уже остальных конституций, и вторая редакция конституции ГДР, откуда был изъят топик ЗЕМЛИ. Уже на этом этапе выяснилось, что не всем присутствующим в тексте макротопикам отводится отдельный раздел. При наличии макротопика в оглавлении того или иного текста ему присваивался ранг, соответствующий месту посвященного ему раздела от конца текста, т.е. тем выше, чем ближе раздел к началу текста. Например, если Основной закон ФРГ редакции 1949 г. состоит из 11 разделов, в т.ч. *I Die Grundrechte (Основные права)*, *X Das Finanzwesen (Финансовые вопросы)*, то топик ПРАВА ЧЕЛОВЕКА получает ранг 11, а концепт ФИНАНСЫ – 2. Если макроконцепт реализуется в нескольких главах (т.е. представлен несколькими заголовками), его ранг вычисляется по наивысшему показателю плюс единица за каждое следующее вхождение в оглавление. Так, если в Основном законе редакции 1949 г. макротопик ГОСУДАРСТВО представлен восемью разделами (*II. Der Bund und die Länder, III. Der Bundestag IV. Der Bundesrat V. Der Bundespräsident VI Die Bundesregierung VII Die Gesetzgebung des Bundes, VIII die Ausfüh-*

rung der Bundesgesetze und die Bundesverwaltung IX Die Rechtssprechung) с рангами соответственно от 10 до 4, ему присвоен ранг $10+7=17$. При отсутствии топики в оглавлении ему присваивался нулевой ранг.

На втором этапе путем лексико-семантического анализа текстов составлялись списки вербальных репрезентаций каждого макротопика. Учитывая относительно небольшой объем исследуемого дискурса, за единицу анализа было принято слово/словосочетание. Оказалось, что в основном макротопики реализуются в конституционном дискурсе Германии ограниченным числом ключевых лексических единиц (далее – КЛЮ), универсальных для всех текстов федеральных конституций Германии. Например, топик ФИНАНСЫ эксплицируется во всех анализируемых текстах посредством КЛЮ *Einnahmen, Ausgaben, Angaben, Kosten, Zölle, Gebühren, Schulden, Kredite, Finanz, Haushalt, Rechnung, Steuer*. Но в разных текстах каждая КЛЮ приобретает разное количество вариаций: например, КЛЮ *Steuer* в «бисмарковской» VDR представлена десятью вариантами (*Reichssteuern, Tabacksteuer, Rübenzuckersteuer, Steuerämter, Salzsteuer, Steuervergütungen, Verbrauchssteuer, Besteuerung, innere Steuer, Zoll- und Steuerwesen*); в «веймарской» WRV – пятью (*Steuer, Steuerlisten, Verbrauchssteuern,*

Besteuerungen, Doppelbesteuerungen). Кроме вариантов КЛЮ, встречаются и единичные («рандомные») вербальные реализации макротопиков, не повторяющиеся в других текстах конституционного дискурса. Например, в числе вербализаций макротопика ФИНАНСЫ встречаем *Budget (PKV), Ausführprämien (WRV), staatliches Monopol (V-DDR-I)*.

Сумма всех вариаций всех КЛЮ дает показатель общего числа вербальных реализаций макротопика.

На третьем этапе с помощью функции «Найти» программы Microsoft Word высчитывались абсолютные частоты всех вербальных реализаций того или иного топики; путем их сложения подсчитывались абсолютные частоты упоминаний всех девяти основных макротопиков в каждом из анализируемых текстов.

Результаты и обсуждение. Полученные данные: а) ранг, соответствующий месту топики в оглавлении и в линейной структуре текста; б) общее количество вербальных реализаций топики в каждом из анализируемых текстов; в) абсолютная частота упоминаний топики в каждой из конституций – вносились в накопительную диаграмму, в результате чего был высчитан суммарный ранг каждого макротопика в семантической структуре каждого текста федеральной конституции Германии – см. таблицу 1.

Таблица 1. Суммарный ранг основных макротопиков конституционного дискурса Германии

PKV	VDR	WRV	GG 1949	GG 2014	V-DDR-I	V-DDR-II
Гос-во	Гос-во	Гос-во	Гос-во	Гос-во	Гос-во	Гос-во
Права чел.	Оборона	Земли	Права чел.	Права чел.	Права чел.	Права чел.
Земли	Земли	Права чел.	Земли	Земли	Экономика	Экономика
Финансы	Экономика	Экономика	Финансы	Финансы	Земли	Образован.
Экономика	Финансы	Финансы	Экономика	Оборона	Образован.	Семья
Оборона	---(права ч.)	Образован.	Образован.	Экономика	Семья	Финансы
Образован.	---(религия)	Религия	Семья	Образован.	Финансы	Оборона
Религия	--- (образ.)	Семья	Религия	Семья	Оборона	Религия
Семья	--- (семья)	Оборона	Оборона	Религия	Религия	--- (земли)

В результате проведенного контент-анализа было выявлено, что:

1) Конституционный дискурс Германии сохраняет тематическую гомогенность в течение всего периода своего существования: круг основных макротопиков (ПРАВА ЧЕЛОВЕКА, ФЕДЕРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО, ФЕДЕРАЛЬНЫЕ ЗЕМЛИ, ФИНАНСЫ, ЭКОНОМИКА, ОБОРОНА, ОБРАЗОВАНИЕ, РЕЛИГИЯ, СЕМЬЯ) остается неизменным, колеблется лишь мера их представленности в отдельных текстах. Значительные отличия в тематическом наполнении демонстрируют только «бисмарковская» VDR и вторая конституция ГДР (V-DDR-I).

2) Наша гипотеза, что оглавление конституции представляет собой экспликацию его семантической структуры, подтвердилась лишь частично. Оказалось, что некоторые присутствующие в тексте макротопики «не достаиваются» отдельного раздела и, таким образом, не фиксируются в оглавлении конституции. Иногда это можно пояснить небольшим объемом посвященного им фрагмента текста, когда топик реализован лишь несколькими статьями. Но встречаются достаточно объемные макротопики, буквально «распыленные» по тексту: составитель конституции снова и снова возвращаются к теме, но не спешит отвести

ей отдельное место. Именно такие «распыленные» топики и позволил выявить проведенный концепт-анализ.

3) Перечисленные выше основные топики конституционного дискурса Германии распадаются на три группы: а) стержневую; б) деловую; в) гуманитарную.

Стержневые, дискурсо-формирующие топики – ФЕДЕРАТИВНОЕ ГОСУДАРСТВО, ФЕДЕРАЛЬНЫЕ ЗЕМЛИ и ПРАВА ЧЕЛОВЕКА – представлены отдельными разделами в подавляющем большинстве текстов федеральных конституций. Макротопик ГОСУДАРСТВО всегда разворачивается в ряд достаточно разветвленных субтопиков: «Законодательство», «Парламент», «Правительство и глава государства», «Исполнительная власть», «Судебная система» и с большим отрывом лидирует по всем трем показателям (месту в линейной структуре текста, количеству вербальных реализаций, абсолютной частоте упоминаний в тексте). Поскольку топики этой группы составляют ядро юридического содержания конституции, они подробно и всесторонне изучены наукой конституционного права – и именно потому в нашем лингвистическом исследовании интересовали нас в наименьшей мере.

К деловой группе относим топики ФИНАНСЫ, ЭКОНОМИКА и ОБОРОНА. Поскольку эти темы соотносятся с базисными потребностями людей (ниж-

ние ступени «пирамиды Маслоу»: удовлетворение голода и безопасность), они затрагивают интересы разных, часто конкурирующих, социальных групп. Развивая эти темы, составители конституции вынуждены «спуститься с пьедестала» рассуждений о высоких государственных материях до регулирования насущных, но будничных вопросов – и подвергнуть себя риску вызвать недовольство части общества. Поэтому эту группу топиков можно также описать как конфликтную.

Группу гуманитарных концептов составляют топики ОБРАЗОВАНИЕ, РЕЛИГИЯ и СЕМЬЯ: это «благородные» и торжественные темы с низким конфликтным потенциалом.

4) На разных этапах социального развития общества авторы федеральных конституций Германии обходятся с топиками разных групп по-разному. Так, со-

ставители PKV, WRV, V-DDR-I та V-DDR-II выносят в отдельные разделы топики только «стержневой» и «гуманитарной» групп. «Деловые» концепты ФИНАНСЫ и ОБОРОНА удаляются в отдельные разделы лишь в «бисмарковской» VDR и современной редакции Основного закона ФРГ. Таким образом, одни составители, видя в конституции скорее декларативный документ, предпочитают расписывать «гуманитарные» темы, обходя молчанием потенциально конфликтные аспекты социальной жизни. Вторые выражаются конкретнее, видя в конституции действующий закон.

Выводы. Проведенный нами контент-анализ доказал тематическое единство конституционного дискурса Германии и в то же время выявил значительные колебания отношения законодателя к определенным топикам на разных исторических отрезках.

ЛИТЕРАТУРА

1. Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign [electronic resource] // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 1949 261: 194, doi:10.1177/000271624926100137. – URL: <http://ann.sagepub.com/content/261/1/194.1.citation>
2. Dijk T.A. van. Macrostructures. An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1980. – 327 S.
3. Fühlau Ingrid. Inhaltsanalyse versus Linguistik. [electronic resource] // Analyse&Kritik. – Nr. 3. – 1981. – Heft 1. – S. 23-46. – URL: http://analyse-und-kritik.net/en/1981-1/AK_Fuehlau_1981.pdf
4. Mayring, P. Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. – Weinheim: Beltz. – 2007 – 362 S.
5. Mattheier, Klaus. Sprachgeschichte des Deutschen: Desiderate und Perspektiven // Sprachgeschichte des Neuhochdeutschen. – Tübingen: Niemeyer. – 1995. – S.1-18
6. Merten, Klaus. Inhaltsanalyse: Einführung in Theorie, Methode und Praxis. – Springer Verlag, 1983. – 355 S.
7. Zammuner Vanda L. Speech Production: strategies in discourse planning: a theoretical and empirical enquiry. – Hamburg: Buske, 1981. – P.315
8. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику : учебное пособие. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
9. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
10. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – К.: Ваклер; М.: Рефл-бук, 2001. – 656 с.
11. Сусов И.П. Введение в языкознание. – М. : Восток – Запад, 2006. – 382 с.
12. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительное предложение 16-20 вв. – Харьков: Константа, 1998, с. 167.

REFERENCES

1. Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, H. The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign [electronic resource] // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 1949 261: 194, doi:10.1177/000271624926100137. – URL: <http://ann.sagepub.com/content/261/1/194.1.citation>
2. Dijk T.A. van. Macrostructures. An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1980. – 327 p.
3. Fühlau Ingrid. Content analysis versus linguistics. [electronic resource] // Analyse&Kritik. – Nr. 3. – 1981. – Heft 1. – P. 23-46. – URL: http://analyse-und-kritik.net/en/1981-1/AK_Fuehlau_1981.pdf
4. Mayring, P. Qualitative content analysis. Foundations and methods. – Weinheim: Beltz. – 2007 – 362 p.
5. Mattheier, Klaus. History of German language: desiderata and perspectives // History of New High German. – Tübingen: Niemeyer. – 1995. – P.1-18
6. Merten, Klaus. Content Analysis: Introduction to the theory, methods und practice. – Springer Verlag, 1983. – 355 S.
7. Zammuner Vanda L. Speech Production: strategies in discourse planning: a theoretical and empirical enquiry. – Hamburg: Buske, 1981. – P.315
8. Baranov, A.N. Introduction to applied linguistics. – Moscow: Editorial URSS, 2001. – 360 p.
9. Kobozeva I.M. Linguistic semantics. – M.: Editorial URSS, 2000. – 352 p.
10. Pocheptsov G.G. Communication theory. – Moscow: Vakler Publ.; Kiev: Refl-book Publ. – 656 p.
11. Susov I.P. Introduction into Linguistics: textbook for students of linguistics and philology. – Moscow, AST: Vostok- Zapad, 2006 – 382 p.
12. Shevchenko I.S. Historical Dynamics of Pragmatic Features of English Interrogative Sentences (16 - 20th c.). – Kharkiv: Konstanta, 1998, 167 p.

Content analysis of German constitutional discourse: diachronic aspect.

Sushko-Bezdenzhnykh M.

Abstract. The article investigates diachronic changes of propositional aspect of German constitutional discourse. Content analysis method was employed in this research. The summarized ranking of main macro-topics in each constitution under analysis was calculated based on such criteria as topic representativeness in the table of contents, its position in the linear structure of the text, the amount of topic verbal realizations as well absolute frequency references in the text. It was proved that German constitutional discourse is thematically homogeneous.

Keywords: content-analysis, sociopragmatics, constitution, semantic structure of text, propositional structure of text, discourse macro-topic.

Сільськогосподарська термінологія: етимологія та особливості перекладу

К. В. Тішечкіна

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

*Corresponding author. E-mail: tishechkina@inbox.ru

Paper received 28.03.16; Revised 04.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сільськогосподарської термінології. Розглянуто поняття «термін» та проаналізовано етимологію та лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів аграрної галузі (агроном, агрономія, аграрний та ін.) за допомогою словників української та англійської мов.

Ключові слова: термін, термінологія, етимологія, переклад, сільське господарство, словник.

Вступ. Сучасна українська мова формувалася протягом багатьох століть, поступово розвиваючись і удосконалюючись у всіх своїх компонентах. Однією з рушійних сил, що забезпечує розвиток будь-якої мови, є іншомовний вплив. Лексика є найбільш рухомою та проникливою до іншомовних запозичень мовною підсистемою. Поступово, протягом багатьох віків, складався словник мови. Отже, лексика сучасної української мови неоднорідна за своїм походженням.

Вивчаючи лексику сучасної мови, не можна не враховувати той величезний вплив, який чинить на мову професійна термінологія.

Традиційно під терміном (від лат. *Terminus* – межа) розуміють слово або словосполучення, що позначає поняття якої-небудь спеціальної галузі знань або діяльності. Терміни – це одиниці природної або штучної мови (слова, словосполучення, сполучення слів і букв-символів, сполучення слів і цифр-символів), що володіють у результаті особливої свідомої колективної домовленості спеціальними термінологічними значеннями, досить точно і повно відображають основні, суттєві ознаки відповідних понять [5, с. 9].

У працях В. П. Даниленко термінологія розглядається як «...належність мови науки, як основна, найбільш значима та інформативна частина лексичної системи мови науки» [3, с. 171].

Дослідниця української термінології Л. О. Симоненко подає інше формулювання і вказує, що «...скупність спеціальних найменувань різних галузей науки, техніки та мистецтва, які вживаються у сфері професійного спілкування та втілюють результати теоретико-пізнавальної діяльності людини, становлять термінологію» [9, с. 3].

Терміни, на відміну від «повсякденних» слів, середині свого термінологічного поля зазвичай однозначні: одне і те ж слово може бути терміном різних галузей знань, але це не полісемія, а омонімія. Терміни протиставлені загальній лексиці також у тому відношенні, що вони пов'язані з певною науковою концепцією; в них відбиваються результати наукових досліджень і їх теоретичне осмислення.

В якості термінів можуть використовуватися як слова, що вживаються майже виключно в рамках даного стилю, так і спеціальні значення загальнонародних слів.

Дослідженням питань перекладу та аналізу фахової сільськогосподарської термінології та науково-технічних термінів взагалі займалися вітчизняні вчені та дослідники: Горбунова Н., Кондратюк С., Колесник

Н., Помігуєва Л., Семко Н. та ін.

Мета нашої роботи – проаналізувати етимологічні та лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів сільськогосподарської галузі в українській та англійській мовах.

Методи та матеріали. Джерелами дослідження послужили дані 13 словників української, англійської та російської мов: Словник української мови в 11 томах, Етимологічний словник української мови в 7 томах, Concise Oxford Russian Dictionary, Macmillan English Dictionary, A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, Origins A Short Etymological Dictionary of Modern English, A Concise Etymological Dictionary of the English Language, The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins, Англо-русский сельскохозяйственный словарь, Этимологический словарь русского языка та онлайн-словники.

У роботі було використано описовий, зіставно-порівняльний та порівняльно-історичний методи.

Результати дослідження та їх обговорення. Розглянемо та проаналізуємо походження деяких сільськогосподарських термінів, зафіксованих у етимологічних першоджерелах:

агро- (ЕСУМ с. 47) (перший компонент складних слів типу *агробаза*, *агромінімум*, *агротехнік*) – р. болг. м. *агро-*, бр. *агра-*, п. ч. слц. вл. слн. *agro-*; - основа грецького слова *ἀγρός* «поле», запозичена спочатку в складі слова *агроном* і виділена шляхом скорочення цього слова;

agro- (CEDK, 40), combining form meaning «pertaining to agriculture». – Gk. *ἀγρο-*, from *ἀγρός*, «field», which is cognate with L. *ager*, «field»;

аграрний, аграрій, аграрник (ЕСУМ, 46 – 47) – р. *аграрний*, бр. *аграрны*, п. вл. *agrarny*, ч. *agrární*, слц. *agrární*, болг. *агра́рен*, м. *агра́рен*, схв. *агра́рні*, слн. *agrären*; – перші два слова відповідні до нім. *agrár* «земельний, аграрний», *Aggrár* «великий землевласник; член аграрної партії», утворених за посередництвом фр. *agrair* «аграрний» на основі лат. *agrārius*, похідного від лат. *ager* «поле, земля», спорідненого з гр. *ἀγρός* «поле», гот. *akrs*, днв. *askar*, нвн. *Acker* «те.» і пов'язаного з лат. *ago* «веду, жену»; *аграрник*, українське похідне від *аграрний*, утворене за зразком рос. *аграрник*;

agrarian (CEDK, 40) – *adj*, 1) of the land; 2) of agriculture. – formed with suff. *-an* from L. *agrārius*, «pertaining to land», from *ager*, gen *agrī*, «field, land», which is rel.(relative, related) to Umbr. *ager* and cogn. with Gk.

ἄγρος, «field», Gothic *akrs*, Old English *æcer*, «field». Derivative: *agrarian*, *n*;

agrarian (OED) – 1618, «relating to the land», from M.Fr. *loy agrarienne* «agrarian law», from L. *Lex agraria*, the Roman law for the division of conquered lands, from *agrarius* «of the land», from *ager* (gen. *agri*) «a field». Meaning «having to do with cultivated land» first recorded 1792;

agrarian, agriculture, -cultural, -culturist; agronomy (SED, 54) – the base is L. *ager*, o/s *agr-*, gen *agri*, a field; in agronomy, from Gr. *agronomos*, manager of public lands, it is *agros*, a field, the 2nd element coming from *nemein* (stem *nem-*), to distribute, (hence) to manage. The Indo-European root is **agro-*, an uncultivated field – confer (compare) Avestic *ajras* – perh (perhaps) akin to the Indo-European **ag-* seen in *agere*, to drive: confer AGENT. Agrarian: L. *agrarius*, adj of *ager*; *agriculture*: via French from L. *agricultūra*, (lit) cultivation (confer *cultivate* at CULT) of the field; hence *agricultural* (-al, adj) and *agriculturist* (-ist);

агрономія (ЕСРЯ, 13) – так називають науку про закони полеводства, а походить це слово з грецької – *agros* «поле» і *nomos* «закон, звичай». Хоча в російську мову це слово потрапило в 18 ст. із Західної Європи. Скажімо, в англійському слово агроному з'явилося значно раніше – було запозичене з грецької, де *agronomos* означало «чиновник у сільських та земельних справах»;

agronomy (CEDK, 40) – *n* the science of crop production; management of land. – French *agronomie*, from Gk. *ἀρονόμος*, «rural», which is compounded of *ἄγρος*, «field» and the stem of *νέμειν*, «to assign, manage», «to drive (cattle) to pasture». Derivatives: *agronomic*, *agronom-ic-al*, adjs, *agronom-ics*, *n*, *agronom-ist*, *n*;

agronomy (OED) – 1814, from Fr. *agronomie*, from Gk. *agros* «field» + *-nomos* «law or custom, administering», related to *nemein* «manage»;

агроном, агрономія, агрономічний (ЕСУМ, 47.) – р. болг. м. *агроном*, бр. *аграном*, п. ч. слц. вл. *агроном*, слн. *агронот*, схв. *агроном*; – запозичення з французької мови; фр. *agronome* походить від гр. *ἀρονόμος* «службова особа в земельних справах», утвореного з *ἄγρος* «поле» і *νόμος* «закон», а фр. *agronomie* і *agronomique* утворені від *agronome*;

agriculturalist (CEDK, 40) – *n* a farmer – formed from L. *agricultūra* with the suffixes *-al* and *-ist*;

agriculturist (CEDK, 40) – *n* an agriculturalist (rare) – formed with suff. *-ist* from L. *agricultūra*;

agronomist (WPO, 14) – agronomists are today's scientifically trained farmers, taking their name from the Greek *agros*, «field», and *nomis*, «to manage». The word only recently came into the language – in the early 19th century;

agriculture (CEDS, 10) – (L.) L., *agrī cultūra*, culture of field. – L. *agrī*, gen. of *ager*, a field; and *cultūra*;

agriculture (OED) – 1440, from L. *agricultūra*, compound of *agri cultura* «cultivation of land», from *agri*, gen. of *ager* «a field» + *cultura* «cultivation»;

agriculture (CEDK, 40) – *n* French, from L. *agricultūra*, lit. (literal, literally) «cultivation of the land», compounded of *ager*, gen. *agrī*, «field, land», and *cultūra*, «cultivation». Derivatives: *agriculture-al*, adj, *agriculturalist*, *agriculturist* (quae vide).

Як бачимо, переважна більшість досліджених лексем походять від грецького слова *ἄγρος* та спорідненого з ним латинського *ager*. Українські терміни «аграрний» та «аграрій» були запозичені з німецької мови, яка в свою чергу, перейняла їх з французької, а в основу французької лексеми *agrite* покладено термін латинського походження *agrātius*. Аналогічну схему запозичень мають англійські терміни «agriculture» та «agrarian». Слова «агроном», «агроному» у сучасні українську та англійську мови потрапили шляхом запозичень французького терміну грецького походження *agronome*. «Згідно розглянутих першоджерел виключно грецьке походження мають спільнокореніві слова «агрономія», «агроном», «агроному», «агрономіст», а латинське – «agriculture», «agriculturist / agriculturalist».

Цікавим є той факт, що в основу первинного значення лексеми «agrarian» було покладено римські права розподілу завойованих земель, а вже пізніше даний термін набув значення, пов'язаного із сільським господарством. Що стосується англійського терміну «agronome», він спочатку використовувався для позначення чиновників у сільських та земельних справах, а потім набув трактування назви науки про рослинництво та сільськогосподарське виробництво.

Серед досліджуваних лексем є терміни, які в різних словниках трактуються неоднаково, або мають декілька значень і декілька варіантів перекладу:

аграрій (СУМ 1, 17) – землевласник;

agrarian; landowner (Ling.);

landowner (DCO) – *n*, *adj* someone who owns land, often a lot of land;

agrarian (APCXC, 27) – 1) аграрій, великий землевласник; 2) прибічник аграрної реформи; 3) член аграрної партії;

аграрний (СУМ 1, 17) – земельний;

agrarian (Ling.; COD, 3);

agrarian (DCO) – 1) *adj* related to the land, especially farms, and its ownership; 2) describes a place or country that makes its money from farming rather than industry (Definition of agrarian adjective from the Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus © Cambridge University Press);

agrarian (MED, 28) – *adj* relating to or involving farming or farmers;

агроном (СУМ 1, 18) – фахівець з агрономії;

agriculturist, agronomist (Ling., COD, 3);

agronomist (DCO) – a scientist who works in agronomy (=the science of farming);

agronomist (MED, 29) – *n* scientist who studies agronomy;

agronomist (APCXC, 29) – агроном;

агрономічний (СУМ 1, 18) – стос. до агрономії;

agronomic(al), agricultural (Ling.);

agronomic(al) (APCXC, 29) – агротехнічний, агрономічний;

agricultural (DCO) – used for farming or relating to farming;

агрономія (СУМ 1, 18) – наука про хліборобство; наукові основи сільськогосподарського виробництва;

agriculture, agronomy, agronomics (Ling., COD c. 3), agricultural science (COD c. 3)

agriculture (DCO) – farming;

agronomy (DCO) – the science of farming, including the study of soil, plants, and animals, and ways to improve the production of food on farms;

agronomy (APCXC, 29) – агрономія.

Як бачимо, терміни «аграрій» та «аграрний» при перекладі набувають декількох значень. Вищерозглянуті українські сільськогосподарські терміни мають по декілька англійських варіантів перекладу, а лексеми «agrarian» та «landowner» можуть набувати ознак різних частин мов (іменника та прикметника).

Специфіка перекладу термінів полягає в тому, що найважливішою умовою досягнення адекватності є збереження в перекладі змістовної точності вихідних одиниць, забезпечення абсолютної ідентичності понять, що виражаються термінами вихідної мови та мови перекладу. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, до якої належить текст, що перекладається, розуміння термінів іноземною мовою і знання термінології рідною мовою.

При перекладі термінології виникають труднощі в доборі точного перекладацького відповідника, що є необхідною умовою адекватного перекладу. Це зумовлено такими причинами: розходженнями в структурі термінів англійської та української мови; багатозначністю і варіантністю відповідностей в перекладі, матеріальним проявом чого є полісемія (наявність у

терміна більш ніж одного значення), омонімія (семантичне відношення внутрішньо не пов'язаних значень, виражається подібними лексемами і розрізняється в тексті завдяки контексту), синонімія (збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць), гіпонімія (більш широке значення, що виражає загальне, родове поняття, назву класу предметів (властивостей, ознак)), антонімія (бінарний принцип опису фактів і явищ дійсності, що виявляється в ствердженні наявності або відсутності тієї чи іншої ознаки, в протиставленні якісних показників); а також наявністю безеквівалентної лексики.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновки, що під час перекладу термінології сільського господарства слід не лише користуватися декількома словниками і враховувати контекст, а треба глибше розуміти історичне походження даних термінів.

Оскільки науковий прогрес не стоїть на місці і створення нових термінологічних словників не встигає за цим процесом, то розглянута нами тема є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Результати дослідження можуть бути використанні при написанні підручників, пов'язаних з аграрною галуззю, при перекладі різноманітних сільськогосподарських документів та рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Городецкий Б. Ю., Раскин В. В. Термины с лингвистической точки зрения [Текст] / Б. Ю. Городецкий, В. В. Раскин // Место терминологии в системе современных наук: тезисы докладов и сообщений. – М.: Изд-во Моск. ун-та. – 1970. – С. 134 – 141.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М., 1977. – 245 с.
4. Жайворонок В. Термінологія в загальному словнику / Віталій Жайворонок // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 210 – 212.
5. Нелюбин Л. Л. Учебник военного перевода / Л. Л. Нелюбин, А. А. Дормидонтов. – М.: Воениздат., 1981. – 218 с.
6. Панько Т. І. Українське термінознавство: [підручник] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
7. Помігуєва Л. П. Словослов'язки між компонентами англійських термінологічних словосполучень / Л. П. Помігуєва // Філологічні трактати. – Том 2. – №3. – 2010. – С. 87 – 93.
8. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка [Текст] / А. А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т рус. яз., отв. ред. В. П. Григорьев. – М.: Наука, 1968. – С. 103 – 125.
9. Симоненко Л. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Людмила Симоненко // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3 – 8.
10. Суперанская А. В. Терминология и номенклатура / А. В. Суперанская // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С. 73 – 78.
11. Щукин, А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика / А. Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2010. – 480 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

APCXC – Англо-русский сельскохозяйственный словарь / Под ред. В. Г. Козловского, Н. Г. Ракипова. – М.: Рус. яз., 1983. – 880 с.

СУМ – Словник української мови: [в 11 т.]. – К.: Наукова думка., 1970. – Т. I. – 800 с.

CORD – Concise Oxford Russian Dictionary. – Oxford University Press, 1998. – 1007 p.

DCO – <http://dictionary.cambridge.org/>

Ling. – <http://www.lingvo.ua/ru>

MED – Macmillan English Dictionary: for advanced learners. – Oxford, 2006. – 1692 p.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 томах. – К., 1982. – т. I. – С. 632.

CEDK – A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Ernest Klein. – Amsterdam – London – New York. – 1966. – 1776 p.

OED – Online etymological dictionary.

SED – Origins A Short Etymological Dictionary of Modern English / Eric Partridge. – London – New York, 2006. – 4218 p.

ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / Г. А. Крылов. – С.-П., – 2005. – 432 с.

CEDS – A Concise Etymological Dictionary of the English Language / Walter F. Skeat. – New York. – 1980 – 688 p.

WPO – The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins. Fourth edition / Robert Hendrickson. – New York, 2008. – 961 p.

REFERENCES

1. Barhudarov L. S. Yazyk i perevod: Voprosy obschey i chastnoy teorii perevoda / L.S. Barhudarov. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 240 s.
2. Gorodeckiy B.Yu., Raskin V.V. Terminy s lingvisticheskoy tochki zreniya [Tekst] / B.Yu. Gorodeckiy, V.V. Raskin // Mesto terminologii v sisteme sovremennykh nauk: tezisy dokladov i soobscheniy. – M.: Izd-vo Mosk.un-ta. – 1970. – S. 134 – 141.
3. Danilenko V. P. Russkaya terminologiya: Opyt lingvisticheskogo opisaniya / V. P. Danilenko. – M., 1977. – 245 s.
4. Zhaivoronok V. Terminolohiia v zahalnomovnomu slovnyku / Vitalii Zhaivoronok // Ukrainska terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – K., 1998. – S. 210 – 212.
5. Nelyubin L. L. Uchebnik voennogo perevoda / L. L. Nelyubin, A. A. Dormidontov. – M.: Voenizdat, 1981. – 218 s.
6. Panko T. I. Ukrainske terminoznavstvo: [pidruchnyk] / T. I. Panko, I. M. Kochan, H. P. Matsiuk. – Lviv: Svit, 1994. – 216 s.
7. Pomihueva L.P. Smyslovi zviazky mizh komponentamy anhliiskykh terminolohichnykh slovospoluchen / L.P.Pomihueva // Filolohichni traktaty. – Tom 2. – #3. – 2010. – S.87 – 93.
8. Reformatskiy A.A. Termin kak chlen leksicheskoy sistemy yazyka [Tekst] / A.A. Reformatskiy // Problemy strukturnoy lingvistiki: Sb. st. / AN SSSR, In-t rus. yaz., otv. red. V.P. Grigorev. – M.: Nauka, 1968. – S. 103 – 125.
9. Symonenko L. Ukrainska naukova terminolohiia: stan ta perspektyvy rozvytku / Liudmyla Symonenko // Ukrainska terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – K.: KNEU, 2001. – Vyp. IV. – S. 3 – 8.
10. Superanskaya A. V. Terminologiya i nomenklatura / A. V. Superanskaya // Problematika opredeleniy terminov v slovaryakh raznykh tipov. – L.: Nauka, 1976. – S. 73 – 78.
11. Schukin, A.N. Obuchenie inostrannym yazykam. Teoriya i praktika / A. N. Schukin. – M.: Filomatis, 2010. – 480 s.

Agricultural terminology: etymology and features of translation

Tishechkina K.

Abstract. The article deals with some agriculture terminology. Concept “term” is considered. Etymology and lexical peculiarities of some single-root agrarian terms (agrarian, agronomy, agriculture etc.) are analyzed with used Ukrainian and English dictionaries.

Keywords: term, terminology, etymology, translation, agriculture, dictionary.

Сельскохозяйственная терминология: этимология и особенности перевода.

Е. В. Тишечкина

Аннотация. Статья посвящена изучению сельскохозяйственной терминологии. Рассмотрено понятие «термин» и проанализировано этимологию и лексико-семантические особенности некоторых однокоренных терминов аграрной отрасли (агроном, агрономия, агрономический) с помощью словарей украинского и английского языков.

Ключевые слова: термин, терминология, этимология, перевод, сельское хозяйство, словарь.

Від утопії до антиутопії: роман М. Хвильового «Вальдшнепи» у контексті жанрової ідентифікації

І. Ткалич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

*Corresponding author. E-mail: Tkalych_i@ukr.net

Paper received 11.04.16; Revised 19.04.16; Accepted for publication 28.04.16.

Анотація. Стаття присвячена визначенню жанру твору М. Хвильового «Вальдшнепи». Автор дослідження вважає, що це – роман-антиутопія, який виникає завжди як пародія на художню чи соціальну утопію. З одного боку М. Хвильовий у памфлетах будує теорію нового суспільства, а з іншого – романом «Вальдшнепи» заперечує більшовицьку утопію в умовах тоталітарної держави. М. Хвильовий у романі використав усі ознаки антиутопії: тоталітарна територія, заперечення минулого, духовне рабство людини, герой-бунтар, любовна сюжетна лінія.

Ключові слова: антиутопія, утопія, тоталітаризм, бунтар, іронія.

Постановка проблеми. Утопічне мислення притаманне письменникам з революційним характером, вони схильні до пошуку нових моделей ідеальної держави. Для письменників-антиутопістів важливий не суспільний устрій, а душевний стан людини у такій утопічній державі. У силу свого романтичного світогляду, Миколі Хвильовому вдавалось одночасно піддатися обом стихіям мислення. З одного боку в памфлетах він будує власну концепцію нового суспільства епохи азіатського ренесансу, а з іншого – романом «Вальдшнепи» заперечує більшовицьку утопію в умовах тоталітарної культури.

Аналіз останніх досліджень. Питання антиутопії як жанру літератури інтригує вчених кілька останніх десятиліть. Зокрема серед зарубіжних дослідників можна назвати: Р. Гальцеву, О. Павлову, М. Шадурського, Л. Юрьєву, Н. Якушеву – їх цікавить теоретичний аспект феномену. Ця тема є в колі інтересів і вітчизняних літературознавців: Ю. Жаданова, О. Ніколенко, Г. Сабат, О. Копач, С. Безчотнікової. Проблема інтерпретації роману «Вальдшнепи» М. Хвильового присвячені праці сучасних науковців С. Жигун, В. Зенгви, Л. Кавун, Л. Сеника, Г. Церни.

Мета. З'ясувати жанрову специфіку роману М. Хвильового «Вальдшнепи» у контексті тогочасної антиутопічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Коріння літератури про ідеальну державу сягає філософських праць Платона. Загалом історично утопія розвивалась спочатку як публіцистичний або науковий трактат, і тільки згодом набула художніх характеристик. В усі історичні часи антиутопія була реакцією на утопію і виникала тоді, коли держава починала втілювати насильницькими методами соціальний міф. Насильницьке утвердження земного раю провокувало утвердження жорсткої диктатури і рабства. Письменники намагались передбачити і застерегти від небезпечних наслідків втілення абсурдних ілюзій. Утопія завжди соціоцентрична, антиутопія – персоналістична, її цікавлять права людини, яка опинилась в «ідеальному», на думку утопії, суспільстві. Утопія є наслідком художнього моделювання, антиутопія відштовхується від втіленої у життя цієї моделі, веде суперечку, розвінчує її антигуманний міф першої.

Початок ХХ століття позначений соціально-політичними перетвореннями і науково-технічним прогресом у Європі. Такі зрушення дали привід

здуматись людям про близьке здійснення мрії, у якій щаслива людина живе в ідеальному суспільстві. Утопічне мислення зазнало свого бурхливого розвитку. Найбільш успішною утопією у вітчизняній філософії думці виявилась московська тоталітарна теорія марксизму. А у 1920-х «під впливом дій більшовиків, на підставі їхнього досвіду і як певна альтернатива їм з'являються інші тоталітарні утопії, які мали у собі чимало спільного з більшовицькою» [2].

Соціальна утопія, яка є загальнокультурним феноменом тоталітарної країни, виявляє себе і в літературному жанрі. До характерних ознак художньої утопії належать критика попереднього суспільства, утвердження взірця досконалого устрою, неконфліктність у державі, антиісторизм, орієнтація на ідеальне. Ця теорія торкалась різних сфер існування людини: соціальної, культурної, побутової, а іноді навіть інтимної. Коли суспільство виявляло свої негативні риси, з'являлась антиутопія і, опираючись на реальні суспільні процеси, намагалась передбачити небезпечні наслідки впровадження ілюзій в життя. «Соціальні функції та художні форми негативної утопії взагалі були різні: іноді це було сатиричне пародіювання позитивної утопії, іронічне її перетворення, іноді ж негативна перетворювалась в пророкування похмурих перспектив» [9, с. 351].

Існує думка, що автор антиутопії – це розчарований або прихований утопіст. Тяжіння М. Хвильового до утопічного мислення, спровокованого соціальними умовами і пристрасною до західноєвропейської філософії, породило ідеї про світле майбутнє. Митець, будуючи у памфлетах концепцію розвитку українського суспільства, створив утопію з її елементарними ознаками. До таких характеристик можна зарахувати: спроби передбачити майбутнє (ідеї азіатського ренесансу); прагнення бігти від складної і безрадісної дійсності (бажання змінити ситуацію, яка склалась в літературі і в країні в цілому); осмислення ідеалу (розвиток незалежної України у складі Радянського Союзу). Свою теорію досконалої країни автор розвинув на протигагу офіційному міфowi, а в антиутопічному романі «Вальдшнепи» проявив себе розчарований утопіст у душі письменника. Тут наукового осмислення отримали уже реальні враження від втілення у життя тоталітарної ідеології. І якщо у першому випадку він робить акценти на національному, культурному питанні, то у другому митця

уже цікавить людина, що живе у створеній міфом країні, її душевний стан. Він намагається передбачити результати матеріалізації ідей радянської утопії.

До з'ясування питання жанру «Вальдшнепів» час від часу повертаються українські літературознавці. Учені сформулювали декілька визначень: роман політичних ідей, роман-памфлет, роман соціальної тези, інтелектуальний, філософський, чи політичний роман, і навіть – еротичний. Насправді, проблематика твору дозволяє такі жанрові формулювання. Проте ця детермінація не повністю відтворює стилізову специфіку твору, зокрема, не враховує комічного компоненту тексту. Адже іронія є не просто засобом виразності, а підпорядковує собі всю сюжетну канву. Конфлікт побудований на внутрішній діалогічності головного героя, іронічній полемічності наративного художнього оформлення. Тому, на нашу думку, авторська концепція цілком вкладається в межі жанру антиутопії як пародії на утопію. Антиутопія переосмислює ідеї утопії і створює специфічними засобами пародію на неї, використовуючи жанрові ознаки утопії.

Літературознавчий дискурс антиутопії широко представлений у науці, визначено її типи і властивості. Проте, найбільш детальною видається класифікація характеристик, представлена Л. М. Юр'євою [8]. На думку дослідниці, для цього жанру притаманне зображення:

- території ізольованої від всього світу;
- простору антиутопії – тоталітарної держави;
- ритуалізації дійсності;
- протистояння любові і тоталітаризму;
- героя – бунтаря-одинака, або колективу бунтарів-однотумців;
- заперечення минулого;
- духовного рабства людини;
- описів природи для підкреслення абсурду ситуації.

Усі ці жанрові ознаки легко прочитуються в канві тексту. Художній простір роману у вузькому значенні – це невелике місто на півдні України, за межі якого дія не виходить. У широкому значенні – це держава тоталітарного устрою, де людина мислить категоріями, інспірованими владою.

За законами антиутопії рух кожного з жителів держави запрограмований і не може виходити за чіткі межі. Конфлікт розпочинається тоді, коли герой відмовляється брати участь в ритуалі, сформованому соціальним ладом, і намагається обирати власний шлях. Герой замислюється над своїм становищем, проявляє опір і потрапляє в іронічно-трагічну ситуацію. Система не дозволить не коритись, а змінити її шансів немає. Конфлікт у душі Дмитрія Карамазова виник раніше ніж описані події у творі. Про це свідчать спогади Ганни зимових нападів безумства у чоловіка, її думки про те, що тепер він уже не б'ється головою об стінку, як зимою, та не згадує раковину з калом, куди попала революція. Очевидно, герой усвідомлює, що у глухому куті. Безвихідь у настрої відзначає і товариш Вовчик.

Досить потужною у творі є любовна лінія. Закоханість у москвичку приносить Дмитрію моменти радості. У ній він знаходить те, чого давно прагнув:

душевного і тілесного збудження: «Він раптом відчув її присутність у цьому городку, так би мовити, фізіологічне, і це почуття почалося не вчора, а певніше – в той вечір, коли йому з нею не вдалось зустрітись, коли він так мучився цілу ніч. Навіть і не в той вечір – це почалося із першої зустрічі з нею на пароплаві, тисячами невидимих психологічних ниток він зв'язувався з нею до вчорашнього дня, і вчорашній день був тільки логічним і неминучим висновком» [6, с. 525].

Особисте життя людини – це та царина, яка потребує найбільшій приватності. Проте тоталітарна утопія намагалась регламентувати всі сфери і навіть інтимну, а еротика взагалі вважалась чимось неприйнятним. Антиутопія відстоює право людини на індивідуальність особистого життя, а твори часто позначені еротичною проблематикою. Відкриті любовно-еротичні теми були справжнім викликом і демонстрацією спротиву в своєму часі.

Інтимна сфера допомагає героєві розкритися, проявити себе, можливо, це єдине місце, де герой впевнений в собі. На перший погляд авторська увага до тілесного створює дисонанс із філософськими чи політичними ідеями, що переповнюють текст, а розмови з Аглаєю про недосконалий суспільний устрій не викликають інтимних переживань. Проте, на думку науковців, тілесне таким чином намагається вивільнити духовне, збудити його від сну. Герой, переповнений почуттями, збуджений думками і тілом: «І згадуючи її вчорашню розмову про безумство хоробрих, йому до болю захотілось бути таким же безумним. Йому захотілось схопити її в обійми й закричати побідним криком дикого переможця» [6, с. 525].

Еротичний мотив у творі стає одним із ключових і є причиною взаємного інтересу героїв у різні моменти їхнього спілкування. Аглая маніпулює думками і поведінкою Дмитрія, користуючись його фізичним потягом до неї. «... вже один той факт, що я з першої зустрічі почала активно й цілком щиро підтримувати його захоплення новими ідеями, – один цей факт не міг не положити глибокого відбитку на його вразливу душу, і він закохався в мене» [6, с. 540].

Нерідкісною для української літератури є модель стосунків невпевненого у прагненнях чоловіка і вольової жінки, яка духовною силою намагається спрямувати його думки і вчинки. Аглая розпізнає в Дмитрієві бунтаря, дає змогу самому себе таким побачити, розібратись у причинах душевних страждань. Вона стає провідником і однотумцем, допомагає віднайти себе. Дмитрій боїться зізнатись в тому, про що давно здогадувався, не може зробити свідомий вибір. Це помічає дівчина: «Словом, Дмитрій Карамазов і Дмитрії Карамазови прийшли до жахливої для них думки: немає виходу. Зі своєю партією рвати не можна, бо це, мовляв, зрада не тільки партії, але й тим соціальним ідеалам, що за них вони так романтично йшли на смерть, це буде, нарешті, зрада самим собі. Але й не рвати теж не можна. Словом, вони зупинились на якомусь ідіотському роздоріжжі. І от Карамазови почали філософствувати й шукати виходу з зачарованого кола» [6, с. 539]. Його душа розкололась: з одного боку він ще комуніст, а з іншого вже бунтар проти системи. У цьому бунті його не розуміють ні Ганна, яка є продовженням самої системи, ні

його вірний товариш Вовчик. Дмитрій бунтар-одинак. Він, як і герой новели Хвильового «Я (Романтика)», м'ятежний син свого часу. З одного боку є частиною утопії, з іншого – повстанцем проти неї. Ганна і Аглая – це різні кінці його розбурханої душі, різні втілення крайностей його Я: «будучи, так би мовити, вічним опозиціонером, він у той же час був своєрідним фанатиком комунізму» [6, с. 502].

Натомість духовне рабство людини втілює в собі образ Ганни, чим ще більше підкреслює абсурд ситуації їхнього сумісного життя. Карамазов не любить дружину. Для нього вона – особа обмежена і не дає стати «цільною й рішучою людиною, саме вона й перешкоджає йому протиставити себе рабській психіці своїх дегенеративних земляків» [6, с. 477].

До особливостей жанру антиутопії можна зарахувати й заперечення минулого. Дмитрій Карамазов виголошує перед москвичкою іронічну промову про затримуючу роль Т. Шевченка у розвитку української нації: «Саме цей іконописний "батько Тарас" і затримав культурний розвиток нашої нації і не дав їй своєчасно оформитись у державну одиницю. Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України, а я от гадаю, що на чорта вона й здалася така, якою ми її бачимо аж досі...» [6, с. 493]. Очевидно ми тут чуємо голос автора, адже його мистецькі стосунки з Шевченком цілком очевидні. М. Хвильовий сам неодноразово заявляв про авторитет попередника у його творчості і оприявлював це у текстах. Дослідниця С. Жигун трактує слова Д. Карамазова з точки зору Едипового комплексу автора: «за п'ять років, що розділяють "Наш універсал" та "Вальдшнепи", М. Хвильовий не змінив свого ставлення до Т. Шевченка, але все гостріше відчуває страх його впливу. Саме за ці роки він отримує визнання, пошану та славу. Він прагне дорівнятися величчю Т. Шевченка і не може цього досягти навіть у власній свідомості» [4, с. 493]. Тобто митець засуджує не негативний вплив Т. Шевченка на літературу й націю, а власну неспроможність побороти цей вплив у творчості. Він сприймає старшого майстра слова як панівну інституцію, межі, за які М. Хвильовому ніколи не вийти, ще одну ідеальну або утопічну організацію, з яку треба долати.

І останньою ознакою антиутопії, за Л.М. Юрьєвою, є контраст суспільних умов і природних. Усі герої приїхали з міста відпочити якомога ближче до природи. Більшість розмов і дискусій відбуваються під час прогулянок, що створює чудові фонові умови героям для роздумів. При чому, динаміка змін природи корелює з перемінами у душі центрального персонажа. На початку твору йдеться про те, що містечко прийняло відпочивальників неприємно: спека, гаряче повітря вдень і вночі, безліч комарів: «Але не дуже радісно зустрів її південь. З моря біг гарячий вітер, і провінціальні вулиці буквально вигоріли. Увечері повітря дзвеніло комарами й так палило обличчя, що не було жодної можливості вийти з кімнати» [6, с. 476]. Задуха у повітрі символізує несилю дихнути на повні груди людині в утопічному суспільстві, герой задихається. Розмови з Аглаєю відроджують його. Погода також змінюється тоді, коли Дмитрій починає зустрічатись з дівчиною:

«Ранок був винятковий: після дощів ночі стали холодніти, і холодок нічний затримувався на воді, аж поки сходило сонце» [6, с. 510]. Задуха на початку твору змінюється свіжими, прохолодними думками в кінці. У цьому аспекті характерно зображені і жіночі образи. Про бесіду з Ганною герой думає, що розмова з нею «така ж нудна, як і сама спека» [6, с. 477]. Натомість Аглая вражає своєю свіжістю ідей і холодною ясністю думок.

Крім основних жанрових характеристик, про антиутопічний характер твору свідчить його інтертекстуальне поле, зокрема присутність текстів Ф. Достоевського. Так, ім'я головного героя автор прямо пов'язує з «Братами Карамазовими» російського письменника: «І. Л. Карасик заметушився і зробив винувате обличчя. "Братів Карамазових" він, можна сказати, читав, але йому й на думку не спадало, що ці брати (чи там один брат) могли завітати в його глухий край» [6, с. 473]. Також вітчизняні літературознавці знаходять й інші паралелі. Зокрема, Л. Сенік [5] бачить схожість між героями Карамазовими: Дмитрієм М. Хвильового і Альошею Ф. Достоевського. Г. Церна [7] шукає такі аналогії між Дмитрієм й Іваном Карамазовим, а на думку В. Зенги, у прізвищах Карамазова і Карасика «зашифроване слово *кара*, покликане інтертекстуально пов'язати роман «Вальдшнепи» зі «Злочином і карою» Достоевського, адже перегук проблематики цих творів є очевидним» [3, с. 272]. Отож, близькість цих текстів науковці вбачають переважно на ідейно-тематичному рівні. Проте, крім ідейних та стильових чинників, потрібно враховувати і жанрові.

Ф. Достоевського цілком обґрунтовано вважають зачинателем жанру антиутопії у своєму часі. На думку дослідників, він започатковує ряд антиутопій ХХ століття, полемізує з утопіями, які «оволоділи поки лише умами, а не життям... Саме в поемі «Великий інквізитор», створеній Іваном Карамазовим, простежуються досить чіткі два стрижневі мотиви наступних антиутопій: мотив насадженого щастя, до якого людство ведуть залізною рукою, яке полягає, перш за все, у відмові від особистої свободи – і мотив протиставлення особистості – уніфікованій, знеособленій спільності (це – основний конфлікт кожної антиутопії)» [1, с. 219].

У романах Достоевського новий світ показаний з середини, очима людини, яка в ньому живе, і яка перетворена на частину великого державного механізму, побудованого на обмеженнях і заборонах. Конфлікт твору зароджується тоді, коли герой відмовляється від правил нового суспільства.

М. Хвильовий впізнав у романах російського класика віддзеркалення сучасної йому дійсності, і, оскільки завдання антиутопії попередити людей про небезпеки, які несе з собою утопія разом з прагненням до досконалості, то наслідування такого жанру можна вважати цілком логічним. Головний герой «Вальдшнепів» стає заручником суспільного механізму керування думками і діями людей. Він це розуміє, на відміну від Ганни і Вовчика, і намагається знайти вихід. Для Дмитрія, за задумом автора, є два варіанти розвитку сюжету – це або остаточне безумство, або боротьба.

Схожим у сюжетних ознаках обох текстів є і погляд оповідача на події крізь призму іронії. Особливість іронії як Ф. Достоевського, так і М. Хвильового в тому, що об'єктом іронії є не герой чи його дії, а сприйняття: «Вовчик якось прекрасно впливає на нерви і, мабуть, тому, що він якийсь не від світу цього: у нього ніколи не буває трагедій і він так просто і ясно дивиться на життя. Він, наприклад, прекрасний лінгвіст, йому – науковому співробітнику – пропонують уже професорську кафедру, але йому якось перешкоджає більярдний кий (він неабияк грає на більярді). І коли правду говорити, то футбол багато більше цікавить його, ніж уся ця лінгвістика, що її він пізнав так досконало [6, с. 479]. Комічними є не стільки персонажі, скільки образ самого оповідача.

Він іронічно ставиться до людей і подій, про які

розповідає, і до самого себе, в цьому ставленні виявляє себе іронічний тип мислення автора.

Висновки. Отож, до існуючих визначень жанру твору «Вальдшнепи» М. Хвильового цілком обґрунтовано можна додати формулювання роман-антиутопія, оскільки у ньому наявні усі ознаки такого типу творів. Головний герой – це бунтар, який протистоїть тоталітаризму, духовному рабству і абсурду світу. Автор хоче попередити, застерегти від наслідків втілення в життя утопії державного рівня. Для письменника це був експериментальний твір, але він органічно влився у літературний доробок, оскільки антиутопії притаманна іронічність, питома і для творчого стилю автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальцева Р., Роднянская И. Помеха – человек. Опыт века в зеркале антиутопий / Р. Гальцева, И. Роднянская // «Новый Мир». – № 12. – 1988. – С. 217–230.
2. Грабовський С. Тоталітарна утопія як квазірелігія ХХ століття [Електронний ресурс] / С. Грабовський / Релігія в Україні. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/27757-totalitarna-utopiya-yak-kvazireligiya-xx-stolittya.html>.
3. Зенгва В. «Вальдшнепи» М. Хвильового та романи Ф. Достоевського: інтертекстуальний аспект / В. Зенгва. – Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія: Філологія. – № 936. – Вип. 61. – 302 с.
4. Жигун С. Ще раз про діалог Миколи Хвильового і Тараса Шевченка: "острах впливу" / С. Жигун. – Шевченкознавчі студії. – № 12 (2009). – С. 54–58.
5. Сенік Л. Роман опору: Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності / Л. Т. Сенік. – Львів: Академічний Експрес, 2002. – 239 с.
6. Хвильовий М. Вибрані твори / Упоряд., автор передм. Р. Мельників. – К.: Смолоскип, 2011. – 1038 с.
7. Церна Г. Вальдшнепи Брати Карамазови / Г. Церна // Слово і час. – 1999. – №12. – С. 58–61.
8. Юрьєва Л. М. Русская антиутопия в контексте мировой литературы / Л.М. Юрьєва. – М.: Прогресс, 2005. – С. 56–75.
9. Якушева Н. Б. Утопическая и антиутопическая мысль России Философский век. Альманах. Вып. 13. / Тв. редакторы Т. В. Артемьева, М.И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2000. – 430 с.

REFERENCES

1. Galtseva R. Rodnyanskaya I. The Interference – the man. The experience of a century in the mirror dystopia // "New World." – № 12. – 1988. – P. 217–230.
2. Grabovsky S. The totalitarian utopia as a kvazireligion of XX-th [Electronic resource] / The Religion is in the Ukraine. – Access mode: <http://www.religion.in.ua/main/27757-totalitarna-utopiya-yak-kvazireligiya-xx-stolittya.html>.
3. Zengva V. "Valdshnepy" by M. Khvyliovyi and novels by F. Dostoevsky: the intertextual aspect // Visnyk Harkivskogo natsionalnogo universitetu imeni V. Karazina. – Seriya: Filologiya. – № 936. – 302 p.
4. Zhigun S. Once more about a dialog by M. Khvyliovyi i T. Shevchenko: "The fear of a influence" // Shevchenkoznachchi studii. – № 12 (2009). – P. 54–58.
5. Senik L. The novel of the resistance: Ukrainian novel 1920s: the problem of the national identity. – Lviv: Akademichnyy Expres, 2002. – 239 p.
6. M. Khvyliovyi Selected Writings. – K.: Smoloskyp, 2011. – 1038 p.
7. Cerna G. "Valdshnepy" and "Brothers Karamazov" // Slovo i chas. – 1999. – №12. – p. 58–61.
8. Yurieva L. M. A russian dystopia in the context of the world literature. – Moscow: Progress, 2005. – P. 56–75.
9. Yakusheva N.B. Utopian and anti-utopian idea of the Russian Philosophical Age. Almanac. Vol. 13. The Russian utopia of the Enlightenment and the tradition of the world's utopianism. – SPb.: Saint-Petersburg Center for the History of Ideas, 2000. – 430 p.

From the Utopia to the Dystopia: the Novel "Valdshnepy" by M. Khvyliovyi in the Context of the Genre Identification Tkalych I.

Abstract. The article is devoted to the defining of the genre of "Valdshnepy" by M. Khvyliovyi. The author of the research believes that this is a novel dystopia formed constantly as a parody of the literary or social utopia. In the pamphlets Khvyliovyi creates a new society theory, but in the novel "Valdshnepy" denies the Bolshevik utopia in a totalitarian state. Khvyliovyi had used all features of the dystopia in the novel. They are: totalitarian territory, denial of the past, the spiritual slavery of man, the love story line, the herorebel.

Keywords: dystopia, utopia, totalitarianism, rioter, irony.

От утопии к антиутопии: роман М. Хвильового «Вальдшнепы» в контексте жанровой идентификации И. Ткалич

Аннотация. Статья посвящена определению жанра произведения М. Хвильового «Вальдшнепы». Автор исследования считает, что это – роман-антиутопия, который возникает всегда как пародия на художественную или социальную утопию. С одной стороны Хвильовой в памфлетах строит теорию нового общества, а с другой – романом «Вальдшнепы» отрицает большевистскую утопию в условиях тоталитарного государства. М. Волновой в романе использовал все признаки антиутопии: тоталитарная территория, отрицание прошлого, духовное рабство человека, герой-бунтарь, любовная сюжетная линия.

Ключевые слова: антиутопия, утопия, тоталитаризм, бунтарь, ирония.

Frequency pattern of speech act of categorical/non-categorical consent in business discourse

A. A. Yumrukuz

South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

*Corresponding author. E-mail: anslib1@gmail.com

Paper received 26.03.16; Revised 05.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Abstract. The article presents the results of an electro-acoustic analysis of frequency pattern of the speech act of consent in the English business discourse. Then author argues that the speech act of consent is a preferred act in business discourse since the key goal of this type of discourse is achieving an agreement; that means that speech acts of consent are more or less categorical in their nature as compared to those of dissent. However, depending on the communicative situation the subjective and modal meaning of categoricalness can be intensified, neutralized or eliminated; in this case speech acts are perceived as categorical, neutral or non-categorical correspondingly. Melodic, or pitch component of intonation is the one easily perceived by a listener's ear and having a maximum functional load. Thus, acoustic correlate of the pitch component – fundamental frequency, namely, the level and the interval of fundamental frequency, the direction of tone movement are analyzed from the standpoint of their power to differentiate various degrees of categoricalness.

Keywords: *speech act of consent, business discourse, categorical, non-categorical.*

Introduction. Speech act of consent is commonly perceived as preferred in any field of communication, but it gains crucial importance in the sphere of business, since doing business always implies achieving an agreement on particular issues. Consent in business discourse is a line of behavior which is implemented in concrete speech acts.

Based on the foregoing, speech act of consent as a 'desirable' one is quite categorical in its very nature. Nevertheless, the subjective and modal meaning of categoricalness depending on a certain situational context, speaker's intentions, register of communication may be intensified or eliminated. In this case pragmatic sense of the consent proper and additional sense of categoricalness/non-categoricalness overlap, and the structure of the speech act is modified at all structural levels – syntactical, lexico-grammatical, phonetical. At the intonational level this combination of pragmatic meanings results in overlapping of different intonemes, that either slightly modifies an invariant pattern of the speech act, or creates a completely new intonational contour.

In the focus of interest in the given study is the pitch component of intonation, namely, its acoustic correlate – fundamental frequency (F_0), whose modifications are supposed to be capable of differentiating various pragmatic senses of the speech act of consent in business discourse.

Theory outline. The scope of studies related to the problem of the given research covers a number of issues – diversity of pragmatic senses of consent in business discourse (M. K. Liubimova), basic intonational features of business discourse (E. B. Karnevska, V. L. Romaniuk, Yu. S. Yartseva et al.), intonation of the speech act of consent in relation to the initial speech act (E. M. Andriyevska, P. Ogden), general intonational peculiarities of expressing categoricalness in various speech acts (A. D. Gartsev, Tolstokorova, P. Ogden).

According to the orientation on further action or mere acceptance of the interlocutor's words they distinguish consent-react (agreement to perform some action or agreement as to the performance of an action by somebody else) and consent-accept (agreement with the opinion of the communicator) (I. M. Rudyk, I. V. Galaktionova, N.V. Voitsekhovska et al.).

Investigating the intonation of consent R. Ogden arrives at a conclusion that consent does not have any

phonetic properties associated with it [2, p.1772]. In relation to the initial utterance speech act of consent is characterized by identical or a bit higher pitch in the speaker's range and general similarity of intonational organization with the initial utterance (relation of 'pitch concord') and the use of more dynamic pitch contour, slower tempo [2, p.1770; 3, p.201].

It was found out that one of the factors that has an impact on the intonational pattern of any speech act is register features of the discourse. Business discourse as an institutional discourse being strictly regulated sets certain limits to the prosodic pattern of the speech act of consent; among the most commonly recognized intonational features of this discourse are the following: slow or moderate tempo, a number of pauses of various duration – from extremely short to extremely long ones, medium loudness, low and mid falling and rising tones, descending pitch movement (E. B. Karnevska, E. I. Gavrilenko, V. L. Romaniuk, V. S. Slepovich, Yu. Dubovskii et al.).

Another factor of influence on the prosodic structure of the speech act of consent is the subjective and evaluative meaning of categoricalness. The commonest intonational features of categoricalness are level or descending scales with the abrupt decrease of the pitch, increase of intensity on the vowel of the nucleus, a very low level of the terminal part of the phrase, a medium or low level of the pre-head syllables etc. Non-categorical phrases are characterized by a narrower pitch span, faster tempo, a decrease in loudness, lack of dynamic pitch movement (1; 2, p. 1771).

The results of the analysis of linguistic literature on the issue concerned enabled us to conclude that albeit there are enough preliminary data for conducting further study, overall the problem of intonational and, particularly, melodic pattern of the speech act of consent in business discourse has been still topical and requires further research.

Objective. The study aimed to analyze the variations of fundamental frequency of the tone and define the contribution of these variations to differentiating the categorical and non-categorical consent in business discourse.

Materials and methods. The scope of the study involved 225 phrases implementing the speech act of categorical/non-categorical consent-accept taken as a

random sample from the audio-recordings of English (American variant) business discourses (business negotiations, meetings at different structural levels of state and private organizations, debates and other task-oriented business interactions). All the selected phrases were marked auditorily as categorical or non-categorical. The informants were 3 native American speakers, linguists without any special phonetic training. Having being marked as strongly categorical or non-categorical, the phrases were grouped into two samples and structured appropriately for further electro-acoustic analysis. The analysis was carried out with the help of special software Praat version 6.0.14 and WafeSurfer version 1.8. In the course of the study the following parameters were analyzed:

- level of fundamental frequency of the tone in a phrase and its segments (the pre-head, the head, the nucleus, the tail), measured in *Hertz (Hz)*;
- intrasyllabic interval of fundamental frequency of the phrase and its segments, measured in *semitones (St_1)*;
- frequency interval of the phrase (Fo_{max}/Fo_{min}), measured in *semitones (St_1)*;
- the speed of tonal changes in the nucleus, measured in St_1/Ms ;
- the direction of the tone in the phrase and its segments.

To minimize the influence of individual features, all obtained absolute values were converted to relative values

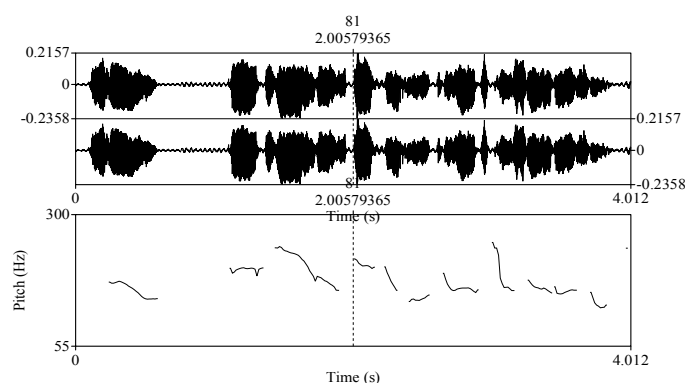
– r.v. (relation of an absolute value and a speaker's average) for further linguistic interpretation. To show the level of difference between the two compared values the coefficient K_f was used, it was calculated according to the formula $K_f = f_1/f_2$, where f_1 stands for greater value and f_2 for smaller. The validity of the final data was verified with the help of *t-test*.

Results and discussion. The results of an electro-acoustic analysis enabled determining parameters of F_0 relevant for distinguishing categorical and non-categorical consent in business discourse.

Thus, the speech act of categorical consent in general was characterized by:

- the increased level of F_0 in virtually all the segments of the phrase (approximately 152 Hz for male and 220 Hz for female realizations) with the exception of the terminal part – here mid and low levels were typical (80 Hz for male and 100 for female realizations);
- the increased F_0 interval in pre-terminal and terminal parts;
- increased speed of tonal changes in the nucleus;
- wide frequency range of the phrase;
- descending and ascending stepping and scandent scales;
- falling terminal tone.

The example of average tonal changes is demonstrated in Picture 1.

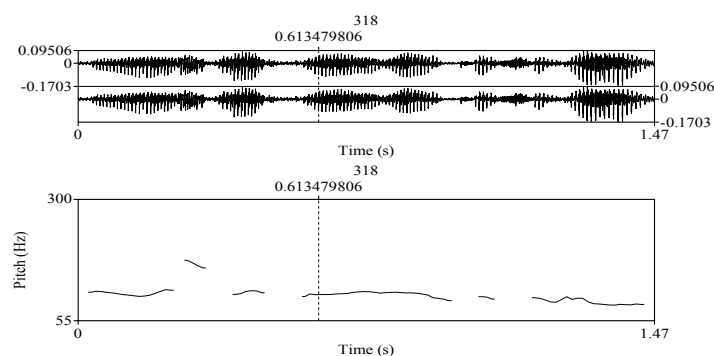
Picture 1. Tonal contour of the speech act of categorical consent

The typical frequency characteristics of the speech act of non-categorical consent were as follows:

- the decreased level of F_0 in virtually all the segments of the phrase (approximately 125 Hz for male and 150 Hz for female realizations);
- the decreased F_0 interval in pre-terminal and

terminal parts;

- decreased speed of tonal changes in the nucleus;
- narrowed and narrow frequency range of the phrase;
- great number of level and descending stepping scales;
- level or rising tone in the terminal part.

Picture 2. Tonal contour of the speech act of categorical consent

So, the distinctive features of fundamental frequency can be summarized as following.

The level of fundamental frequency serves as an indicator of categoricalness/ non-categoricalness. The higher level of fundamental frequency in all the segments of the phrase is typical of categorical consent. The speech act of non-categorical consent is characterized by a mid or low level of F_0 . The pre-head for non-categorical consent is situated at the medium level. The level of the terminal

part for non-categorical consent occupies the low level as well as for the categorical consent, the difference here is produced by the interval – terminal part of categorical consent makes usually a visible contrast to the preceding part of the phrase, while in case of non-categorical consent such a contrast is almost completely absent. The summarized information on the level of F_0 in segments of the phrase is given in Table 1.

Table 1. Average indices of the level of F_0 in the segments of the phrase (r.v.)

Segment	Level of F_0		K_f
	categorical	non-categorical	
The pre-head	1,1	0,7	1,6
The head	1,3	0,8	1,6
The nucleus	1,2	0,7	1,7
The tail	0,8	0,8	1

The frequency interval appeared to be another distinctive feature of categorical/non-categorical consent. The increased interval is found in most heads and nuclei of categorical consent; herewith the increased average interval of the segment is achieved primarily due to the widening of the intrasyllabic frequency interval.

Non-categorical consent is marked by rather narrowed interval of all the segments of the phrase with the a bit wider interval solely in the head. The summarized information on the interval of F_0 in segments of the phrase is given in Table 2.

Table 2. Average indices of the interval of F_0 in the segments of the phrase (r.v.)

Segment	Level of F_0		K_f
	categorical	non-categorical	
The pre-head	1,1	0,7	1,6
The head	1,3	0,8	1,6
The nucleus	1,2	0,7	1,7
The tail	0,8	0,8	1

Another feature which is capable of differentiating categorical and non-categorical consent is the speed of the tonal changes in the nucleus – it is significantly higher than the average (1,3 r.v.) in most cases for categorical consent and lower (0,8 r.v.) for the non-categorical one.

The direction of the tone movement in the phrase revealed great diversity of options with the general tendency to use falling tones in terminal part for the

categorical consent, while the non-categorical consent is marked by the usage of falling-rising, level and rising tones. Falling and level heads are rather typical of the non-categorical consent, while for the categorical consent a number of rising tones in the head was found. The summarized information on the direction of the tone in segments of the phrase is given in Table 3.

Table 3. Direction of the tone in segments of the phrase (%)

Direction of the tone	The pre-head		The head		The nucleus		The tail	
	Categ.	Non-categ.	Categ.	Non-categ.	Categ.	Non-categ.	Categ.	Non-categ.
falling	35,6	43,8	55,5	64,5	67,6	5,7	72,5	26,5
rising	27,4	12,2	19,5	2,5	5,4	54,7	2,7	48
level	13	23,2	4,8	22,6	2,4	25,3	1,3	15,5
falling-rising	8,4	6	10,2	5,4	3,1	12,3	7,5	7
rising-falling	12	6,5	10	5	21,5	2	16	3

Conclusions. As the results of the conducted analysis have demonstrated there exists a strong correlation between the modifications of fundamental frequency of the tone and the degree of categoricalness in the speech act of consent. A perspective of further research lies in the

complex analysis of all other acoustic parameters of intonation and determining the role they play in the realization of different degrees of categoricalness in the speech act of consent in business discourse.

ЛИТЕРАТУРА

1. Толстокурова А.В. Вариативность просодии просьбы в женской и мужской речи : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А.В. Толстокурова. – К., 1999. – 191 с.
2. Ogden R. Phonetics and social action in agreements and disagreements / Richard Ogden // Journal of pragmatics. – 2006. - № 38. - P.1752 -1775
3. Pickering L., Guiling Hu, Baker A. The pragmatic function of intonation: cueing agreement and disagreement in spoken English discourse and implications for ELT / L. Pickering, Hu Guiling, A. Baker // Pragmatics and prosody in ELT. / Jesus Romero-Trillo. - New York: Springer-Verlag, 2012. – Pp. 199-218.

REFERENCES

1. Tolstokorova A.V. Variety of the prosody of request in female and male speech : PhD theses / A.V. Tolstokorova. – K., 199. – 191 p.
2. Ogden R. Phonetics and social action in agreements and disagreements / Richard Ogden // Journal of pragmatics. – 2006. - № 38. - P.1752 -1775
3. Pickering L., Guiling Hu, Baker A. The pragmatic function of intonation: cueing agreement and disagreement in spoken English discourse and implications for ELT / L. Pickering, Hu Guiling, A. Baker // Pragmatics and prosody in ELT. / Jesus Romero-Trillo. - New York: Springer-Verlag, 2012. – Pp. 199-218.

Частотная организация речевого акта категоричного/некатегоричного согласия в бизнес-дискурсе

А. А. Юмрукуз

Аннотация. В статье излагаются результаты проведенного электроакустического анализа англоязычных фраз, реализующих речевой акт согласия на материале бизнес-дискурса. Целью такого дискурса является в конечном итоге достижение согласия, понимания по определенным вопросам, поэтому речевой акт согласия рассматривается как предпочтительный, желательный, что обуславливает относительную категоричность его природы. Тем не менее, в зависимости от ситуации общения и дополнительных субъективно-модальных значений степень категоричности может увеличиваться или уменьшаться, в таком случае речевой акт воспринимается как категоричный, нейтральный или некатегоричный. Степень категоричности высказывания отображается на средствах всех структурных уровней, и, прежде всего, на интонационной организации такого высказывания. В данной работе в фокусе внимания находится мелодический компонент интонации, а именно его акустический коррелят – частота основного тона; этот параметр анализируется с фонологической точки зрения как способный дифференцировать категоричное и некатегоричное согласие.

Ключевые слова: речевой акт согласия, бизнес-дискурс, категоричный, некатегоричный.

Семантичне спотворення слів української мови у XX столітті на підставі семантичного дослідження одиниць *площа* і *майдан*

О. І. Южакова

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

*Corresponding author. E-mail: uzhakoff@te.net.ua

Paper received 25.03.16; Revised 03.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті досліджено проблему семантичного спотворення слів української мови, зокрема, одиниць *площа* і *майдан*, що сталося внаслідок русифікаторської політики, яку проводила радянська влада з 1933 до 1991 рр. На підставі даних з російських та українських словників різних епох показано, як поступово змінювався в російській та українській мовах семний склад слів *майдан* і *площа*, а також доведено, що в українській мові значеннєві трансформації розглянутих одиниць спричинено виключно екстралінгвістичними чинниками.

Ключові слова: сема, семний склад слова, онім, агоронім.

Проблема спотворення української мови на всіх рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному тощо) стала актуальною після проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 року. До цього часу, зокрема, починаючи з 30-х рр. XX століття, мовна державна політика Радянського Союзу була спрямована на нищення української мови і фізичне вигублення учених-мовознавців, які протистояли цьому. А проте й досі цей факт викликає сумніви, непорозуміння й недовіру дослідників, не обізнаних на цих питаннях, адже за офіційною інформацією українська мова за радянських часів активно розвивалась. Як зауважує відома українська письменниця Оксана Забужко, такий «грандіозний – воїстину космічний – експеримент над людиною досі не поцінований належно ні нашими <...>, ні <...> західними інтелектуалами...» [5, с. 102].

Послідовно проведена політика лінгвоциду позначалась на всіх рівнях української мови. Однак мета нашої роботи набагато вужча, вона полягає в описі механізму змінювання значення українського слова, якщо це значення не збігалось або частково збігалось з відповідним словом російської мови. Завдання полягають у семантичному порівнянні обраних для аналізу одиниць *майдан* і *площа*, в описанні значеннєвих трансформацій цих слів на рівні діяхронії та синхронії і, врешті, у виявленні причин певних семантичних зсувів. Аналізуючи матеріал, ми спирались на російські та українські словники різних епох, а також використали у дослідженні порівняльно-історичний і структурний методи, зокрема метод компонентного аналізу.

Почнімо з порівняння семного складу слів *майдан* і *площа* за лексикографічними працями, не додержуючись хронологічної послідовності, що диктує логіка нашого дослідження.

Відомий російський лексикограф В. Даль фактично вживає слово *майдан* у шістнадцяти значеннях, не нумеруючи їх («площадь», «место», «поприще», «возвышенная прогалина и стоящий на ней лесной завод: смолокурня, дегтярня, поташня» (поташня – завод, для добування лужної солі – О.Ю.), «сборное место», «станичная», «сборная изба», тобто хата, яку винаймала громада для сходин або приїжджої старшини, «охотничья хижина в лесу, на прогалине», «суводь, водоворот на широком плесу», «торг, базар или место на нем, где собираются мошенники, для

игры в кости, в зерн, орлянку, карты...»), «южн. курган, древняя могила»), шість з яких – «место», «поприще», «дегтярня», «поташня», «станичная», «охотничья хижина в лесу, на прогалине» – не фіксує жодний з перелічених вище словників і які, очевидно, зникли у процесі розвитку російської мови [21].

Порівняно з тлумаченнями В. Даля в універсальному об'єднаному енциклопедичному словнику Брокгауза-Єфрона (ЕСБС; 1890–1907) та Великою Радянською Енциклопедією подано вісім значень до цього слова, чотири з яких тою чи тою мірою збігаються значеннями зі словником В. Даля («большая площадь вообще», «базарная площадь», у сербській мові «місце загалом», а також «площа або місце, де збиралося козацьке «коло», тобто місце сходин і «картярня») [1]. Решта значень («площадь для конских ристалищ», а також в сербській мові «рудник», інше значення – «место для поединка» та його метонімію «самый «поединок») абсолютно нові, до того ж лише наприкінці XX ст. (1989 р.) в етимологічному словнику українських лексикографів повториться сема «місце двоюбою» з приміткою «схв. mējđān», тобто сербо-хорватською мовою [4, с. 361].

На підставі порівняння тлумачень лексеми *майдан* у двох ґрунтовних лексикографічних працях XIX ст. [21]; [24] можна звисновкувати, що в Росії протягом XIX ст. це слово ставало менше і менше вживаним, адже воно «втратило» мало не половину свого семантичного складу та як наслідок нижчала і сполучуваність з ним, поки остаточно не звелась нанівець. Попри те що автори цих словників тлумачать *майдан* як «большую площадь вообще, в частности базарную площадь или площадь для конских ристалищ...», прикладів не наводять та ілюструють вживання цієї лексеми у словосполучках на позначення російських топонімів щодо найменувань сіл. Так, у Росії *Майданом* називали кілька сіл Пензенської губернії, села Подільської губернії Летичівського повіту та Симбірської губернії Курмиського повіту [24].

Про те, що це слово у російській культурі потрапило до пасивного лексичного запасу носіїв мови, свідчить і той факт, що номінацію *майдан* використовували в мовленні не всі, а лише певні соціальні групи людей – козаки (у козаків, як підкреслено, воно стосувалося місця зборів), розбійники та каторжани [24].

Наші попередні висновки підтверджує той факт,

що тлумачення одиниці *майдан* у словниках відомих російських лексикографів ХХ ст. Д. Ушакова та С. Ожегова майже ідентичні, тобто це слово функціює або з одним значенням («Майдан [тюрк. Maidan – ровное свободное место]. В южных областях России: базарная площадь» [22, с. 284]), або є словом-метонімом («Майдан. В южных областях России, на Украине: базар, базарная площадь» [14, с. 337]) та позначає дію (базар) і місце дії. Все це свідчить про те, що номінація *майдан* вийшла з ужитку на території Росії і стала архаїзмом, тому певні значення, що їх наводить М. Фасмер (виділено курсивом – О.Ю.), можуть здивувати сучасного носія російської мови («площадь», «место сходов», «просека в лесу на высоком месте», «смолокурня»; «базарная площадь», «ровное, свободное место» [23, с. 559].

В українській мові зовсім інша ситуація щодо вживання цього слова. Так, у словнику Б. Грінченка лексема *майдан* має три значення: «Майдан, -у. 1. Площадь. 2. Лѣсная поляна. 3. Заводъ для гонки смолы» [15, с. 398], причому *майдан* у першому значенні, як свідчать джерела, зокрема Словопедія (Універсальний словник-енциклопедія) [20], вживали на позначення «частини населеного пункту», тобто «незабудованого місця, де сходяться вулиці», та одиницю *площа* у цьому розумінні не використовували. Цей погляд підтверджує і ґрунтовна лексикографічна праця «Малорусько-німецький словник Є. Желехівського та С. Недільського» (1886) [6].

У великих обсягом українських словників, випущених за радянських і пострадянських часів, реєструємо такі значення слова *майдан*: «площадь, обл., арх.» [18, с. 473] (примітки «арх.» і «обл.» означають, відповідно, архаїчне та обласне поняття), тобто «велике незабудоване місце в селі або в місті; площа» [19, с. 597]; [2, с. 637], «яма для выгонки дѣгтя» [18, с. 473] з приміткою «обл.», а також «діал. смолярня» [19, с. 597]; [2, с. 637], де скорочення «діал.» означає діалектизм, «архл. майдан» [18, с. 473] (примітка «архл.» вказує, що слово вживається в царині археології), «те саме, що майданчик» [19, с. 597]; [2, с. 637], «діал. лісова галявина» [19, с. 597]; [2, с. 637], «діал. стародавня могила, розкопана згори» [19, с. 597]; [2, с. 637]. Позначки до слова *майдан* збігаються з вищезазначеними й у тритомному «Російсько-українському словнику» (1987 р.) – «майдан – уст., обл., археол.» [13, с. 778] (примітка *уст.* означає «вживане тільки в усній мові, тобто розмовне»).

Отже, в українській мові одиниця *майдан* зберігає порівняно із сучасними тлумаченнями в російських словниках більше значень (приблизно 5). На відміну від російської мови, в українській мові слово *майдан* не зникає зі словникового обігу та виступає як окрема одиниця, слугуючи матеріалом для топонімів. Крім того, з огляду на події, що відбулись у 2013–2014 рр. в Україні, частотність цього слова як самостійного, так і у складі словосполук на позначення різноманітних онімів безприкладно вищає, попри те що наразі як частина агороніма *майдан* ще не може конкурувати за поширеністю зі словом *площа*, вжитому в значенні «незабудованого вільного місця». Наведемо приклади.

Так, сьогодні як мінімум вісімнадцять сіл в Україні мають назву *Майдан*, існує також гідронім *Майдан*, – це назва невеликої річки в Чернігівській області. Наразі відомими стали сучасні номінації на позначення громадських організацій «*Майдан*» (ергоніми), дрогобицької інтернет-газети «*Майдан*», радіостанції «*Мейдан*», яка в Криму до закриття говорила трьома мовами тощо. До того ж одиниця *Майдан* виявилася твірною для таких похідних, як *Майданівка* (суфікс -к-) – таку назву мають п'ять сіл в Україні, офіційний сайт Київської обласної федерації футболу, теги (дескриптори), сервісний центр щодо перевезень пасажирів тощо. Можна також стверджувати, що назва села *Майданецького* є похідним від досліджуваної лексеми.

Після революційних подій онімизовану одиницю *Майдан* як елемент еліптичного варіювання, утворену від агороніма *майдан Незалежності*, що став символом революційних подій в Києві, переоцінено, вона набула низку нових сем («місце, де відбулися три доленосні для України революції (Революція на граніті, 1990 р.; Помаранчева революція, 2004 р.; Революція гідності, 2013–2014 рр.); «місце як символ України у світі»; «місце як символ свободи») і спричинила появу відповідних неологізмів з різними модульними частинами (префіксоїдами) і префіксами. У такий спосіб завдяки екстралінгвістичному впливу виникли численні похідні, наприклад: *Євромайдан* як назва протестного руху під час Революції Гідності 2013–2014 рр. (незмінний усічений компонент *Євро-*, утворений від лексеми грецького походження *Європа*, передує опорному), *Автомайдан* як мобільний підрозділ Євромайдану (незмінна перша й залежна частина *авто-* грецького походження створює композит, «звільнившись» від зв'язаного кореня -мобіль та сполучаючись з частиною *майдан* як самостійним словом), *Антимайдан* – серія мітингів на підтримку офіційної влади (просте слово, утворене префіксально за допомогою префікса грецького походження *анти-*). Звичайно, ці три номінації стали, своєю чергою, твірними для понять на позначення прихильників того чи того погляду (*євромайданівець*, *авто-*, *антимайданівець*), а також численних, здебільшого двокомпонентних, словосполук (понад 20) з одиницею *Автомайдан* у ролі стрижневого слова (*Автомайдан Київ*, ~ *Луцьк*, ~ *Харків*, ~ *Тернопіль*, ~ *Черкаси* тощо), проте виявлено також п'ятикомпонентну словосполуку, у якій досліджуваний елемент є синтаксично підпорядкованим, зокрема *громадська організація «Всеукраїнське об'єднання «Автомайдан»*.

До того ж ми нарахували 38 агоронімів (назв площ у містах) та один годонім (назва вулиці) з компонентом *майдан*, що є стрижневим словом словосполук у 34 випадках. Побіжно зауважимо, що у назвах площ своєрідно переплелися поняття на позначення міст, установ, що дали назву майданам (*Київський майдан*, *майдан СНУ* – Східноєвропейського національного університету, м. Луцьк), галузей мистецтва (*майдан Поезії*, м. Харків), революційних понять (*площа Героїв Євромайдану*, м. Тернопіль), на позначення прізвищ людей, які зробили великий внесок для вищання статусу України як держави та про яких можна було згадати лише після 1991 року (*майдан*

Шептицького, м. Івано-Франківськ), а також реалії радянського життя та імена радянських вождів (*майдан Ленінського комсомолу*, м. Умань; *майдан Леніна*, м. Сіверськодонецьк).

У такий спосіб ми довели, що слово *майдан* досить часто вживали і вживають в Україні, на відміну від Росії. На підставі викладеного виникає питання, чому слово *майдан* у значенні «вільна частина міста, села тощо» в Україні зникає з активного обігу у 30-х – 90-х рр. XX ст. та разом у словниках його визначають як обласне, діалектне або архаїчне? Аби з'ясувати це, звернімося до аналізу слова *площа*, яке має власну історію розвитку і вживання в українській і російській мовах.

Так, у XIX ст., за словником В. Даля, воно було полісемантом та означало «ровное место. Европейская Россия одна площадь, особенно южная. Гора будто срезана, вершина площадью. Лес на площади растет, на плоскости, а не в горах», «площадь в городах или селеньях, незастроенный простор, шире улиц, майдан. Площадь торговая, базарная, сенная, дровяная, конная. Памятник Петру на Исакиевской площади», «площадь в лесу, чисть, прогалина», «площадь в горах, плоскогорье», «площадь в острове, лесная, охотничья площадь, сплошной лес», «площадь, орл. сплошной кустарник или заросли, кустовой сплошняк», «дьяк у места, что кот у теста; а как дьяк на площади, так Господи пощади! о торговой казни», «доходы с площади, с лавок и с весов, а встарь и с возов, и с товаров», «топтать площадь, шататься без дела», «геометр. ограниченная чертами плоскость или поверхность. Площадь треугольника равна основанию, помноженному на половину высоты» [21]. З цього випливає, що лексеми *майдан* і *площа*, за В. Далем, збігаються лише у двох значеннях «площадь в городах или селеньях, незастроенный простор, шире улиц, майдан» та «площадь в лесу, чисть, прогалина».

У словнику Б. Грінченка лексеми *площа* збігається зі значенням слова *площина* («Площа = Площина», «Площина. Плоскость, равнина; площадь» [16, с. 197]). Такий переклад розглянутих слів може свідчити про те, що до 1917 року слово *площа* як частина урбаноніма, точніше агороніма, або не використовувалось загалом, або вживалось україно-російською мовою рідко, бо в такому розумінні застосовували *майдан*. Це, до речі, підтверджують дані статей словників, оприлюднених після 1917 аж до 1932–1933 рр., у так зване «золоте десятиріччя» розквіту української термінології і загалом мови саме перед початком нової хвилі русифікаторської політики. Зокрема, у «Словнику московсько-українському» Віктора Дубровського (1918 р., словник перевидано 2013 р.), [3, с. 4] до російського *площадь* подано такі українські відповідники, як «майдан; торговая ~ торг, торгівця» [3, с. 272].

Схожі відомості знаходимо в низці лексикографічних праць 20–30 рр. XX ст., а саме:

- у «Російсько-українському словнику правничої мови», що його створила група авторів (1926 р.; «Площадь – майдан, плац, (стар.) плец, геом. площа. Торговая площадь – торг, торгівця, базар, (преим. конный) майдан» [10, с. 179]);

- у «Російсько-українському словнику технічної термінології» І. Шелудька і Т. Садовського (1928 р.;

«Площадь – майдан; п. геом. – площадь, площина; п. архитектурная – майдан архитектурный; п. заболоченная – площадь заболотнена, зболотніла; п. узловая – майдан вузловий; п. отбивать – площу відміряти» [11, с. 253]);

- у «Російсько-українському фразеологічному словнику», укладачі якого – відомі українські літератори В. Підмогильний та Є. Плужник (1928 р.; «Площадь – площадь; майдан. Площадь Городская – майдан Міський. Жилая площадь – житлова площа» [12, с. 54]);

- у «Російсько-українському словнику ділової мови» М. Дорошенка, М. Станиславського та В. Страшкевича (1930 р.; «Площадь – 1) (общественная в городе, в деревне) майдан, пляц; п. базарная – базарний майдан; (для торговли животными) – торгівця; п. торговая – торг; 2) (геометрия) площадь; п. жилая – житлова площа; п. посевная – засівна площа; по площади – площею» [9, с. 139];

- у «Російсько-українському словнику», що його уклали О. Ізюмов (1930 р.; «Площадь – 1) (геометр.) площадь; 2) майдан; 3) торговая п. – торгівця; 4) (ровное место) площадь, площина» [8, с. 365]);

- у «Російсько-українському академічному словнику» А. Кримського та С. Єфремова (1924–1933): «Площадь – 1) (общественная в городе, в деревне) майдан, плац (зап. пляц). <...> ~щадь торговая – місто, торгівця, торг. <...> 2) (плоскость, ровное место) площадь, площина. <...> ~щадь, ограниченная окружностью, – коло, круг, круговина. 3) геом. площадь; ~щадь посевная – площа засівна; ~щадь засеянной земли – площа засіяної землі» [7, с. 2025].

Проте після 1932–1933 років утистки й заборони щодо української мови різко посилювались (було проголошено «рівняння» на російську мову. Під таким тиском навіть в академічних виданнях йшлося про великий вплив російської мови на українську як таку, що могла розвиватися лише після Жовтневої революції 1917 р. [17, с. V–VIII]), тому українські словникарі вимушені були впроваджувати слова, створені на зразок російських, або добирати до українських одиниць номінації, схожі формою та звучанням до російських. Внаслідок цього *майдан* перетворився на розмовне, обласне слово, та навіть на архаїзм і, врешті, став «площею», якій, своєю чергою, приписали головне значення одиниці *майдан*, витисненої на лексичну «периферію», та не зниклої в Україні остаточно.

На підставі вищесказаного можна звисновкувати, що під впливом екстралінгвістичних чинників українське слово *площа* змінює свій інтенціонал і позначає «незабудоване місце в місті чи селі», одночасно слово *майдан* поповнює пасивну лексику української мови. Наприкінці XX ст. в Україні спостерігаємо зворотний процес, процес відновлювання напівзабутого слова *майдан*, його перехід до активного складу лексики, оскільки через революційні події в Україні, які відбулись на *майдані Незалежності* в Києві, йому «судилося» онімізуватися, ставши символом України. Крім того, наразі це слово спричинило виникнення низки агоронімів в інших містах і селах та назв численних громадських організацій (ергонімів). Нагадаємо, що і

за радянських часів ця одиниця зберігалась як онім у назвах міст (астіонімах), сіл (комонімах), водоймищ (гідронімах).

А проте як частина агороніма слово *площа* в Україні сьогодні має абсолютну перевагу порівняно з одиницею *майдан* (у Києві, приміром, лише один *майдан* Незалежності, решта – *площі*). Про питання замінити словом *майдан* одиницю *площа* у значенні

«архітектурно-організованого простору» наразі не йдеться, оскільки, однак можна стверджувати таке: номінація *майдан* відродилась і функціонує паралельно зі своїм лексичним синонімом *площею*; обидві одиниці збігаються в одному із значень, причому інтенціонал лексеми *майдан* стрімко більшає з огляду на нові семи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз-Ефрон и Большая Советская Энциклопедия. Объединённый словарь. (Серия «Российские универсальные энциклопедии»). – Режим доступа: <http://gatchina3000.ru/big/index.htm>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. – ISBN 966-569-013-2.
3. Дубровський В. Словник московсько-український / В. Дубровський. – Інститут української мови НАН України. – К.: КММ, 2013. – 464 с. – (Серія «Лексикографічна спадщина України»). – ISBN 978-966-1673-15-0.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Р.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, А.П. Критенко та ін.; редкол. О.С. Мельничук (головний редактор) та ін. – АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1989. – Т. 3: Кора – М. – 632 с.
5. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика / Оксана Забужко. – 4-те вид. – К.: Факт, 2009. – 352 с. – ISBN 978-966-359-238-1.
6. Малоруско-німецький словник Є. Желєхівського та С. Недільського. У 2-х т. / Уложили Є. Желєхівський та С. Недільський. – Львів, 1886 – VIII + 1118 + 10 с. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/djvu/zheleh_slovnyk.htm
7. Російсько-український академічний словник / Глав. ред. А. Кримський, С. Єфремов; редкол.: В.М. Ганцов, Г.К. Голоскевич, М.М. Грінченко та ін. – К., 1924–1933. – Режим доступу: <http://torrents.net.ua/forum/viewtopic.php?t=253131>
8. Російсько-український словник / О. Ізюмов. – 4-е вид., доп. і випр. – Харків, Київ: Державне вид-во України, 1930. – 626 с. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/ism_pered.html
9. Російсько-український словник ділової мови. Термінологія та фразеологія (Проект) / М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич. – Харків, Київ: Державне вид-во України, 1930. – Матеріали до української термінології та номенклатури. – Т. XVI. – 249 с. Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/dorosh_pered.html
10. Російсько-український словник правничої мови (понад 67 000 слів) / Гол. ред. А.Ю. Кримський, редкол.: В.І. Войткевич-Павлович, Г.Д. Вовкушівський та ін. – Українська АН. – К.: 1926. – Збірник історико-філологічного відділу № 41. – 322 с. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/pravnychi_pered.html
11. Російсько-український словник технічної термінології / І. Шелудько, Т. Садовський. – Українська АН; Інститут Української Наукової мови. – Київ: Державне вид-во України, 1928. – 422 с. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/shel_pered.html
12. Російсько-український фразеологічний словник / В. Підмогильний, Є. Плужник. – К., 1928. – 137 с. – Режим доступу: http://r2u.org.ua/html/pidmohyl_pered.html
13. Русско-украинский словарь. В 3-х т. / Редкол.: И.К. Белодед, (председатель) и др. – 3-е изд. – К.: Глав. ред. УСЕ, 1987. – Т. 1. А – М. – 848 с.
14. Словарь русского языка: 70 000 слов / Составитель С. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 22-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1990. – 921 с. – ISBN 5-200-01088-8.
15. Словарь української мови. В 4-х томах / Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко / НАН України, Ін-т української мови. Додаток О.О. Тараненка. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 2. 3 – Н. – 588 с. – ISBN 966-00-0053-7(2).
16. Словарь української мови. В 4-х томах / Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко / НАН України, Ін-т української мови. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 3. О – П. – 516 с. – ISBN 966-00-0053-7(3).
17. Словник української мови. В 6-ти томах / Глав. ред. І.М. Кириченко, члени редколегії: Т.В. Зайцева, М.Т. Рильський. – К.: Видавництво АН України РСР, 1953. – Т. 1. А – Жупі. – 540 с.
18. Словник української мови. В 6-ти т. / Гол. ред. І.М. Кириченко; ред. колегія: Т.В. Зайцева, М.Т. Рильський. – К.: Видавництво АН України РСР, 1958. – Т. 2. 3 – Н. – 768 с.
19. Словник української мови. В 11 т. / К.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 4. І – М. – 840 с.
20. Словopedia / Універсальний словник-енциклопедія. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua>
21. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля / Владимир Даль. – Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – Спб., 1863–1866. – Т. 1–4. Режим доступу: <https://slovari.yandex.ru>
22. Толковый словарь современного русского языка / Составитель Д.Н. Ушаков. – М.: Аделант, 2013. – 800 с. – ISBN 978-5-93642-345-1.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т.: Пер. с нем. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Перевод и дополнения О.Н. Трубачёва. – 4-е изд., стереотип. – М.: Астрель – АСТ, 2004. – Т. 2. – 671 с. – ISBN 517-01-723-11.
24. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона – российская универсальная энциклопедия. Выпущена акционерным издательским обществом Ф.А. Брокгауз – И.А. Ефрон (Санкт-Петербург, 1890–1907, 82 основных и 4 дополнительных тома; первые 8 томов под редакцией И.Е. Андреевского, остальные – под редакцией К.К. Арсеньева и Ф.Ф. Петрушевского). – Режим доступа: <https://ru.wikisource.org/wiki>

REFERENCES

1. Brokhauz-Yefron i Bolshaia Sovietskaiia Entsiklopediia. Ob'iedinonnyi slovník. (Series «Rossiiskie universalnye entsiklopedii»). – Accessed at: <http://gatchina3000.ru/big/index.htm>
2. Velykyi tлумachnyi slovník suchasnoii ukraiinskoi movy: 170 000 / Uklad i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 p. – ISBN 966-569-013-2.
3. Dubrovskiy V. Slovník moskovsko-ukraiinskoy / V. Dubrovskiy. – Instytut Ukrainiskoi mowy NAN Ukrainy. – K.: KMM, 2013. – 464 p. – (Series «Leksykografichna

- spadshchyna Ukrainy"). – ISBN 978-966-1673-15-0.
4. Etymologichnyi slovnyk ukraiinskoi movy: v 7 t. / R. V. Bolduriev, V. T. Kolomiets, A. P. Krytenko ta in.; redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi redaktor) ta in. – AN URSR, Instytut movoznavstva imeni O. O. Potebni. – K.: Naukova dumka, 1989. – T. 3: Kora – M. – 632 p.
5. Zabuzhko O. Khroniky vid Fortinbrasa. Vybrana esseiistyka / Oksana Zabuzhko. – 4 vyd. – K.: Fact, 2009. – 352 p. – ISBN 978-966-359-238-1.
6. Malorusko-nemetskii slovnyk Y. Zhelikhivskoho i S. Nedil'skoho. In 2 vol. / Ulozhily Y. Zhelikhivskii ta S. Nedil'skyi. – Lviv, 1886 – VIII + 1118 + 10 p. – Accessed at: http://litopys.org.ua/djvu/zheleh_slovnyk.htm
7. Rosiisko-ukraiinskii akademichnyi slovnyk / Glav. red. A. Krymskyi, S. Yefremov; redkol.: V. M. Hantsov, H. K. Holoskevych, M. M. Hrinchenko ta in. – K., 1924–1933. – Accessed at: <http://torrents.net.ua/forum/viewtopic.php?t=253131>
8. Rosiisko-ukraiinskii slovnyk / O. Iziumov. – 4 vyd., dop. i vypr. – Kharkiv, Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. – 626 p. – Accessed at: http://r2u.org.ua/html/isum_pered.html
9. Rosiisko-ukraiinskii slovnyk dilovoi movy. Terminolohiia ta frazeolohiia (Proyekt) / M. Doroshenko, M. Stanislavskii, V. Strashkevych. – Kharkiv, Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. – Materialy do ukraiinskoi terminolohii ta nomenklatury. – T. XVI. – 249 p. Accessed at: http://r2u.org.ua/html/dorosh_pered.html
10. Rosiisko-ukraiinskii slovnyk pravnychoi movy (ponad 67 000 words) / Glav. red. A. Y. Krymskyi, redkol.: V. I. Voytkevych-Pavlovych, H. D. Vovkushivskii ta in. – Ukrain'ska AN. – K.: 1926. – Zbirnyk istoryko-filolohichnoho viddilu No. 41. – 322 p. – Accessed at: http://r2u.org.ua/html/pravnychy_pered.html
11. Rosiisko-ukraiinskii slovnyk tekhnichnoi terminolohii / I. Sheludko, T. Sadovskii. – Ukrain'ska AN; Instytut ukraiinskoi Naukovoi Movy. – Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928. – 422 p. – Accessed at: http://r2u.org.ua/html/shel_pered.html
12. Rosiisko-ukraiinskii frazeolohichnyi slovnyk / V. Pidmohilnyi, Y. Pluzhnyk. – K., 1928. – 137 p. – Accessed at: http://r2u.org.ua/html/pidmohyl_pered.html
13. Russko-ukrainskiy slovar. V 3 t. / Redkol.: I. K. Beloded, (predsedatel) i dr. – 3 izd. – K.: Glav. red. USE, 1987. – T. 1. A – M. – 848 p.
14. Slovar russkogo yazyka: 70 000 slov / Sostavitel S. Ozhegov; pod red. N. Y. Shvedova. – 22 izd., ster. – M.: Russkii yazyk, 1990. – 921 p. – ISBN 5-200-01088-8.
15. Slovar ukraiinskoi movy. V 4 t. / Uporiadkuvav z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko / NAN Ukrainy, Instytut ukraiinskoi movy. Dodatok by O. O. Taranenko. – K.: Naukova dumka, 1996. – T. 2. 3 – H. – 588 p. – ISBN 966-00-0053-7(2).
16. Slovar ukraiinskoi movy. V 4 t. / Uporiadkuvav z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko / NAN Ukrainy, Instytut ukraiinskoi movy. – K.: Naukova dumka, 1996. – T. 3. O – P. – 516 p. – ISBN 966-00-0053-7(3).
17. Slovnyk ukraiinskoi movy. V 6 t. / Glav. red. I. M. Kyrychenko, chleny redkolehii: T. V. Zaitseva, M. T. Ryl'skyi. – K.: Vydavnytstvo AN Ukrainy RSR, 1953. – T. 1. A – Zhuri. – 540 p.
18. Slovnyk ukraiinskoi movy. V 6 t. / Gol. red. I. M. Kyrychenko; redkolehiia: T. V. Zaitseva, M. T. Ryl'skyi. – K.: Vydavnytstvo AN Ukrainy RSR, 1958. – T. 2. 3 – H. – 768 p.
19. Slovnyk ukraiinskoi movy. V 11 t. / K. K. Bilodid, A. A. Buriachok, V. O. Vynnyk ta in. – K.: Naukova dumka, 1973. – T. 4. I – M. – 840 p.
20. Slovpodii / Universalnyi slovnyk-entsyklopediia – Accessed at: <http://slovpopedia.org.ua>
21. Tolkovy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka Vladimira Dalia / Vladimir Dal. – Tolkovy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka: V 4 t. – Spb., 1863–1866. – T. 1–4. Accessed at: <https://slovari.yandex.ru>
22. Tolkovy slovar sovremennogo russkogo yazyka / Sostavitel D. N. Ushakov. – M.: Adelant, 2013. – 800 p. – ISBN 978-5-93642-345-1.
23. Fasmer M. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka: In 4 vol.: Per. s nem. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Perevod i dopoleniia O. N. Trubachiov. – 4 izd., stereot. – M.: Astrel – AST, 2004. – T. 2. – 671 p. – ISBN 517-01-723-11.
24. Entsiklopedicheskii slovar Brokhauza i Yefrona – rossiiskaia universalnaia entsiklopediia. Vypushchena aktsionernym izdatelskim obshchestvom F. A. Brokhauz – I. A. Yefron (Sankt-Peterburg, 1890–1907, 82 osnovnykh i 4 dopolnitelnykh toma; pervyie 8 tomov pod redaktsiiei I. Y. Andreievskii, ostalniie pod redaktsiiei K. K. Arseniev i F. F. Petrushevskii). – Accessed at: <https://ru.wikisource.org/wiki>

Semantic deformation of the words in the Ukrainian language in the XX century on the basis of the semantic research of the units *ploscha* and *maidan* Yuzhakova O.

Abstract. The article investigates the problem of semantic deformation of the words in the Ukrainian language, in particular, the units *ploscha* and *maidan* that occurred as a result of the russification policy of the Soviet government from 1933 to 1991. On the basis of the data of the Russian and Ukrainian dictionaries published in different periods of time the article displays the way the same contents of the words *maidan* and *ploscha* were gradually changing in Russian and Ukrainian as well as proves that in the Ukrainian language sense transformations of the considered units were caused exceptionally by the extralinguistic factors.

Keywords: *seme, seme contents of the word, onym, agoronym.*

Семантические искажения слов в украинском языке в XX ст. на основании семантического исследования единиц *площадь* и *майдан*.

Е. И. Южакова

Аннотация. В статье исследована проблема семантического искажения слов украинского языка, в частности, единиц *площадь* и *майдан*, что произошло вследствие русификаторской политики, которую проводила советская власть с 1933 по 1991 гг. На основании данных русских и украинских словарей разных эпох показано, как постепенно изменялся в русском и украинском языках семный состав слов *майдан* и *площадь*, а также доказано, что в украинском языке сдвиги в значениях рассматриваемых единиц обусловлены исключительно экстралингвистическими факторами.

Ключевые слова: *сема, семный состав слова, оним, агороним.*

Інтернетлор Революції гідності: традиція та новаторство

Я. А. Закальська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: yaryna_zakalska92@ukr.net

Paper received 26.03.16; Revised 03.04.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті здійснено спробу короткого аналізу фольклоротворчого процесу, що мав місце під час української Революції гідності. Особливу увагу приділено питанням ролі Інтернету, який поєднав традиційні фольклорні жанри та спричинив появу нових.

Ключові слова: Інтернетлор, Революція гідності, традиція, трансмісія, «фотожаба».

Вступ. Початок XXI століття ознаменований активізацією протестних рухів у багатьох країнах. Маємо на увазі Бульдозерну революцію в Югославії (2000), Революцію троянд у Грузії (2003), Помаранчеву в Україні (2004), Сніжну в Росії (2011), Жасминову в Тунісі (2011). Особливе місце серед таких подій, які призводили до серйозних суспільних змін, займає тримісячний спротив українців узимку 2013-2014 років, названий Революцією гідності. Важливо наголосити, що іменник «гідність» репрезентує закріплене за цією подією найсуттєвіше уявлення – усвідомлення українцями своєї громадської ваги, громадського обов'язку [6, с. 22].

Із огляду на значимість, складний феномен Революції гідності є предметом зацікавлень багатьох сфер гуманітаристики. Адже такий багатомільйонний мирний спротив став часом відродження духовно-генетичного коду українства, закоріненого у фольклорі. В той же час нова візія майбутнього держави спричинила консолідацію нації, актуалізувала до життя суспільно-політичні мотиви в народній творчості, призвела до виникнення широкого масиву нового фольклорного продукту. Такий фольклор конденсує зміст протесту в лаконічній формі. Він має характер антирежимного, з чітко окресленим сатирично-викривальним елементом. Будучи частиною творення нової якості суспільного життя, є конструктивним і практично миттєво реагує на всі актуальні події.

Революція гідності привернула увагу всього світу і стала явищем макрокультурного масштабу. У багатьох країнах із захопленням, подивом і співчуттям спостерігали за подіями, що відбувалися в Україні взимку 2013-2014 років. Знайшовся англійський відповідник – *maidaning* – для окреслення дії, що відбувається в поточний момент і позначення своєрідного комунікативного середовища зі спонтанним реагуванням на ситуацію, що виникає, та апеляцією до емоційних, сублімальних і сугестивних сфер.

Короткий огляд публікацій за темою. Вивчення актуального фольклору спротиву йде у двох паралельних напрямках – збиральницька робота зі створення джерельної бази й, одночасно, теоретичні дослідження. Однак, із огляду на те, що процес творення сучасного фольклорного пласту руху спротиву ще не завершений, а активно продовжується, студії над ним належать до найменш розробленої ділянки вітчизняної фольклористики. Попри те, що роботу дослідників суттєво полегшує феномен актуалізації фольклорних новотворів завдяки комунікації в інтернет-просторі, який виконує своєрідну функцію механізму їхнього

збереження, проблеми вивчення все ж існують. Вони пов'язані зі швидкою зміною джерельного матеріалу, його плінністю (спричиненою спресованістю подій у часі), небезпекою втрати (що в подальшому ускладнить наукові реконструкції) й важливістю чіткої хронологічної фіксації. Саме ці чинники дають змогу простежити цикл розвитку традиції, зокрема фольклоризації (зазвичай розтягнутої в часі), і втрату актуальності у зв'язку з калейдоскопом подій. Загалом, фольклорний продукт українських рухів спротиву XXI століття є достатньо суперечливим. Він, зокрема, передбачає дискусії щодо співвідношення класичного фольклору та сучасних форм спонтанної творчості в культурі спротиву, а також щодо визнання фольклорними таких феноменів, як: меми, "фотожаби", графіті, листівки тощо. Перед дослідниками відкривається широке поле для ґрунтовного аналізу як вербального, так і невербального складників фольклору українських Майданів. Той факт, що фольклористи є не лише свідками, а й безпосередніми учасниками фольклорної комунікації періоду 2004-2015 років в Україні суттєво полегшують такі дослідження.

Значну увагу фольклору українських революцій приділяє Н. Лисюк. Вона досліджувала і фольклорний продукт Помаранчевого майдану 2004 року [4], і новотвори Революції Гідності [2]. М. Міленіна вивчає танатологічний дискурс новотворів Революції гідності.

Перші результати дослідницької роботи з вивчення фольклорного продукту Революції гідності були представлені під час проведення науково-практичних конференцій і семінарів: «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження» (Київ, 2014), «Суспільні зміни і поворотні моменти: макрподії крізь призму автобіографічної розповіді» (Львів, 2014), «Від дисидентського руху до Революції Гідності» (Львів, 2015).

Відродно, що сучасний протестний фольклор українців перебуває у сфері зацікавлень не лише вітчизняних, а й закордонних науковців. В. Лур'є, санкт-петербурзький фольклорист, у березні 2014 року став співініціатором проведення семінару «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження», в якому взяли участь представники різних напрямів гуманітаристики. Зокрема, фольклорист Н. Лисюк виголосила цікаве повідомлення «Портрет Президента в протестному інтер'єрі: анатомія ненависті». Дослідниця проаналізувала такі візуальні прояви протесту, як: зображення на плакатах, стінах, рекламних щитах тощо. Для цих зображень характерні зооморфізація, демонізація,

вульгаризація образу Віктора Януковича, обігрування його кримінального минулого. На початку протестів домінувало прагнення просто позбавитися на той час ще діючого Президента. В подальшому градус ненависті зростав, що вилилося у візуалізації негацій стосовно цієї публічної особи.

Питання фольклору Революції гідності викликало значний інтерес і у слухачів XV Міжнародної Школи-конференції з фольклористики, соціолінгвістики та культурної антропології, що проходила в Москві у квітні-травні 2015 року, на якій В. Лур'є представив доповідь «Майдан і Куликово Поле як пространство боротьби за владу» [3, с. 94 - 96]. Дослідник порівнює особливості протестного руху в Росії та Україні. Очевидно, Революція гідності є настільки потужним феноменом, що викликає гострі дискусії в позаукраїнському середовищі науковців. Фольклорні новотвори цього періоду ще повинні стати предметом серйозних наукових досліджень. Вони яскраво засвідчили, що окрім реального, героїчного і трагічного Майдану, є ще інший, позапросторовий і позачасовий. Не лише віртуальний і розсіяний у мережах сучасних комунікацій. Інший – внутрішній, суб'єктивний і приватний для кожного по-своєму, якщо немає інших слів – то духовний. Він стоїть у всіх місцях світу, де живуть його носії – ті, для кого він є потребою нинішнього часу. Внутрішній Майдан не розійдеться й не перетвориться в ніщо, не зрадить довіру і не втратить гідності, бо він непідвладний часові. Він – незриме і духовне продовження всіх попередніх Майданів, на яких століттями ми й до нас стояли за те, щоби бути Людьми [7]. Відповідно, фольклор цього періоду є частиною алгоритму поєднання минулого з теперішнім, тим міцним незримим стрижнем, довкола якого гуртуються сучасні покоління Українців у боротьбі за Волю.

Мета. На основі досліджуваного матеріалу показати роль Інтернету у фольклоротворчому процесі періоду Революції гідності. Проаналізувати феномен "фольклорного тексту" Революції Гідності як вияв стихійної креативної фольклорної комунікації в умовах новочасного руху спротиву, виявити вектори традиційності та простежити трансмісійні механізми.

Матеріали та методи. Матеріалами слугували тексти, зібрані автором дослідження під час масових акцій протесту впродовж 2013-2014 років, а також матеріали, поширювані в соціальних мережах. При написанні роботи використовувалися польовий і компаративний методи дослідження.

Результати. Якщо підійти до Революції гідності в ракурсі фольклорної ситуації, то можна помітити, що важливу роль у цьому явищі відіграють цифрові технології. Крім цього, відстежується ще одна цікава особливість: фактично, кожен майданівець (як користувач всесвітньої павутини) був і суб'єктом (творцем, виконавцем, оповідачем), і реципієнтом (слухачем, глядачем, учасником) фольклорної комунікації, при цьому спрацювали всі коди сприйняття трансмісії, як вертикальної (міжпоколінної), так і горизонтальної [1, с. 269].

Соціальні мережі вийшли на перше місце серед агентів інформаційного впливу, при цьому лідером виявилася мережа Фейсбук, з посту в якій, власне, й починався Євромайдан. Найбільш популярними віртуальними спільнотами були «Євромайдан», «Єв-

ромайдан SOS» та «Автомайдан». Саме завдяки соціальним мережам миттєво поширювалися новини з епіцентру подій, що дозволяло мобілізувати людей у разі небезпеки. Спілкування у Всесвітній мережі допомагало знайти однодумців, які готові були в будь-який момент підставити своє дружнє плече, – так реалізовувався відомий зі звичаєвого права інститут побратимства. Таким чином, соціальні мережі стали одним із визначальних чинників формування громадянського суспільства в Україні, а також середовищем активного побутування фольклору. Соціальні мережі, Youtube, а також стрім-трансляції, які постійно вели інтернет-канали («Еспресо.TV» (espresso.tv), «Громадське ТБ» (hromadske.tv), «Спільнобачення» (spilno.tv), Ukrstream.tv, «Радіо Свобода», «Ароньє live» (svoje.tv)), вносили якісні зміни в поширення та засвоєння інформації, фольклорних текстів зокрема. Стрімери, озброєні лише смартфонами чи планшетами з потужною операційною системою, портативною батареєю, 3G-модемом для постійного з'єднання з інтернетом і спеціальною програмою, яка виводить зображення безпосередньо на інтернет-платформу, забезпечували можливість «ефекту присутності» для кожного, хто через певні обставини, не міг бути безпосереднім учасником спротиву. Завдяки Інтернету кожен міг стати також і співавтором нових текстів Революції гідності. Часто мав місце той факт, коли спершу певні фольклорні реагенти, зокрема мему чи троллінгу, народжувалися саме в Інтернеті, а вже згодом знаходили своє відображення у вербальних і невербальних текстах. Як зазначає Д. Радченко, в процесі комунікації в інтернет-формах, які передбачають міжособистісне спілкування в режимі реального часу, тексти синхронно функціонують і як усні, і як письмові – виникає так звана «усно-письмова» комунікація [5]. Завдяки масовості користувачів і технічним можливостям високої швидкості передачі Інтернет став потужним опосередкованим механізмом трансмісії фольклорних текстів.

«Революційний» інтернетлор утвердив як традиційні фольклорні жанри, так і дав імпульс новим формам-репрезентантам (мему, «фотожаби», фейки, флешмоби). Особливу значущість набули візуальні форми мережевого фольклору (фото, колажі, креолізовані тексти, відео й анімація). Тобто, Інтернетлор аналізованого періоду – складний семіотичний утвір, що виконує двосторонню функцію. Він був реципієнтом традиційних текстів і активатором появи новаторських. Завдяки такому взаємозбагаченню формувалася й нова субкультура спротиву. Фактично, фольклор Революції гідності став маркером протестної ідентичності її учасників. Фольклорні тексти досліджуваного періоду виконували важливі соціальні функції: мобілізуючу, консолідуючу, терапевтичну та, часто, розважальну. Інтернетлор також адаптував учасників спротиву до змінюваного суспільно-політичного контексту і сприяв становленню національної ідентичності.

Одним із найпоширеніших жанрів у фольклорному масиві Революції гідності були «фотожаби», основними персонажами яких стали антигерої – тодішні високопосадовці та їхні прихильники. Це корелює з основною метою текстів спротиву загалом – критикою влади через її висміювання або приниження.

Вірючи в перемогу Революції гідності ще напередодні новорічних свят, люди були переконані, що свято таки неодмінно настане: разом із приходом Нового Року в Україні зміниться влада, український народ житиме по-новому. А тому в Інтернеті миттєво поширилися «фотожаби», де гарант із прем'єром сидять за ґратами, з вербальним супроводом: «*Свято наближається*». «Фотожаби» – вдале поєднання словесного тексту й арту, в яких обидві сторони взаємопідсилюють одна одну. З безлічі варіантів наведемо лише вербальний складник. Для прикладу, «фотожаби» з Віктором Януковичем: «*Я – козел, в країні – ..., I am happy very much*» (римування обценної лексики з елементами варваризму), «*46 мільйонів ідуть у Європу, а він нехай залишиться один*» (вербальний текст цієї «фотожаби» побудований на прийомі антитези (46 мільйонів – один)), «*Бидло – воно і в Африці бидло, лише в Україні воно – президент*» (у цьому випадку президент ототожнюється з бидлом, тобто можемо говорити про контекстуальні синоніми), «*ПрЯНИКА – на йолку*» (графічне використання великої літери), Миколою Азаровим: «*Я сам такиж дуже абурений*», «*Альо! Міліція? На Крішатікі – бімба*», «*– Альо! Міліція? У вагіні – бімба. – Микола Янович, це Ви? – Ні, це – анім*» (вживання в тексті «азірівки» – «мовленнєвої деформації»), силовими структурами, які на той час не підтримували революціонерів: «*Беркут: б'є – значить, любить*» (авантекстом до тексту цієї «фотожаби» виступає прислів'я «*Чоловік:*

б'є – значить, любить»), «*Служим УРОДУ України*». Зазначимо, що в частині «фотожаб» використана обценна лексика. Відомо, що лайка здавна використовувалася як засіб приниження ворога, її використання може служити аналогом примітивних ритуалів вигнання темних сил. Цікавим моментом фольклору Революції гідності є присутність у ньому зооморфних образів, як традиційних для українського фольклору (півня: «*Був у селі пітухом, приїхав в місто – став Беркутом*», kota: «*Взнала, що внук на Антимайдані*» (зустрічаються варіації) – *переписала хату на kota*», собаки: «*Янык, дай лапу*»), так і нетипових, часто мультиплікаційних (панди: «*Панду геть!*», «*Панда – не банда!*», Вінні-Пуха та Паця: «*Куда идем мы с Януком: большой-большой секрет: ТС ЕС*», Доббі та kota Матроскіна). Як бачимо, малим формам Інтернетлору Революції гідності властиві лапідарність, афористичність вислову, образність, дотепність.

Висновки. Фольклор Революції гідності – яскравий приклад нового етапу фольклоротворення. Він підтвердив здатність фольклору миттєво реагувати на складні виклики часу. Особливу роль у креативному фольклоротворчому процесі сьогодення відіграє Інтернет. «Революційний» Інтернетлор утвердив як традиційні фольклорні жанри, так і дав імпульс новим формам-репрезентантам. Інтенсивність фольклорної реакції досліджуваного періоду була високою та безпосередньо корелювала з гостротою суспільно-політичної ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івановська Олена Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів / К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.
2. Лисюк Наталія. Мовні війни 2014 року / Народна творчість та етнологія, К., 2015. № 1 (335), С. 23-31.
3. Лур'є В. Майдан і Куликово Поле як пространство боротьби за владу / Антропология власти: фольклорные тексты, социальные практики, Материалы XV Международной Школы-конференции по фольклористике, социолінгвістике и культурной антропологии, Москва, 2015. С. 94-96.
4. Лисюк Н. А. «Майданный» фольклор: жанровый состав, функции, способы распространения / Русский язык, литература, культура в школе и вузе, 2005. № 5, С. 50-63.
5. Радченко Д. А. Антропологический форум № 14 «Научное знание в условиях интернета» / Режим доступу: http://anthropologie.kunstkamera.ru/06/2011_14/
6. Степаненко Микола Українська мова і суспільно-політичні трансформації сьогодення / Українська мова, 2015. № 2, С. 3 – 23.
7. Фільтц Олександр Аполіогія Майдану / Режим доступу: http://afiltz.blogspot.com/2015/02/blog-post_10.html

REFERENCES

1. Ivanovska, Olena Ukrayinsky folklor: semantyka i prahmatyka tradytsijnykh smysliv / K.: «Expres-Polihraph», 2012. 336 p.
2. Lysiuk, Natalia Language Wars in 2014 / Folk art and ethnology, K., 2015. № 1 (335), P. 23-31.
3. Lurje, V. Majdan i Kulykovo Pole kak prostranstvo borby za vlast / Antropolohiya vlasti: folklornye teksty, sotsyalnye praktiki, Materialy XV Mezhdunarodnoj Shkoly-konferentsiyi po folkloristike, sotsiolingvistike i kulturnoj antropolohiyi, Moskva, 2015. P. 94-96.
4. Lysiuk, N. A. «Majdannyy» folklor: zhanrovyy sostav, funktsii, sposoby rasprostraneniya / Russkyy yazyk, literatura, kultura v shkole i vuze, 2005. № 5, P. 50-63.
5. Radchenko, D. A. Antropolohicheskyy forum № 14 «Nauchnoye znaniye v usloviyakh interneta» / Rezhym dostupu: http://anthropologie.kunstkamera.ru/06/2011_14/
6. Stepanenko, Mykola The Ukrainian language and social political transformation of nowadays / Ukrayinska mova, 2015. № 2, P. 3 – 23.
7. Filtz, Oleksandr Apolohiya Majdanu / Rezhym dostupu: http://afiltz.blogspot.com/2015/02/blog-post_10.html

Internetlore of the Revolution of dignity: tradition and innovation Zakalska Y.

Abstract. Analyzed here is the folklore process of the Revolution of dignity. Particular attention is paid to the role of the Internet, which connected traditional folklore genres and caused the appearance of new folklore forms.

Keywords: Internetlore, Revolution of dignity, tradition, transmission, «photozhaba».

Интернетлор Революции достоинства: традиция и новаторство Я. А. Закальская

Аннотация. В статье предпринята попытка краткого анализа фольклоротворческого процесса, имеющего место во время украинской Революции достоинства. Особое внимание уделено вопросам роли Интернета, который объединил традиционные фольклорные жанры и вызвал появление новых.

Ключевые слова: Интернетлор, Революция достоинства, традиция, трансмиссия, «фотожаба».

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu